

BROJ

3

UDK 347.7

PRIVREDNO PRAVNI PRIRUČNIK

MART 1992 - BEOGRAD

YU ISSN 0032-9002

PALADIN i ...

PALADIN i ...

"PALADIN i ..." mešovito preduzeće za trgovinu, marketing i štampu D.O.O. od ove godine se pojavljuje i kao izdavač časopisa "Privredno pravni priručnik".

Takođe vrši sledeće usluge:

- * priprema za štampu - kompjuterski fotoslog;
- * dorada papira;
- * spiralni povez kataloga, kalendara, blokova i svezaka;
- * prodaja grafičkog materijala firme "3M" (offset ploče, grafički filmovi, hemikalije, diskete, audio i video trake) i papira za štampu, iz uvoza;
- * prodaja rezervnih delova za grafičke mašine.

"PALADIN i ..."

Čika Ljubina 16
11000 Beograd
Yugoslavija

tel. 011/637-673, 636-609 broj žiro računa
fax 011/636-315 60801-603-35699

Stip 2069

Mart
3
Beograd, god. XXX

PRIVREDNO PRAVNI PRIRUČNIK

PRIVREDNO PRAVNI PRIRUČNIK

Članovi Redakcionog odbora:

Drašković Milan, prof. dr Jankovec Ivica,
prof. dr Kašanin Ratimir, Kukoljac Vojislav,
Paladin Nenad dipl. inž., Srećković Nedeljko,
Todorović Vladimir, prof. dr Vasiljević Mirko,

Glavni i odgovorni urednik

Prof. dr Vasiljević Mirko

Urednik

Đekić Dragoslav

Izdavač

"PALADIN i ..." mešovito preduzeće za
trgovinu, marketing i štampu D.O.O.

Rukopise slati na adresu:

"PALADIN i..." D.O.O.
11001 Beograd, Čika Ljubina 16/I
Telefoni: 636-609, 637-673
Fax: 636-315

Pretplata:

Za 1992. godinu (12 brojeva)
iznosi 5.760,00 dinara. Pretplata se
uplaćuje na žiro račun "PALADIN i..."
broj 60801-603-35699
Izlazi svakog meseca

Štampa:

GIP "Slobodan Jović" Beograd

Fotoslog:

"PALADIN i ..."

SADRŽAJ

Članci

Prof. dr Jakša Barbić: PRAVNO UREĐENJE TRGOVAČKIH DRUŠTAVA 5

Prof. dr Borivoje Šunderić: RADNO MESTO I POTREBA ZA RADOM RADNIKA 28

Dr Ljubiša Dabić: SISTEM KONCESIJA NA JUGOSLOVENSKIM PROSTORIMA . . . 39

Mr Aleksandra Jovanović: DOMETI ZAKONSKIH REŠENJA O PRIVATIZACIJI DRUŠTVENOG KAPITALA 53

Mušo Šćepanović: PRIMJENA MJENICE U NOVOM SISTEMU FINANSIJSKOG SISTEMA . . . 57

Komentar sudske odluke

Goran Zečević: ZAŠTITA ZNAKA RASPOZNAVANJA U ŽIGU PREDUZEĆA 70

Pravna praksa

UPIS U SUDSKI REGISTAR 72

IMENOVANJE DIREKTORA
PRIVATNOG PREDUZEĆA 73

POLOŽAJ DIREKTORA 74

OVLAŠĆENJE V. D. DIREKTORA 74

POREZ NA PROMET REPRO-
DUKCIJONOG MATERIJALA 75

REDOSLED NAMIRENJA DUGA 77

IZVRŠENJE ODLUKE SUDA U
INOSTRANSTVU 78

POREZ NA OPREMU ZA
STOMATOLOŠKU DELATNOST 79

RADNO VРЕME RADNIKA 80

CONTENTS

<i>Jakša Barbić:</i>	TRADE LEGAL REGULATIONS OF BUSINESS CORPORATIONS	5
<i>Borivoje Šunderić:</i>	WORKPLACE AND NEEDS FOR EMPLOYEE'S WORK	28
<i>Ljubiša Dabić:</i>	SYSTEM OF CONCESSIONS IN YUGOSLAV TERRITORIES	39
<i>Aleksandra Jovanović:</i>	ECONOMY REACHES OF LEGISLATIVE SOLUTIONS ON PRIVATIZATION	53
<i>Mušo Šćepanović:</i>	THE APPLICATION OF THE BILL OF EXCHANGE IN THE NEW SYSTEM OF FINANCIAL TRANSACTIONS	57
	Regulations commentary	70
	Legal practice	72

U ovom radu autor je posao utvrditi pravne standarde koje treba da ugradimo u poslovanje trgovačkih društava. U tom cilju ne treba tražiti vlastite "originalnosti". Jednostavno treba usvojiti pravne standarde koje primenjuju oni sa kojima želimo poslovati.

Jakša Barbić¹

UDK 347.712

Pravno uređenje trgovačkih društava

Rezime

Nije lak ni kratak posao utvrditi pravne standarde koje treba da ugradimo u poslovanje trgovačkih društava. U tom cilju ne treba tražiti vlastite "originalnosti". Jednostavno treba usvojiti pravne standarde koje primenjuju oni sa kojima želimo poslovati.

Autor u svom radu govori o trgovačkim društvima u nas kako su bila uredena u predratnoj Jugoslaviji, danas i kako ih treba urediti za sutra. Analizirajući postojeća zakonska rešenja o ovim društvima, autor zaključuje da nije moguće govoriti o pravu trgovačkih društava, jer mu nedostaju dve bitne komponente koje čine pravo svake zemlje, a ona koja jedina postoji, toliko je manjkava da je teško govoriti o sustavu normi koje bi zaokruženo uredivale područje trgovačkih društava.

I Uvod

Odnos prema vlasništvu osnova je za izbor oblika organiziranja onih koji sudjeluju u poslovnim odnosima. Tamo gdje se priznaje privatno vlasništvo i gdje se gospodarstvo temelji na tržišnom konceptu, razvili su se tipovi pravnih osoba koji pokazuju ista obilježja, a na temelju toga u pravima takvih zemalja za njih su prihvaćena ista ili slična rješenja. Tamo gdje se sve temelji na državnom vla-

¹ Prof. dr Jakša Barbić, Pravni fakultet Univerziteta Zagreb.

sništvu rješenja u propisima dijametralno su oprečna. Razvoj pravnih osoba u tim zemljama išao je drugim smjerom. Posljedice takvog razvoja jasno su se ispoljile da bi nakon nekoliko desetljeća kulminirale poznatim dogadajima i traženjem novih rješenja u svim zemljama u kojima državno vlasništvo kao isključivo nije moglo dati rezultate bolje od onih koji su postignuti.

Naše se pravo smjestilo negdje između takvih dvaju suprotnih pristupa. Neposredno nakon drugoga svjetskog rata u nas su još postojali isti tipovi pravnih osoba kao i u razvijenim zemljama Zapada. Iako propisi o njima nisu bili na onom stupnju razvijenosti kao i u drugim zemljama, moglo se u načelu govoriti o gotovo jednakim ili vrlo sličnim rješenjima onima što su se tada susretala u pravima tih zemalja. Eliminiranje privatnog vlasništva dovelo je do ukidanja spomenutih tipova pravnih osoba. Ono što je tada uvedeno da bi zamjenilo dotada poznate tipove trgovačkih društava, značilo je izlet u nepoznato koji je trajao nekoliko desetljeća. U prvi nekoliko godina to je značilo tip poduzeća temeljenog na državnom vlasništvu da bi se ubrzo pokazalo kako država kao vlasnik ne može poticati dobro gospodarenje. Uz to došlo je i do vrlo ozbiljnih nepovoljnih posljedica državnog vlasništva pa je to zahtijevalo promjenu vlasničkog režima poduzeća. Time se naše pravo odvojilo od onih prava koja su temeljena na državnom vlasništvu nad poduzećem.

U tome je bila prijelomna 1950. godina kad je napušteno državno vlasništvo, ali je pritom učinjena greška koja se kasnije pokazala fatalnom. Umjesto vraćanja u privatno vlasništvo i prihvatanja već u svijetu uhodanih modela organiziranja pravnih osoba koja su nekoliko godina ranije bili napušteni, ušlo se u eksperiment s društvenim vlasništvom kombiniranim sa samoupravljanjem. Tako se krenulo suprotnim smjerom od onoga što ga je pokazivao trend razvoja u razvijenim zemljama. Što je vrijeme više odmicalo, to je razdaljina između svijeta i nas postajala sve većom. Umjesto približavanja, mi smo se od svijeta udaljavali. Teškoće koje su se javljale u provodenju novih modela organizacija poduzeća nastojale su se prevladati pronalaženjem "revolucionarnih" rješenja u pravu. Četiri desetljeća kasnije rezultat je jasan i jedino moguć: zemlja je u pravnoj izolaciji, a ona se ogleda u rješenjima koja drugima nisu razumljiva niti ih svijet može prihvatiti. Ne radi se o privatnom ni o državnom vlasništvu. Posrijedi je nešto što dotada u pravu nije bilo poznato. Riječ je o društvenom vlasništvu koje nema temeljna obilježja vlasništva - radi se o određenju da nešto pripada svakome i nikome. To nije prihvatljivo ni za kakvo pravno poimanje vlasništva. Zato su i nastale neodržive pravne konstrukcije koje se nisu mogle valjano obrazložiti ni u teoriji. O njihovim praktičnim posljedicama nije potrebno ni govoriti, jer su rezultati notorni.

To je imalo jakog odraza na izbor tipa pravne osobe i na njezin koncept. Budući da vlasništvo nije bitno, imovina ne čini supstrat pravne osobe. Koncept pravne osobe temelji se na radu, tj. na udruživanju rada, a to ga čini takvim da se ni po čemu ne može usporediti s onim na čemu se ta osoba temelji u pravima koja priznaju vlasništvo kao temeljni institut na kojem počiva njezino ustrojstvo.

Vrhunac razilažnja s konceptom pravne osobe kakav je poznat u drugim zemljama dosegnut je Zakonom o udruženom radu. Njime je tip pravne osobe doveđen do apsurda što je pomoglo raspadu gospodarskog i pravnog sustava. Kriza koja je na svim područjima zahvatila zemlju koincidirala je u gospodarstvu s primjenom tog zakona.

Javljuju se prava nastojanja da se koncept pravne osobe promijeni. Otpori su isprva bili jaki, a osnova im je bila u odredbama Ustava Jugoslavije (slično je bilo i s republičkim ustavima) koje su gotovo jednom trećinom opsega uredivale tzv. društveno-ekonomske odnose, tj. bavile se organizacijom privrednih subjekata. Mogućnost da se nešto učini javila se jedino na području stranih ulaganja. Dotada su se priznavala samo ulaganja stranih osoba na ugovornoj osnovi, a to je bio izrazito neatraktivan način ulaganja. O ulaganju na korporativnoj osnovi nije moglo biti govora, iako su korporativno ulaganje stranog kapitala u to vrijeme bile već prihvatile sve tzv. socijalističke zemlje osim Albanije. Potreba za stranim kapitalom učinila je svoje i Ustav Jugoslavije je promijenjen. U amandmanima tom ustavu uveden je pojam kapitala (doduše iz taktičkih ga se razloga nazvalo društvenim), a amandmanom XV. omogućeno je osnivanje mješovitih poduzeća koja se ne temelje na radu kao što je bilo s pravnim osobama osnovanima na temelju Zakona o udruženom radu. Time je stvoren temelj za promjenu koncepta pravne osobe i za to da se rad zamijeni imovinom kad je riječ o supstratu te osobe.

Tako dolazi do Zakona o poduzećima i do vraćanja pojmu poduzeća. Time je učinjen prvi korak na putu da se napusti desetljećima izgradivani i stalno "usavršavani" model pravne osobe koji nije imao uzora nigdje u svijetu. No, to nije bilo moguće učiniti odjednom. Umjesto pravne osobe temeljene na radu (organizacije udruženog rada) uvodi se pravna osoba temeljena na imovini kao njezinu supstratu (poduzeće). To je nesumnjivo napredak, ali još ne i kraj puta koji treba prijeti. Dobiven je vlasnik onoga što se nalazi u poduzeću, no sada treba još i poduzeću naći vlasnika. Put do toga valja još prevaliti. Da bi se to učinilo, moraju se uvesti tipovi pravnih osoba zasnovanih na vlasništvu, a to mogu biti samo trgovačka društva. Povratak vlasništvu znači stoga i povratak trgovačkim društvima kao emanaciji vlasničkog tipa pravne osobe. Treba, dakle, prihvatiti modele pravnih osoba koji su bili napušteni pre više od četrdeset godina. Godine što su pred nama bit će stoga obilježene pretvorbom društvenih poduzeća u trgovačka društva.

II Trgovačka društva i Zakon o poduzećima

Iako se na račun Zakona o poduzećima može izreći dosta zamjerki, njime je između ostalog učinjena vrlo značajna stvar. Prije svega ukinut je Zakon o udruženom radu i time napušten neprihvatljiv koncept pravne osobe temeljene

na radu. Premda u dovoljnoj mjeri nije razrađen novi koncept pravne osobe, njegovi su temelji postavljeni. Tome treba dodati uvođenje različitih vlasničkih oblika poduzeća kojima se priznaje jednak pravni položaj. To je usko vezano uz uvođenje trgovačkih društava koja u nas nisu bila u primjeni punih četrdeset godina. Drugo je pitanje je li to napravljeno na najbolji mogući način.

Tako je taj zakon prekinuo četiri desetljeća dugu zakonodavnu šutnju kad je riječ o trgovačkim društvima. Za to vrijeme ona su u nas bila na marginama stručnog interesa. Isključena iz zakonodavstva, ta su se društva vrlo površno tretila u literaturi, a iz razumljivih razloga o tom nije bilo ni traga u sudskej praksi. Zanimljivo je usporediti stanje koje je u nas bilo u vrijeme prije nego što su trgovačka društva bila isključena iz pravnog sustava s onim kakvo je sada kad su u njega ponovo uvedena. Usporedba pravnog uređenja tih društava u vremenskom razmaku od četrdeset godina riječito govori sama za sebe.

Podijeljenost na pravna područja u predratnoj Jugoslaviji zatečena je i pri nastajanju posljeratne države. Preuzimanje propisa koji su se primjenjivali kao pravna pravila značilo je da je, kad je riječ o trgovačkom pravu, a napose o pravu trgovačkih društava, u prvim posljeratnim godinama bilo pet pravnih područja na kojima je vrijedilo pet trgovačkih zakona. Radilo se o trgovačkim zakonima koji su bili doneseni prije nastanka prijeratne Jugoslavije, tj. u onim državama koje su postojale prije godine 1918. Prijeratna Jugoslavija, naime, nije primjenjivala svoj Trgovački zakonik koji je bio donesen godine 1937, jer on nikada nije stupio na snagu. Za to je trebalo donijeti poseban Uvodni zakon u Trgovački zakonik, ali on, zbog toga što to nekim krugovima nije odgovaralo, nije bio donesen. Tako je za svo vrijeme prijeratne Jugoslavije vrijedilo neunificirano pravo trgovačkih društava, a potjecalo je još iz vremena prije njezina nastanka.

Prve posljeratne godine su vrijeme kad kod nas još postoje trgovačka društva pa su se na njih jedino i mogla primijeniti pravila koja su vrijedila prije toga. Novi propisi o tome nisu ni doneseni, jer je tada ionako bio zauzet stav da se ona ukinu. Stoga se za to vrijeme može govoriti o trgovačkim društvima na temelju toga kako su ona bila uređena u predratnoj Jugoslaviji. A tamo je usprkos šarenilu u pravnim izvorima ipak bilo i dosta sličnosti. Ona se napose odnose na tipove društva koji su se koristili u praksi.

1. Na području nekadašnjeg Apelacionog suda u Zagrebu koji je bio nadležan za tadašnja područja Hrvatske i Slavonije vrijedio je Trgovački zakon iz godine 1875. zvan hrvatski Trgovački zakon. U stvari to je bio isti zakon kao i tzv. ugarski Trgovački zakon čiji je hrvatski Trgovački zakon bio prijevod. Ugarski Trgovački zakon primjenjivao se na području nekadašnjeg Apelacionog suda u Novom Sadu i na dijelu područja Apelacionog suda u Zagrebu, tj. na području Međimurja. Ti su propisi poznavali:

- a) javno trgovačko društvo (par. 64-124),
- b) komanditno društvo (par. 125-146) i
- c) dioničko društvo (par. 147-222).

Uz njih u njima su bili uredeni:

- d) prigodno društvo (par. 62) koje nije trgovačko društvo nego se u stvari radi o ortakluku trgovackog prava te
- e) zadruge (par. 223-257) koje po prirodi stvari ne spadaju u trgovacka društva.

2. Na područjima nekadašnjeg Apelacionog suda u Ljubljani i Apelacionog suda u Splitu te dijelova područja Apelacionog suda u Zagrebu koji su bili nadležni za područja Slovenije, Dalmacije i Istre vrijedio je austrijski Trgovacki zakon iz godine 1862, ali i propisi o dioničkim društvima iz godine 1899. te Zakon o društvima s ograničenom odgovornošću iz 1906. Trgovacki je zakon zapravo bio stari njemački Trgovacki zakon. Spomenuti propisi poznavali su:

- a) javno trgovacko društvo (čl. 85-149. Trgovackog zakona),
- b) komanditno društvo (čl. 150-172 Trgovackog zakona) i komanditno društvo na dionice (čl. 173-206. Trgovackog zakona),
- c) dioničko društvo (čl. 207-249. Trgovackog zakona i poseban propis),
- d) tajno društvo (čl. 250-265. Trgovackog zakona) i
- e) društvo s ograničenom odgovornošću na temelju posebnog zakona.

Uz njih u Trgovackom zakonu bilo je uredeno i prigodno društvo (čl. 266-270) koje je u stvari bilo ortakluk.

3. Na području nekadašnjeg Apelacionog suda u Sarajevu koji je bio nadležan za područje Bosne i Hercegovine vrijedio je Trgovacki zakon za Bosnu i Hercegovinu iz godine 1883. koji je odgovarao hrvatsko-ugarskom Trgovackom zakonu.

Taj zakon poznavao je:

- a) javno trgovacko društvo (par. 68-128),
- b) komanditno društvo (par. 129-190) i
- c) dioničko društvo (par. 131-244).

Uz njih Trgovacki zakon je uredio:

d) prigodno društvo (par. 66) koje nije trgovacko društvo nego ortakluk trgovackog prava te

e) zadruge (par. 245-281) koje ne spadaju u trgovacka društva.

4. Na području nekadašnjeg Apelacionog suda u Beogradu i Apelacionog suda u Skopju vrijedio je Zakonik trgovacki za Knjaževstvo Srbiju iz godine 1860. koji se primjenjivao na području Srbije što je uključivalo i današnju Makedoniju.

Taj je zakonik poznavao:

a) ortakluk javni (čl. 23-24) što je odgovaralo trgovackom društvu na drugim područjima,

b) ortakluk bezimeni - društvo bezimeno akcionarsko (čl. 31-49) i kasnije Zakon o akcionarskim društvima iz godine 1896. te

c) ortakluk mešoviti - komanditno društvo (čl. 25-30).

Uz njih je Trgovački zakonik uređivao i ortakluk za počasne špekulacije što je odgovaralo tzv. prigodnom društvu u prije spomenutim trgovačkim zakonima.

5. Na području nekadašnjeg Velikog suda u Podgorici vrijedio je Trgovački zakonik za Crnu Goru iz godine 1910. odnosno godine 1922. koji je u biti bio isti kao i spomenuti srpski Trgovački zakonik te je predviđao ista trgovačka društva kao i taj zakonik.

Iz ovog pregleda proizlazi da su od društva koja treba smatrati trgovačkim na svim pravnim područjima postojala javna trgovačka društva, komanditna društva i dionička društva, ali je stupanj njihove pravne razrade varirao. Tamo gdje je to činjeno po uzoru na austrijsko pravo, društva su bila temeljitije uredena propisima. Razlog tome treba tražiti u stupnju razvoja prava trgovačkih društava u austrijskom pravu na koje je bitno utjecalo njemačko pravo. Značajno je nglasiti da se društvo s ograničenom odgovornošću koje se u praksi u najvećem broju zemalja (osim npr. u Švicarskoj) najviše koristi, primjenjivalo samo na područjima Slovenije i Dalmacije. Razlog je u tome što je ono prvi put uvedeno u Njemačkoj, i to tek godine 1892, kad su već bili doneseni svi navedeni zakoni što su bili u primjeni u prijeratnoj Jugoslaviji pa tako i u prvim godinama nakon drugoga svjetskog rata. Trgovački zakonik prijeratne Jugoslavije ga je predviđao, ali, kao što je već rečeno, nikada nije primijenjen. Kako su na područjima Slovenije i Dalmacije neposredno vrijedili austrijski zakoni, tamo se koristilo i to društvo, jer je bilo i u Austriji godine 1906. uvedeno posebnim zakonom koji se primjenjivao i na tim područjima.

Takvo pravno stanje vrijedilo je do godine 1948. kad su Osnovnim zakonom o privatnim trgovačkim radnjama sva navedena društva prestala postojati. Jedino je za privatne trgovačke radnje bilo propisano da uz odobrenje mogu postojati u obliku javnog trgovačkog društva, ali je donošenjem Uredbe o osnivanju poduzeća i radnji godine 1953. prestala i ta mogućnost. Slijedila su desetljeća u kojima naše pravo nije poznavalo tipove pravnih osoba temeljene na vlasništvu pa, prema tome, ni trgovačka društva. U zemljama tržišne privrede nastavljen je razvoj prava trgovačkih društava. Usavršavani su propisi, razvijala se bogata sudska praksa i stvarala izvrsna literatura. U tim zemljama uredivala su se suptilna pitanja trgovačkih društava onako kako ih je nametao život. Za razliku od toga kod nas je na svim tim područjima iz razumljivih razloga zavladao potpuni muk.

Prvi pokušaj da se ponovo uvedu trgovačka društva bio je učinjen 1967. kad se donosio propis kojim su bila omogućena neposredna strana ulaganja. Za to su trgovačka društva idealan pravni oblik usvojen svugdje u svijetu. U to vrijeme taj se model ulaganja nije primjenjivao jedino u tzv. socijalističkim zemljama. No, mogućnost ulaganja kapitala na korporativnoj osnovi nije prihvaćena. Izabran je model ugovornog ulaganja koji za dvadeset i dvije godine primjene nije dao rezultata. Usprkos u to vrijeme u drugim segmentima povoljnoj investicijskoj klimi u zemlji, ulaganja su izostala, jer je njezin pravni dio bio izrazito nepovoljan pa

se može reći da do ulaska stranog kapitala tada nije došlo najviše zbog toga što propisi o stranim ulaganjima nisu odgovarali potrebama. Kasnije su druge socijalističke zemlje jedna po jedna otvarale mogućnost stranih ulaganja i poučene našim lošim iskustvima prihvatile modele ulaganja na korporativnoj osnovi. Kod nas to zbog pogrešno postavljenog koncepta pravne osobe nije bilo moguće. Potrebu su, međutim, zahtijevale da se omoguće ulaganja onako kako se to čini i drugdje pa je to, kao što je već rečeno, dovelo do povratka trgovačkih društava.

Povratak trgovačkih društava omogućen je Zakonom o poduzećima koji je stupio na snagu prvih dana godine 1989. Iako je taj zakon dao temelj za to da se kod nas mogu koristiti trgovacka društva, u njemu se ona tako ne nazivaju. Zakon, naime, polazi od podjele poduzeća na vlasničkoj osnovi. U njemu se još ne govori o vlasništvu nad poduzećem (premda je ono evidentno kod određenih tipova poduzeća) nego o društvenom, zadružnom, mješovitom i o privatnom poduzeću zavisno od toga u kojem su vlasničkom režimu sredstva kojima poduzeće posluje. U skupinu mješovitih poduzeća Zakon ubraja: a) dioničko društvo, b) društvo s ograničenom odgovornošću, c) komanditno društvo i komanditno društvo na dionice te d) društvo s neograničenom solidarnom odgovornošću članova koje odgovara javnog trgovackom društvu. Zakon je tako svim trgovackim društвима dao svojstvo pravne osobe i svrstao ih u poduzeća s time da za njih nije korišten skupni naziv koji bi održavao stvarno stanje stvari. Ta se, naime, društva ni po tome zakonu ne koriste samo onda kad je prema terminologiji Zakona u pitanju mješovito vlasništvo nego i kad je poduzeće u privatnom vlasništvu.

Zakon izvorno nije omogućavao da se trgovacka društva koriste kad je u pitanju samo društveno vlasništvo. Sredstva u društvenom vlasništvu mogla su se ulagati u neko od trgovackih društava samo onda kad se to činilo zajedno s ulaganjem sredstava koja su u nekome drugome obliku vlasništva. Samo tada je i neka društvena pravna osoba mogla sudjelovati u trgovackom društvu. Izmjenom Zakona do koje je došlo sredinom godine 1989. ta se društva umjesto mješovitim poduzećima nazivaju poduzećima u mješovitom vlasništvu, ali se proširuje mogućnost njihove primjene. Po toj izmjeni ona se mogu koristiti osim u dotada propisanim slučajevima i onda kad je u pitanju zadružno vlasništvo, a neka od njih i kad se ulažu samo sredstva u društvenom vlasništvu. Premda je Zakon i dalje ostao na podjeli poduzeća po vlasničkoj osnovi nazivajući ih sada poduzećima u društvenom, zadružnom, mješovitom i privatnom vlasništvu, kad je riječ o izboru tipova pravnih osoba, to razlikovanje nije više značajno. Stanovita razlika u pravnom režimu društva jedino su kad se radi isključivo o društvenom vlasništvu. Za te slučajeve Zakon propisuje ograničenje. Ulažu li se u neko trgovacko društvo isključivo sredstva u društvenom vlasništvu, to se može učiniti jedino u obliku dioničkog društva ili društva s ograničenom odgovornošću.

Iako je podjela tipova poduzeća po vlasničkoj osnovi uvijek problematična i u pravilu ne bi trebalo da ima opravdanja, bilo je razloga za to da se ona koristi u Zakonu o poduzećima. Radilo se, naime, o tome da je trebalo afirmirati tipove poduzeća temeljenih na vlasništvu u pravnom sustavu u kojemu kudikamo pre-

vladava društveno vlasništvo i u koji se u poduzeće tek uvode drugi oblici vlasništva. Ideja je bila da se koristi tip pravne osobe koji neće ovisiti o vlasničkom režimu sredstava koja se u njega ulaze. To se može najbolje ostvariti korištenjem trgovačkih društava. Ograničenje po kojemu u društvenom vlasništvu ne mogu biti komanditno društvo ni društvo s neograničenom solidarnom odgovornošću članova u praksi i nije neko ograničenje, jer se ta društva kod nas ionako koriste samo izuzetno. Ni sadašnji poreski propisi ne stimuliraju njihovo korištenje. To će ograničenje biti kratkoga vijeka. Ukinanjem društvenog vlasništa u poduzeću, što je pravno omogućeno, n'estat će potreba za podjelom poduzeća na vlasničkoj osnovi. Da nema društvenog poduzeća, to ni sada ne bi trebalo činiti. No, nova se društvena poduzeća ne mogu više osnivati, a postojeća se moraju pretvoriti u neko od trgovačkih društava čime će otpasti i posljednji razlog za vlasničku podjelu poduzeća. Kad je riječ o trgovačkim društvima, bilo bi bolje da ih se tako i nazove - vlasništvo nad kapitalom koji se u njih ulaze i onako nemože utjecati na tip pravne osobe u kojoj se to čini. Ona će za nekoliko godina u pravnom sustavu imati onu ulogu koju danas još ima društveno poduzeće.

U Zakonu o poduzećima trgovačka društva uređuju se u njegovu drugome dijelu, i to u glavi II, čl. 81-132. Unutar toga materija o tim društvima podijeljena je na dijelove o osnivanju društva (čl. 81-84), o dioničkom društvu (čl. 85-103), o društvu s ograničenom odgovornošću (čl. 104-108), o komanditnom društvu (čl. 109-114), o društvu s neograničenom solidarnom odgovornošću članova (čl. 115-119) te o organima upravljanja i o poslovodnom organu društva (čl. 120-132). Izvorni tekst Zakona mijenjan je u manjoj mjeri sredinom 1989. godine, a veće izmjene provedene su sredinom 1990. godine.

Prvotni tekst Zakona o poduzećima posvetio je trgovačkim društvima svega 52, a nakon učinjenih izmjena tu materiju sada uređuju samo 42 člana. Već usporedba s onim koliko je odredbi bilo posvećeno tim društвima u našem predratnom pravu pa prema tome i u prvim posljeratnim godinama pokazuje znatnu podnor-miranost. Usporedi li se to sa stanjem uređenja trgovačkih društava u zemljama tržišne privrede, ona se pokazuje još većim. Usporedba sa suvremenim pravnim sustavima gotovo da i nije moguća, jer preveliko siromaštvo odredaba domaćeg prava uzrokom je da se u njemu najveći broj rješenja koja se susreću u tim pravima čak i ne naslućuje, a brojna pitanja koja se u njima uređuju u Zakonu ni ne spominju. Sada je kod nas zakonodavno stanje ispod razine na kojoj je ono bilo u vrijeme kad su trgovačka društva bila ukinuta.

Zakon je doduše prihvatio tipove društva koji su kod nas bili korišteni prije nego što ih se ukinulo, iako to po njihovim nazivima nije uvijek uočljivo. Prijašnje pravo poznavalo je dioničko društvo, društvo s ograničenom odgovornošću samo na jednom području, komanditno društvo, komanditno društvo na dionice, ali ne sa svim područjima te javno trgovačko društvo koje Zakon naziva društvom s neograničenom solidarnom odgovornošću članova. S te strane moglo bi se reći da je u naš pravni sustav uveo ona trgovačka društva koja su četrdeset godina prije bila ukinuta s tim da je bitno prošireno područje primjene društva s ograničenom

odgovornošću i komanditnog društva na dionice. U Zakonu, međutim, nema odredaba o prigodnom društvu koje u stvari i nije trgovačko društvo, ali su ga propisi uredivali na svim pravnim područjima iako ne pod istim nazivom ni o tajnom društvu, koje nije svugdje bilo uredeno propisima. Iako je time otcžano korištenje takvih oblika udruživanja, ono u praksi nije isključeno. Treba, naime, imati na umu da u propisima o tome nema supsidijarnih rješenja pa treba posvetiti mnogo više pažnje tome da se odnosi uredi na autonomnoj osnovi.

Uredenje trgovačkih društava nije ni konceptualno postavljeno kako treba. U Zakonu se pod posebnim naslovom ureduje osnivanje svih društava, i to u samo četiri člana. Odredbe su suviše općenite, a i ne mogu se sve primijeniti na osnivanje baš svih društava. Na temelju samo tih nekoliko općih odredaba društvo se i ne bi moglo osnovati, jer su za to potrebne i odredbe koje se odnose na svako od njih. Kako one nisu uvijek jasno izražene tamo gdje se ureduje svako pojedino društvo, osnivanje društva nije uopće precizno i jasno određeno. Pri tome valja se pomoći odredbama propisa o upisu u sudski registar, a kad je riječ o dioničkom društvu i odredbama Zakona o vrijednosnim papirima. Bilo bi mnogo bolje da je osnivanje svakog društva posebno uredeno tamo gdje se nalaze odredbe kojima se ureduje takvo društvo. Ono bi se i ovako moglo osnovati i bez općih odredaba o osnivanju svih društava. Uzme li se da se od četiriju spomenutih članova Zakona jedan odnosi na tvrtku društva, što uopće nije potrebno jer se tamo ne ureduje ništa više od onoga što općenito vrijedi za tvrtku svakog poduzeća pa je i posebno propisano u tom zakonu, dobiva se još jasnija slika o nepotrebnosti tih nekoliko uvodnih odredaba.

O svakome pojedinom društvu iznosi se po svega nekoliko, odredaba koje ne zadovoljavaju ni temeljne zhtjeve za to da bi se društvo moglo smatrati iole pravno uredenim. Nakon brisanja odredaba o dionicama, kad je riječ o dioničkom društvu, praznina je još veća, ali se popunjava nepreciznim i štirim odredbama Zakona o vrijednosnim papirima.

Pogreška je napravljena i time što Zakon na jednome mjestu ureduje upravljanje i vodenje poslova u svim trgovačkim društvima. Iako su u tom dijelu Zakona sadržana i neka posebna rješenja kad je riječ o određenome tipu društva, ne mogu se izbjegći nepreciznosti koje proizlaze iz toga što se ta pitanja na jednom mjestu ureduju za društva koja se u osnovi razlikuju (za društva kapitala i za društva osoba). Kasnijim intervencijama u Zakonu došlo je do još veće pometnje, jer su odredbe o nadzornom organu u društvima ispuštenе pa ostaje otvorenim mogu li ga one uopće imati. Takvo pitanje mora biti jasno riješeno Zakonom i ne smije se prepustiti da se odgovor na njega dobiva tek na temelju tumačenja propisa.

Takav nedovoljno razrađeni zakonodavni pristup društvima stvara pravnu nesigurnost koja će se to češće ispoljavati što će se više takvih društava osnovati i posloвати. U praksi će se javljati brojna stanja za koja se u propisima neće naći rješenja, sudovi neće imati dovoljno oslonca za to da stvore solidnu praksu, a doktrina će morati posegnuti za rješenjima iz inozemnih prava.

III Temeljna otvorena pitanja pravnog uređenja trgovačkih društava

Način kako su trgovačka društva uređena Zakonom o poduzećima izvor je pravne nesigurnosti. Radi se o vrlo osjetljivim pitanjima koja se nekoliko desetljeća nisu javljala u našoj praksi. Gotovo tri godine primjene Zakona o poduzećima dovelo je do osnivanja na desetak tisuća trgovačkih društava. Njihov broj raste brže nego što su bila najoptimističija predviđanja. Ta društva nisu velika i još ne raspolažu znatnim kapitalom, ali djeluju, a to dovodi do stanja koja se moraju pravno urediti. Tu i počinje izvor pravne nesigurnosti.

U zemljama u kojima su već nekoliko stoljeća u neprekidnoj primjeni trgovaca se društva stalno pravno usavršavaju. Praksa svakodnevno otvara nova pitanja i ukazuje na nedostatke njihova pravnog uređenja, a napose na zloupotrebe koje se uvijek iznovajavaju na što zakonodavac reagira izmjenama propisa, a sudovi svojim stavovima. U pravnoj književnosti analiziraju se odnosi u takvim društvima, ukazuje na otvorena i nedovoljno riješena pitanja te stavljuju prijedlozi de lege ferenda. Sve to zajedno čini pravo trgovacačkih društava.

U nas osim Zakona o poduzećima i dijelom Zakona o vrijednosnim papirima nema ničega. Kakvi su ti zakoni, već je rečeno. Sudske prakse nema, a književnost je na tom području još u rudimentarnom stanju. Razumljivo je stanje u kojem se nalaze dva posljednja navedena izvora - to je posljedica razvoja prava u nas posljениh desetljeća. Zato nije ni moguće govoriti o pravu trgovacačkih društava, jer mu nedostaju dvije bitne komponente koje čine pravo svake zemlje, a ona koja jedina postoji toliko je manjkava da je teško govoriti o sustavu normi koje bi zaokruženo uredivale područje trgovacačkih društava.

Praktičari su tako suočeni s prazninama u propisima. S obzirom na to da je u nas na tom području trebalo početi ispočetka, osnovna pretpostavka za to da trgovacačka društva nesmetano djeluju bila bi u dobrim i temeljito razrađenim propisima kao jedinom izvoru prava u to vrijeme. Čim toga nema, valja pronalaziti rješenja za brojna pitanja koja se postavljaju u praksi. No, da bi se to moglo učiniti, potrebno je poznavati prava zemalja u kojima su ta društva razvijena. Tehnička uređenja tih društava u njima temelji se na prisilnim propisima koji uređuju osnove svakog tipa društva te na brojnim supsidijarnim rješenjima koja se u njima nalaze radi popunjavanja praznina u ugovorima koja se društva osnivaju i u njihovim statutima. Takva tipizirana rješenja omogućuju primjenu autonomije u uređenju odnosa u društvu u onoj mjeri u kojoj to dopušta pravni poredak, ali i popunjavanje praznina ako ta autonomija ne bude do kraja iskorištena ili ne bude iskorištena onako kako je to potrebno da bi društvo moglo nesmetano djelovati. Time se postiže optimum zaštite interesa onih koji kao članovi sudjeluju u društvima, ali u granicama koje se autonomnom uređenju odnosa postavljaju u interesu pravne sigurnosti. Kako su propisi u nas daleko od toga da zadovolje izloženi standard pravnog uređenja te materije, a drugih izvora pa ni supsidijarnih

rješenja u propisima nema, izlaz treba tražiti u ugovorima koje članovi društva sklapaju u vezi s njihovim osnivanjem i statutima kojima se u društвima uređuju unutrašnji odnosi. Svaki propust koji se u tome napravi, može imati dalekosežne posljedice, jer nema pravnih izvora kojima bi se on mogao nadoknaditi.

S druge strane manjkavi propisi omogуćuju primjenu rješenja iz drugih prava njihovim unošenjem u ugovore i u statute. Tako se mogu iskustva trećih koristiti i kod nas. To je ipak bolje od propisa koji bi detaljno uredio materiju trgovačkih društava ako bi to učinio na pogrešan način.

No, za to je potrebno dobro poznavanje načina kako su ta društva uredena u drugim pravima. Nije, modutim, moguće slijepo primijeniti standardisirane ugovore i statute radene na temelju nekoga stranog prava jer bi se oni u našim uvjetima pokazali manjkavima. Radeni su, naime, na temelju dobrih propisa u kojima se nalazi dovoljno supsidijarnih rješenja pa su stoga bitno drukčiji nego što to zahtijevaju naše potrebe. Njihova slijepa primjena dovela bi do znatnih praznina u uredenju odnosa u društvu. Zato se mogu koristiti pojedina rješenja iz takvih ugovora i statuta, ali tome treba pristupiti s odgovarajućom dozom opreza.

Nedostatnim uredenjem društva u propisima omogуćeno je, međutim, da se kod nas u ugovore odnosno u statute društva može unijeti i ono što je u drugim zemljama zabranjeno, jer se u praksi pokazalo štetnim. To je realna opasnost s kojom se već susrećemo. U drugim pravima zabrane su nastajale postupno, onako kako su se u praksi javljali zloupotrebe okolnosti da u propisima nema ograničenja.

Zato se kao temeljno otvoreno pitanje kod nas javlja potreba za donošenjem temeljnih propisa o trgovačkim društвima. Brojna su pitanja koja Zakon o poduzećima ne uređuje, ne uređuje u mjeri dovoljnoj za primjenu ili ih uređuje drukčije nego što je to široko usvojeno u zemljama s dugom tradicijom tih društava. Ovdje se kao ilustracija navode samo neka od njih. Radi lekšeg prikaza iznosi ih se odvojeno za društva kapitala i za društva osoba.

Pri osnivanju društva što je osobito značajno kad je riječ o dioničkom društvu i o društvu s ograničenom odgovornošću, Zakon o poduzećima traži da se prije upisa društva u sudski registar uplati cijeli iznos osnovne glavnice društva. To drugim riječima znači da se u fazi osnivanja mora u cijelosti uplatiti sve ono što se izrazi kao osnovna glavnica. Takav pristup razlikuje se od onoga što je uobičajeno u drugim zemljama. Po drugim pravima moguće je da se prije upisa društva u sudski registar uplati samo dio onoga što treba da čini uplatu svakog dioničara, odnosno člana društva s ograničenom odgovornošću. Kod toga se u interesu pravne sigurnosti obično propisuju i odgovarajuća ograničenja.¹ Takav pristup našeg prava nije racionalan. Često se radi o osnivanju društva kojima treba znatniji kapital za organizovanje poslovanja (npr. za izgradnju nekog pogona, na-

1 Vidi o tim ograničenjima za neka evropska prava kod Barbića, J., Trgovačka društva, Varaždin, 1991, str. 55, 56, 102.

bavku opreme i sl., ali ne odmah pri njihovu osnivanju. Zašto onda odjednom uplatiti sva sredstva koja se neće ni koristiti istodobno nego po nekoj dinamici kroz duže vrijeme? Razlozi poslovne racionalnosti upućuju na to da se sredstva stavljuju društvu na raspolaganje prema dinamici njegovih potreba. Ako članovi društva ili dioničari odluče da spomenute potrebe društva u cijelosti ili u nekom dijelu financiraju uplatama, nema potreba za to da ih se sili da to učine odjednom. To je napose opasno u uvjetima velike inflacije kad svako stajanje novca znači njegovo znatno obezvređenje.

U sadašnjim prilikama tome se može doskočiti tako da se društvo najprije osnuje s malim kapitalom, a da njegovi članovi ili dioničari sklope poseban ugovor u kojem preuzmu obvezu da će po određenoj unaprijed dogovorenoj dinamici odlučivati u skupštini društva o povećanju osnovne glavnice i uplatiti onaj njezin unaprijed dogovoren dio koji otpada na svakoga od njih. Kad je riječ o društvu s ograničenom odgovornošću, to i nije neka teškoća. Radi li se o dioničkom društvu, stvari stoje nešto drugčije. Tu se traži provođenje posebnog postupka pred komisijom za vrijednosne papire, jer se više ne radi o osnivačkoj nego o kasnijoj emisiji dionica, a moraju se ispuniti i uvjeti za takvu emisiju koji su propisani Zakonom o vrijednosnim papirima.

Stoga bi to vrlo važno pitanje u vezi s osnivanjem društva trebalo riješiti u novim propisima o trgovačkim društvima koje bi trebalo donijeti. Pritom valja u njima predvidjeti ona osiguranja koja su uobičajena u drugim pravima kako ne bi došlo do zloupotrebe.

U vezi s osnivanjem je i drugo važno pitanje koje kod nas danas dozvoljava zloupotrebe, jer nije riječeno propisima. Osnivači društva mogu u njega unijeti minimalan kapital, a zatim osnovanome društву davati znatne kredite i ugovarati kamatu koja može odgovarati onoj koja je primjerena, ali i koja je neprimjereno visoka u odnosu na uvjete koji vladaju na tržištu. Time se mogu izigrati poreski propisi, jer se kamatom iz društva izvlači dobit koja se ne iskazuje zbog toga što se ona smatra troškom. Takvo se postupanje u drugim pravima zabranjuje pa je čak i kažnjivo. U propisima se odreduje omjer uloga i kredita koji je dozvoljen, a ako taj omjer nije poštovan, kamata koja se tako izvlači iz društva smatra se isplatom dobiti koja podliježe oporezivanju pa i takvom kojim se izražava kazna za učinjenu povredu propisa.

Zakon o poduzećima omogućava, kao što je to i u drugim pravima, da se u društvo kao ulog mogu unijeti stvari, prava i novac. U njemu, međutim, nema ni riječi o tome kako se određuje vrijednost stvari odnosno prava koji se ulažu u društvo i za uzvrat stječu dionice, odnosno udjeli u društvu. Jedino se u Uredbi o upisu poduzeća i drugih pravnih osoba koje obavljaju privrednu djelatnost (čl. 15, st. 1, t. 2, 16, st. 1, t. 2. za dioničko društvo i za društvo s ograničenom odgovornošću, ali nema odgovarajućih odredaba i za druga društva) propisuje obveza da se podnese dokaz o novčanoj vrijednosti unesenog uloga u stvarima i pravima. U drugim pravima za to su postavljene posebne kautele propisivanjem postupka za utvrđivanje vrijednosti pa i omjera uplata u novcu i onih u stvarima i pravima,

a napose se predvidaju rješenja ako se dionice odnosno udjeli ne uplaćuju odjednom. U interesu pravne sigurnosti tada se posebno propisuje obveze u vezi s uplatom u stvarima i u pravima, ali i što se u vezi s tim mora predvidjeti u statutu društva.¹

U takvim je okolnostima razumljivo da u Zakonu nema ni riječi o tome koje su posljedice okolnosti da vrijednost onoga što je uloženo nije utvrđena na odgovarajući način, tj. da je iskazana veća vrijednost stvari i prava od stvarne. Iskazivanje vrijednosti onoga što je uloženo većom od stvarne vrijednosti može imati značajne posljedice. Time se u odnosima među članovima društva odnosno među dioničarima iskazuje omjer uloga, a iz toga proizlaze i njihova prava, neprimjereno u korist onoga čija je vrijednost uloga precijenjena. Prema trećima to ima za posledicu da društvo u početku ima manju imovinu od one koja je iskazana, tj. da raspolaže s manjom vrijednošću onoga čime odgovara za obaveze. U drugim pravima za takav je slučaj propisana mogućnost da vjerovnici u izvršnom i u stečajnom postupku te u postupku likvidacije društva mogu zahtijevati da onaj tko je uložio precijenjenu stvar odnosno pravo mora razliku u vrijednosti uplatiti društvu odnosno u stečajnu/likvidacijsku masu. Tada se propisuju i kriteriji za utvrđivanje što treba uplatiti te određuju pretpostavke tko, kada i kako može postaviti takav zahtjev. Da bi se izbjegla opasnost od takve odgovornosti u praksi se unošenje stvari i prava ne iskazuje u određivanju osnovne glavnice društva pa umjesto da se stvari i prava unesu u društvo kao ulog, oni mu se daju na nekoj drugoj osnovi. Kod toga treba imati na umu da prava koja imaju takvo rješenje rigorozno zahtijevaju i da se realno utvrdi vrijednost onoga što se ulaže postavljajući pri tome i odgovarajuće kautele. U njima se polazi od toga da ni postupanje po propisanim pravilima ne može pružiti potpunu sigurnost da je vrijednost točno utvrđena. Kod nas se nepostojanje takvog rješenja aktualizira toliko više što u našem pravu nema ni propisa koji bi pružili dovoljno sigurnosti da je utvrđena prava vrijednost onoga što se ulaže.

U Republici je Hrvatskoj doduše propisano da na vrijednost uloga društvenog poduzeća u pravima i stvarima u društvo u mješovitom vlasništvu mora dati suglasnost Agencija Republike Hrvatske za restrukturiranje i razvoj. Pitanje je koliko će takvo utvrđivanje vrijednosti doista osigurati da se bar u tim slučajevima iskaže prava vrijednost onoga što se ulaže.

Nakon izmjena i dopuna iz ljeta 1990. u Zakonu o poduzećima nema više odredaba o dionicama. One su sada sadržane samo u Zakonu o vrijednosnim papirima. Te su odredbe dijelom pogrešne, a dijelom nedostatne. Dovoljno je samo spomenuti pogrešno određenje dionice kao isprave o vlasništvu nad onim što se unosi u dioničko društvo. Dionica nije stvarnopravni nego korporacijski papir i ona ne daje pravo vlasništva nad onim što se unosi u društvo. Društvo postaje vlasnikom onoga što se unosi, a dioničar stječe pravo u društvu u mjeri

1 U pogledu pitanja koja se otvaraju u vezi s uplatom u stvarima i pravima kad je riječ o dioničkom društvu, a isto vrijedi i za društvo s ograničenom odgovornošću, vidi kod Barbića, J., o. c. str. 57-61.

u kojoj mu to daje dionica. Pogrešna je, odredba o tome da dionica daje dioničaru pravo na dio stečajne odnosno likvidacijske mase. Kad bi se to ostvarilo, vjerovnici bi bili izigrani. Dioničar ima pravo samo na razmjerni dio ostatka spomenute mase ako tog ostatka nakon podmirenja potraživanja vjerovnika uopće bude.

U Zakonu o poduzećima posebno se ne govori o pravima i obvezama dioničara odnosno imaoča udjela u društvu. Tu i tamo se za dioničko društvo na nekim mjestima u tom zakonu i u Zakonu o vrijednosnim papirima spominju neka prava i obveze, ali se to ne čini sistematicno. U stvari prepušteno je da se prava i obveze urede na autonomnoj osnovi. Radi se o vrlo osjetljivim pitanjima koja imaju dalekoscjne posljedice na rad društva i na položaj njegovih članova. Zato se ne preporučuje da ih se ne uredi u Zakonu, barem tako da se u njemu predvide supsidijarna rješenja ako bude praznina u ugovoru odnosno u statutu. Kod nas je samo propisano da se to pitanje mora riješiti ugovorom odnosno statutom i ništa više. Nema čak ni upute za to što bi trebalo da se u tome riješi. U drugim pravima ta su se prava i obveze u praksi tipizirali pa nema opasnosti ako neko od njih nije uredeno ugovorom ili statutom. Kod nas u slučaju spora sud nema oslonca za donošenje odluke izvan onoga što je uredeno na autonomnoj osnovi.

Kod toga će se naročito postaviti pitanje ostvarivanja tih prava, napose može li neki član društva zahtijevati pa i tužbom da drugi član ispunji neku od obveza koje je preuzeo prema društvu (npr. postoji li *actio pro socio*). Posebno je pitanje prava na pobijanje odluka društva, odnosno sprečavanje da se donesu odluke koje su štetne ili protivne statutu, način ostvarivanja prava na obavještanje o stanju i djelovanju društva, itd. Sve su to vrlo važna pitanja za koja inozemna prava, a osobito sudska praksa, nude iznijansirana rješenja. U interesu je pravne sigurnosti da se taj veliki nedostatak u našem pravu što prije otkloni.

Zanimljivo je da se kod nas ne traži da se u sudskom registru, osim pri osnivanju i u vezi s njime, položi ugovor o osnivanju i statut društva. Nema, naime, obveze da se nakon prvog polaganja to čini i s njihovim izmjenama i dopunama. Tako treći ne mogu znati svakodobno stanje unutrašnjeg uredenja društva uključujući prava i obveze članova, osim ako takve akte ne dobiju od društva ili od nekoga njegovog člana. Ne treba smetnuti s uma da ugovor o osnivanju društva ima značajne statusnopravne učinke. U interesu je pravne sigurnosti da se u registarskom sudu moraju deponirati i sve izmjene i dopune spomenutih akata pa čak i da se predviđi da one nemaju učinka prije nego što se to učini i u sudskom registru zabilježi da je to učinjeno. To je osobito važno i od interesa za one koji žele postati članovima društva. Uvidom u sudski registar, a napose u zbirku isprava, moralo bi se omogućiti vjerodostojno i objektivno utvrđenje kako su u društvu uredeni unutrašnji odnosi.

Zakon ništa ne govori ni o povećanju odnosno o smanjenju osnovne glavnice, osim što propisuje da je za donošenje odluke o tome nadležna skupština društva. O tome se u drugim pravima u interesu pravne sigurnosti propisuju posebna pravila. Osobita se pozornost posvećuje tome kako se može o tome odlučiti

i pod kojim uvjetima, tko sve sudjeluje u odlučivanju, kako se pritom štite prava manjine u društvu, upis u registar, povećanje kapitala društva ulaganjem stvari ili prava, uvjeti pod kojima se može sniziti osnovna glavnica, tehnika kako se to čini, napose kad je riječ o dioničkom društvu, i kako se pritom štite vjerovnici društva. U cijelosti je prepusteno da se to iznimno važno pitanje uredi statutom društva. Interes članova društva, ali i pravne sigurnosti zahtijevaju da propisi o društvima sadrže odredbe prisilnopravne prirode kojima se sprečavaju zloupotrebe koje su u vezi s tim moguće.

Kod nas u propisima nema ništa o povlačenju dionica odnosno udjela pa time ni o istupanju niti o isključenju iz društva te o mogućnosti da društvo drži udio ili dionice u samome sebi. Za povlačenje dionica odnosno udjela morale bi se propisati stroge kautele, jer ako se to ne čini iz dobiti društva, time se može smanjiti osnovna glavnica što može utjecati na ostvarivanje prava trećih prema društvu. Tome se u drugim pravima posvećuje osobita pozornost, a kod nas je to prepusteno uređenju isključivo na autonomnoj osnovi. U stranim pravima posebno se propisuje kad društvo može držati vlastite dionice ili udio u samome sebi. Radi se o izuzetnim slučajevima u kojima se samo pod tačno propisanim pretpostavkama privremeno i u ograničenoj mjeri mogu držati vlastite dionice ili udio. Isključeno je da društvo drži sve svoje dionice ondosno cijeli udio. To je protivno prirodi društva. Društvo mora imati dioničare odnosno imaoce udjela koji se nalaze izvan njega. U nekim pravima zabranjuje se čak i to da društvo kćerka kupuje dionice društva majke (tzv. cross sharing), jer iz tog prizlaze neke nepovoljne posljedice u pogledu utvrđivanja dobiti i isplate dividende, a napose na području upravljanja. Osim toga time može doći do izigravanja trećih zbog privida da tako povezana društva imaju veći kapital od onoga što ga u stvari imaju.

Okolnost da kod nas nema propisa o držanju vlastitih dionica, odnosno udjela u praksi već dovodi do rješenja koja su protivna osnovnim načelima prava i biti trgovačkih društava. To se dogada zbog pravno neodržive konstrukcije društvenog vlasništva i okolnosti da izgleda neki sudovi još dovoljno ne poznaju bit trgovačkog društva te da su opterećeni rješenjima koja se mogu primijeniti samo u društvenom poduzeću. Tako ima slučajeva da se u sudske registar upisuje društvo s ograničenom odgovornošću koje samo drži u sebi udio u cijelini. Obično se kao osnivač javlja društveno poduzeće, i to tako da se društvo osniva aktom o osnivanju, daju mu se sredstva potrebna za osnivanje i određuje da nema obvezu povrata tih sredstava osnivaču, a društвom se upravlja tako da ono ima skupštinu u koju predstavnike imenuju osobe koje su u njemu zaposlene. Time se upravo izigravaju odredbe o zabrani osnivanja društvenih poduzeća, jer tako "osnovano" društvo s ograničenom odgovornošću u biti je društveno poduzeće. Tehnika "osnivanja" takvog društva tehnika je osnivanja društvenih poduzeća, u njemu se upravlja na temelju rada, a ne na temelju kapitala, kako je to svugdje pa i kod nas propisano za društvo s ograničenom odgovornošću. Tako se i dalje na nedozvoljen način nastavlja društveno vlasništvo i samoupravljanje. Pravno stanje nastalo osnivanjem takvih "društava s ograničenom odgovornošću" ne može se raspetljati osim

da se ona smatraju društvenim poduzećima što u stvari jesu i da se pristupi njihovoj pretvorbi u skladu s propisima o pretvorbi društvenih poduzeća. Radi se, naime, o pravno neprihvatljivom stanju.

Spomenuta rješenja u nekim slučajevima nanose štetu tim "društvima" i njima se postižu učinci suprotni svrsi kojom se pristupa takvom "osnivanju". U praksi se, naime, koristi model spašavanja pred stečajem tako da društveno poduzeće prije stečaja osnuje dioničko društvo ili društvo s ograničenom odgovornošću u svom potpunom vlasništvu. Padne li takav osnivač pod stečaj, osnovano društvo i dalje nastavlja s radom, a u stečajnu masu njegova osnivača ulaze dionice odnosno udio koji u njemu ima. Tu nema mjesta pobijanju radnje osnivanja, jer se ne radi o umanjenju imovine stečajnog dužnika. Iz njegove imovine izašla su sredstva kojima je društvo osnovano, a u imovinu su ušla prava iz dionica odnosno udjela u društvu. Te se dionice odnosno udio prodaju u stečajnom postupku i iz utroška podmiruju potraživanja vjerovnika. Ne uspije li prodaja, stečajni upravitelj uz odobrenje stečajnog suca ili stečajnog vijeća ili po njihovu nalogu može odrediti da se osnovano društvo likvidira i sredstva koja ostanu nakon provedene likvidacije unesu u stečajnu masu poduzeća osnivača (stečajnog dužnika). No, postupi li se na izloženi način, tj. "osnuje" li se društvo u kojem osnivač ne drži udio, radi se u stvari o besplatnom raspolaganju pa je moguće pobijanje takve pravne radnje. U tom slučaju sud koji upisuje društvo u sudski registar, osim što postupa protivno propisima, u stvari svojim pogrešnim postupanjem ne sprečava štetu koja može nastati time što nije spriječio radnju koja se pravno ne bi mogla poduzeti pa se time osuđuje svrha zbog koje se pristupilo osnivanju društva.

Slični bi se nedostaci mogli navesti i u pogledu društava osoba. Ovdje se samo navodi temeljni nedostatak koji će na području važenja Zakona o poduzećima u dijelu o trgovačkim društvima stvoriti znatne teškoće u praksi. Ni u pravima drugih zemalja društva osoba ne ureduju se onako opsežno kao što se to čini u pogledu društva kapitala, premda i tamo više nego u Zakonu o poduzećima. Jedan od razloga za to je okolnost što se ta društva temelje na ugovoru o ortakluku pa nije potrebno da se ponavljaju rješenja koja proizlaze iz drugih propisa. Kod nas je teškoća u tome što se ugovor o ortakluku ne ureduje u Zakonu o obveznim odnosima gdje bi trebalo da se to učini. Ortakluk je inače bio ureden pravnim pravilima predratnih zakonika, ali se ona nakon donošenja Zakona o obveznim odnosima na gotovo svim spomenutim područjima više ne mogu primjeniti kao pravna pravila. Na tim područjima je ugovor o ortakluku postao ugovorom autonomnog prava, a samim time otpala su i supsidijarna rješenja iz spomenutih zakonika. U praksi ne ostaje ništa drugo nego da se sklapaju opsežni ugovori koji treba da riješe što je moguće više pitanja koja bi se mogla pojaviti u životu društva. U Republici Hrvatskoj taj je nedostatak dijelom uklonjen Zakonom o preuzimanju Zakona o obveznim odnosima u kojemu se u čl. 27. određuje da se kao pravna pravila primjenjuju odredbe Općeg gradanskog zakonika koje se odnose na ortakluk (par. 1175-1216), ako su u suglasnosti s Ustavom i zakonima Republike Hrvatske. To će olakšati pravno uredenje te materije, ali

neće isključiti potrebu za tim da se pitanja vezana uz to ne urede ugovorom. Radi se o primjeni općih odredbi namijenjenih svim vrstama ortakluka koje su donesene pre 180 godina pa ne mogu potpuno zadovoljiti potrebe suvremenih trgovačkih društava, ako su ta društva tako manjkavo uredena propisima kao što je to kod nas slučaj. Zato pri prvom zakonodavnom zahvalu na području obveznih odnosa posebnu pažnju valja pokloniti pravnom uredenju ugovora o ortakluku.

Nedostatak propisa o ugovoru o ortakluku (osim u izloženom smislu u Republici Hrvatskoj) osjeća se i na drugim područjima prava koje treba da uređuje trgovačka društva. Tako npr. kod nas nema odredbi o tzv. preddruštvu, tj. stanju koje predstoji nastajanju trgovačkog društva. Budući članovi društva mogu imati potrebu da obavljaju poslovanje i prije nego što nastane društvo, tj. prije nego što ga se upiše u sudski registar, pa valja pronaći rješenja za posljedice pravnih odnosa koji nastanu takvim poslovanjem. To se u drugim pravima rješava institutom preddruštva. Budući članovi solidarno odgovaraju za obveze koje tako preuzmu, a nakon što društvo nastane koristi iz takvih poslova prenose se na društvo. Na te odnose primjenjuju se pravila koja važe za ortakluk. Što primjeniti na području važenja Zakona o poduzećima (osim u Republici Hrvatskoj)? Treba li tamo gdje nema propisa onemogućiti obavljanje poslova i prije nastajanja društva kada za takvo poslovanje postoji potreba i to samo zbog toga što nema odgovarajućih propisa? Naravno da ne treba, ali valja voditi računa da o tome treba sklopiti poseban ugovor i u njemu do u detalje riješiti sva ona pitanja koja se u vezi s time mogu pojaviti. Supsidijarnih rješenja, osim dijelom u najnovije vrijeme u Republici Hrvatskoj, naime, nema.

Već je bilo riječi o tome da Zakon o poduzećima nije odgovarajuće riješio pitanje upravljanja društвima. Neprimjereno je na jednome mjestu zajedno uredavati upravljanje i vodenje poslova svih društava kad je jasno da se velike razlike javljaju već između društva kapitala i društva osoba. Razlike u pravnoj prirodi tih društava ne opravdavaju da se upravljanje njima ureduje na jednome mjestu, a da se ne govori i o razlikama među pojedinim tipovima društva. Ovdje se navode samo općenito neki primjeri izrazitih manjkavosti. Veliki je nedostatak već spomenuto nespominjanje nadzornog organa. Time on nije isključen iz primjene, jer će to ovisiti o statutu društva, odnosno o ugovoru o osnivanju u društвima koja nemaju statut. No, supsidijarnih rješenja nema, a to znači da svaki propust u autonomnom uredenju nadzorne funkcije ima u društvu posebnu težinu. Kako iskustva o trgovačkim društвima kod nas nema, njihovim osnivačima stvara posebnu teškoću to što moraju urediti pitanja koja su za njih potpuna novost. Ne uredi li se to u dogledno vrijeme propisima, stvorit će se veliko šarenilo prakse na temelju koje će biti potrebno dosta vremena za to da se stvore jasni i nedvosmisleni stavovi sudova. Do njih bi se došlo lakše i brže kad bi se stvarali na temelju propisa koji ureduje tu materiju.

Zakon nema ni odredaba o zaštiti prava manjine u društву. Rješenja o tome nalazimo u stranim pravima. Ne može se, naime, prepustiti većini da bez ikakva prava na zaštitu manjine u društву radi što hoće i onda kad je očito da se

radi o štetnom postupanju ili o zloupotrebi svog položaja. Sada je takva zaštita prepuštena samo odredbama statuta, ali kako o statutu odlučuje većina, nema baš mnogo izgleda za to da manjina može uspjeti u svojim nastojanjima da se u statut unesu odredbe kojima bi se omogućila njezina zaštita. Zakon mora sadržavati odredbe prisilnopravne prirode kojima se manjini pod propisanim uvjetima jamči određeni stupanj zaštite njenih prava, a ne da to ovisi isključivo o tome što je određeno u statutu. U propisima drugih zemalja postoje o tome bogata iskustva koja bi trebalo unijeti i u naše propise.

Napuštanjem društvenog vlasništva i samoupravljanja kod nas se otišlo u drugu krajnost, što se obično i dogada kada se dugo koriste ekstremna rješenja. Napuštanje jednog ekstrema obično dovodi do uvođenja drugog. Tako je Zakonom o poduzećima upravljanje u društвima u cijelosti prepušteno isključivo vlasnicima tih društava. Sudjelovanje zaposlenih u tome se ne spominje. Tim je zakonom samo propisano da će se njihovo sudjelovanje u upravljanju urediti kolективnim ugovorima koji o tome, bar za sada, šute. Zemlje u kojima je razvijeno pravo trgovačkih društava tome su pristupile s mnogo više ozbiljnosti. I u njima su u početku zaposleni bili isključni iz sudjelovanja u upravljanju, ali su im s vremenom priznavana određena prava suodlučivanja. O tome su doneseni i posebni zakoni. Standarde koji su u tome usvojeni u zakonodavstvima drugih zemalja treba koristiti kao uzore i usvojiti ih u pripisima koje treba donijeti. Radi se, naime, o općem trendu razvoja u suvremenim pravnim sustavima pa mu se treba priključiti. Za to govore isti razlozi koji se u prilog takvom pravnom uređenju materije upravljanja u trgovačkim društвima navode u zemljama koje su razvile vlasničke tipove osoba. Vraćanje trgovačkim društвima treba da u svim pitanjima znači priključivanje onoj razini njihova uređenja na kojoj se ona danas u svijetu nalaze. To nebi značilo vraćanje samoupravljanju, čega se vjerovatno bojao zakonodavac kada je u Zakonu o poduzećima uredio materiju trgovačkog društva, nego usvajanje onoga što drugi već imaju.

U Zakonu o poduzećima nema ni riječi o statusnim promjenama društva u što treba uključiti i pretvorbu jednog tipa društva u drugi. U njemu se nalaze jedino odredbe o statusnim promjenama općenito, ali je to praktički samo naznačenje da su mogući podjela, spajanje i pripajanje poduzeća. Svaki tip društva u tome pokazuje specifičnosti pa se u stranim pravima tome poklanja osobita pozornost. Uvijek, naime, postoji opasnost od zloupotreba i potreba da se zaštite interesi trećih koji promjenom ne bi smjeli biti oštećeni. Zato se u propisima drugih zemalja za to postavljaju brojne kautele. Uvjeti za promjenu i postupak u vezi s njome moraju biti strogo propisani. Sud je taj koji prilikom upisa promjene u registar nadzire je li postupljeno u skladu s onim što se propisima traži. Kod nas o tome nema ništa. Čak nema ni odgovarajućih propisa o upisu promjena tipa društva u sudski registar na temelju kojih bi se moglo djelotvorno nadzirati je li promjena učinjena kako treba.¹

1 O pitanjima koja se u praksi javljaju u vezi s time i načinu kako ih se može riješiti, vidi kod Barbića,

Ovih nekoliko iznesenih primjera bez ulaženja u brojne pojedinosti jasno pokazuju u kojoj mjeri su kod nas manjkavi propisi o trgovačkim društvima. Temeljiti analiza koju ne dozvoljava opseg ovog rada, pokazala bi to još rječitije. Iz nje bi se vidjelo koliko pitanja nije uopće riješeno i koja su pogrešno riješena, ali i koliko je manjkavo riješeno ono što je Zakonom obrađeno. Sve to upućuje na zaključak da je prijeko potrebna zakonodavna intervencija na području prava trgovačkih društava, želi li se postići potreban stupanj pravne sigurnosti i potaknuti uvođenje tih društava da zaista postanu temeljni nositelji poslovanja.

IV Trgovačka društva de lege ferenda

Izloženo stanje pravnog uređenja trgovačkih društava zahtijeva da se što prije pristupi temeljitim donošenju propisa na tom području. Zakon o poduzećima do te je mjere nedostatan da njegovo popravljanje daljim izmjenama i dopunama više ne dolazi u obzir. Treba, naime, imati na umu da je taj zakon bio donesen u vrijeme važenja Zakona o udruženom radu, da je u to doba prevladavao takav koncept vlasništva pa prema tome i pravnih osoba koji je nespojiv s klasičnim poimanjem vlasništva pa da stoga ni rješenja koja je nudio, a koja usprkos kasnije učinjenim promjenama još i sada nudi, ne mogu zadovoljiti potrebe trgovačkih društava. Ta su društva samo jedan dio onoga što se uređuje tim zakonom tako da se duh društvenog vlasništva još osjeća. Trgovačka društva bi u tome trebala da budu izuzetak. Stoga se od takvog zakona ne može očekivati da s jednakim uspjehom obradi pitanja značajna za društveno poduzeće i za trgovačka društva.

Donesen na brzinu s osnovnim ciljem da se ukine Zakon o udruženom radu, Zakon o poduzećima nije se u potpunosti mogao odvojiti od onoga što mu je prethodilo. Za uređenje trgovačkih društava moglo bi se reći da je učinjeno stidljivo i bez nekih pretenzija. Kao da se radi o izuzetku od sustava, slučajevima kojih neće biti mnogo pa stoga ni ne zahtijevaju da im se posveti veća pažnja. Vrijeme je, međutim, pokazalo nešto drugo. Društvena poduzeća treba da iščeznu. Njihovom pretvorbom nastat će trgovačka društva, nova se društvena poduzeća ne mogu osnivati a sve ono što se novo osniva, može nastati samo u nekom od oblika trgovačkih društava. Prije zamišljeni izuzetak tako postaje pravilom. Samim time i pristup kao da se uređuje izuzetak ne može zadovoljiti potrebe koje zahtijeva pravilo. To je glavni razlog zbog kojega nije moguće popraviti taj zakon nego se valja odlučiti za donošenje novoga. Pri tome su moguća dva temeljna pristupa.

Po jednome za pojedine tipove društva valjalo bi donijeti posebne zakone. To je učinjeno u zemljama u kojima su još na snazi trgovački zakonici iz prošlog stoljeća ili kasniji rađeni po uzoru na prava zemalja u kojima još vrijede takvi stariji zakonici premda su kasnije pretrpjeli izmjene. Primjer za to je Njemačka. Tamo su u Trgovačkom zakoniku uredeni javno trgovačko društvo i komanditno društvo, a tome treba pribrojiti i tajno društvo, dok su za dioničko društvo te za društvo s ograničenom odgovornošću doneseni posebni zakoni. U Njemačkoj je konačno Zakonom iz 1892. prvi put i uvedeno društvo s ograničenom odgovornošću. zajedno s dioničkim društvom uredeno je komanditno društvo na dionice. Takav pristup ima povjesnu pozadinu. Trgovački zakonik iz godine 1897. sadržavao je i odredbe o dioničkom društvu (par. 178-334), ali je kasnije reformom koja je učinjena godine 1937. o tim društvima i o komanditnim društvima na dionice donesen poseban zakon. Po uzoru na njemačko pravo tako je postupljeno i u austrijskome pravu. Načelo odvojenog uredenja primjenjuju i neke druge zemlje kao npr. Danska.

Po drugome sva društva bi trebalo urediti na jednome mjestu. Primjeri za to su zemlje u kojima nema dvojnosti u pravnom reguliranju trgovačkih i gradanskih odnosa, jer se oni uredaju jednim zakonom. To je s Italijom gdje su trgovačka društva uredena u Gradanskom zakoniku iz godine 1942. te Švicarskom u kojoj su trgovačka društva uredena Zakonom o obvezama iz 1911. godine. Među zemlje u kojima se trgovačka društva ureduju jednim zakonom treba ubrojiti i Francusku. U njoj je to učinjeno Zakonom o trgovačkim društvima iz 1966. godine. U svim tim zemljama spomenuti zakoni kojima se reguliraju trgovačka društva kasnije su mijenjani, ali ne i opći pristup - uredenje svih društava na jednome mjestu.

Našim prilikama primjeran je drugi navedeni pristup. Treba, naime, uzeti u obzir da se u tome polazi od početka. Nema propisa ni o jednome društvu za koje bi se moglo reći da bi trebali ostati na snazi. Propisa o društvima, osim Zakona o poduzećima i Zakona o vrijednosnim papirima, jednostavno nema. Pa i prvi spomenuti zakon, koliko god imao nedostataka, polazi od toga da se sva društva ureduju na jednome mjestu. Ni povjesno nasljeđe ovdje ne igra nikakvu ulogu, jer već više od četiri desetljeća nema kontinuiteta u primjeni propisa koji su ovdje nekada bili na snazi. Čak je i stari jugoslavenski Trgovački zakonik, koji nije stupio na snagu, uredivao materiju svih društava.

Donošenje jednog trgovačkog zakona ima prednosti. Njime bi se postigla kodifikacija statusnih propisa tako da bi se na jednome mjestu nalazilo sve ono što bi trebalo da vrijedi za trgovca pojedinca i za tipove trgovačkih društva s time da se tu riješe sva statusnopravna pitanja kao što su npr. osnivanje, tvrtka, predmet poslovanja, sjedište, prava i obaveze članova, promjene u članstvu, akti društva, unutrašnja organizacija, poslovodstvo, zastupanje, upravljanje, statusne promjene, prestanak, udruživanje društava na korporativnoj osnovi i stvaranje grupa poduzeća, poslovne knjige, sudski registar. Time se postižu dvije stvari. Racionalizira se broj propisa i jedinstvenim sustavnim uredenjem smanjuje opasnost od proturječnih rješenja. Lakše je materiju nekog područja sustavno urediti na jednome

nego na više mjesta. Za zakonodavca je jednostavnije urediti materiju, ako je moguće, tako da se na jednome mjestu dadu neka osnovna rješenja koja treba da se primijene općenito na sve što se propisima uređuje i na tome dograduju pojedinosti koje se odnose na pojedine tipove društava nego da se do općih rješenja dolazi tek zaključivanjem na temelju onoga što je predvideno u više propisa. Oni kojima je propis namijenjen, lakše se snalaze u propisu koji u cijelosti uređuje materiju trgovacačkih društava. U takvoj cjelini propisa lakše se popunjavaju praznine i tumače nedovoljno jasne odredbe.

Jedinstveni pripis koji bi obuhvatio sva trgovacačka društva valja studiozno pripremiti. Radi se o temeljnog propisu za uredenje privrednog života zemlje koji treba da bude ishodište za sve druge propise namijenjene tom području djelatnosti. To su u drugim zemljama norme koje se dugo i sustavno pripremaju, a rijede mijenjaju, što je razumljivo s obzirom na njihovo značenje za pravnu sigurnost. Zato bi kod nas trebalo što prije početi s pripremama za donošenje trgovacačkog zakona i donijeti ga nakon sustavnog rada, a ne na brzinu, što je nažalost postalo gotovo uobičajenim postupkom kad je u pitanju zakonodavna djelatnost.

U poslu u izradi trgovacačkog zakona bitno je na umu imati dvoje:

- a) na kojem bi području zakon trebalo da vrijedi i
- b) po uzoru na koja pravna rješenja među onima koja se danas koriste u svijetu bi ga valjalo izraditi.

Što se prvog pitanja tiče, valja ići za tim da se trgovacačka društva jedinstveno urede na cijelom području zemlje ili zemalja koje su međusobno povezane na nekoj državnopravnoj osnovi bez obzira na to koje je jačine njihova veza. Bitno je da se radi o ozbiljnoj gospodarskoj povezanosti. Primjer za to je Europska ekomska zajednica. No tamo je, povjesno gledano, stanje drugačije. Radi se o zemljama koje su međusobno povezane, ali je do toga došlo u vrijeme kad je svaka od njih imala svoj izgradeni sustav propisa o trgovacačkim društvima, nastao pod različitim utjecajima. Potrebe, međutim, nalažu da se ti propisi ujednače pa su na temelju donesenih direktiva uloženi napor da zemlje članice u svoja zakonodavstva ugrade neka jedinstvena rješenja. Tome treba dodati nastojanja na području izrade Statuta Europskog poduzeća. Sve je to diktirano potrebom stvaranja i nesmetanog djelovanja jedinstvenog tržišta Europske ekomske zajednice.

Kako se na području prava trgovacačkih društava nalazimo na početku, bilo bi korisno da se propisi o njima donesu tako da kasnije ne bude potrebe za time da se nakon što se najprije donesu različiti propisi, pristupa njihovu ujednačavanju na određenim područjima. Jedinstveno tržište zahtijeva iste takve propise. U protivnom nastaju zapreke u poslovanju koje stvaraju nepotrebne teškoće i barijere u poslovanju. Da bi ih se zaobišlo, trebalo bi tada ići obilaznim putovima, a to bi značilo nepotreban gubitak vremena i novca. Stoga najprije valja odrediti što će činiti jedinstveno tržište ako ga bude, i na tim temeljima pripremati novi trgovacački zakon. Ovisno o stupnju državnopravne povezanosti to se može učiniti do nošenjem jedinstvenog zakona ili pak izradom modela zakona s tim da ga sa ili

bez rezervi prihvate zemlje čiji teritoriji čine jedinstveno tržište i ugrade ga u svoje zakonodavstvo. Nakon toga ne bi više trebalo ulagati napore kojima su izložene zemlje Europske ekonomске zajednice.

Kad je riječ o drugom postavljenom pitanju, treba odmah poći od nepobitne činjenice da na području pravnog uređenja trgovacačkih društava nema ničega što se negdje već ne upotrebljava. Nema potrebe za novatorstvom koje smo bezbroj puta do sada platili lošim brzopletu donesenim propisima. Iskustva drugih postoje. Zakonodavstvo, sudska praksa i pravna književnost na tom su području na zamjernoj visini i ne treba učiniti drugo nego prihvatiti ono do čega su drugi već došli. Radi se, naime, o rješenjima koja su provjerena u dugotrajnoj i bogatoj praksi. Europa daje za to dobre primjere.

Uspoređujući zakone, sudska praksu i pravnu književnost pojedinih europskih zemalja čini se prihvatljivim da se posegne za iskustvima neke od zemalja, srednjeceuropskog pravnog kruga, razumije se izvan onih koja spadaju u grupu bivših socijalističkih zemalja. Na tom je, naime, području pravo trgovacačkih društava vrlo dobro razvijeno, čak je i tip društva koji je danas u najširoj primjeni potekao iz tog područja tako što je umjetno stvoren zakonom. Iskustva engleskog i američkog prava teže su prihvatljiva zbog tradicionalno velike razlike tih i kontinentalnih prava. Osim toga radi se o zemljama s kojima smo u intenzivnim poslovnim vezama, a ostavi li se po strani trenutno izrazito nepovoljnju investicijsku klimu u nas, ostaje činjenica da je iz tih zemalja i najveći broj stranih ulagača. Trgovacačka društva su pak pravni oblik u kojemu se ulaganja ostvaruju.

Medu tim pravima osobitu ulogu ima njemačko pravo. Po njegovu uzoru radena su rješenja koja vrijede u Austriji, a ne može se zanemariti ni utjecaj na Švicarsko pravo o trgovacačkim društvima. To pravo spada medu ona u kojima su trgovacačka društva najtemeljiti uređena. Ono je daleko otišlo i u propisivanju suvremenih rješenja za upravljanje tim društvima. Tome valja dodati da je Njemačka jedan od vodećih članova Europske ekonomске zajednice. Izrada propisa o trgovacačkim društvima koji bi se temeljili na njemačkim pravnim iskustvima, osim okolnosti da su tamo uređena s više zakona, značila bi prihvaćanje široko usvojenih standarda za uređenje pravnih odnosa na području trgovacačkih društava s tim da bi se mogla koristiti i iskustva sadržana u bogatoj sudskoj praksi. Pri tome ne bi trebalo slijepo nekritički preuzeti propise o trgovacačkim društvima nego donijeti vlastite uvezvi u obzir rješenja iz zakona, ali i ono što proizlazi iz sudske prakse i pravne književnosti od kojih se i sastoji pravo koje se uzima kao uzor. Oni osim toga daju jasniju sliku o tome kako propis živi u praksi.

To nije lak ni kratak posao. No, treba mu prionuti. Ne smije se bježati od onoga što su drugi dugotrajnom praksom već usvojili i potvrđili. Traženje sasvim vlastitoga novog puta udaljilo bi nas od onoga što sada rade razvijene zemlje. To bi vodilo u pravnu izolaciju. U njoj se zbog vlatite "originalnosti" koja se mjeri desetljećima na žalost još uvek nalazimo. Cilj je da se iz nje izide, a to znači uključiti se u ono što rade i drugi. Da bi se to postiglo, moraju se usvojiti pravni

standardi kojce primjenjuju oni s kojima želimo poslovati. Taj put nema alternativa.

Summary

Trade legal regulations of business corporations¹

It is not an easy task to determine the legal standards which should be incorporated into business management of trade companies, to that end, we should not look after our own "originality". Simply, the legal standards should be adopted which are applied by those with whom we want to trade.

In his article, author is writing about business companies as they were regulated by Law in prewar Yugoslavia, today, and how they should be regulated in the future. By analyzing the existing legislative solutions regarding the said companies, author concludes that it is not possible to talk about Companies Law, because it lacks two basic components which form the law of every country, and the only one which exists is so defective, that it can be hardly spoken of a system of norms which would completely regulate the field of companies.

1 Prof. dr Jakša Barbić, Zagreb University School of Law.

Radno mesto i potrebe za radom radnika

Rezime

Radno mesto postaje briga kako zaposlenih tako i nezaposlenih. Prvi, brinu kako da po svaku cenu zadrže radno mesto, drugi kako da do njega dodu. Očigledno je da je problem gubitka radnog mesta veoma aktuelan. Otuda i proizilazi zahtev za sagledavanjem pravne zaštite ove kategorije radnika.

Autor u tom cilju, svestrano obradujući svako pitanje ponaosob (radno mesto, prestanak potrebe za radom i prava radnika) identifikuje sve subjekte u ovom procesu i njihove zakonske i druge obaveze.

I Uvodene napomene

Radno mesto je mnogoznačan i mnogofunkcionalan pojam. Upravo zbog toga ono je predmet interesovanja brojnih naučnih disciplina počev od tehničkih, ekonomskih, medicinskih, psiholoških, socioloških, pa sve do pravnih i nekih drugih nauka. Upotreba ovog termina može da asocira: na jedan od oblika podele rada (pojedinačnu odnosno tehničko-tehnološku); na primernu (pečetnu) organizacionu jedinicu rada; na ekonomsku jedinicu; na deo radne sredine; na više ili manje ograničen prostor; na socijalnu funkciju; na društveno-ekonomski odnos; na tehničko-tehnološki odnos; na pravni odnos i dr. Ovim nabranjem želi se ukazati ne samo na neke funkcije i značaj radnog mesta, nego i na moguće pristupe

¹ Prof. dr Borivoje Šunderić, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.

njegovom istraživanju. Međutim, kad je u pitanju konkretno radno mesto ono uvek funkcioniše kao celina navedenih i još nekih drugih aspekata. Treba imati u vidu, dakle, da ono ne funkcioniše i da ne može funkcionsati samo u svom jednom aspektu, tj. vršeći samo jednu funkciju kao npr. ekonomsku, nego uvek funkcioniše u svom totalitetu. To znači da se njegova višedimenzionalnost istovremeno ostvaruje. Istoriski posmatrano radno mesto je uvek bilo dinamička organizaciona jedinica posmatrano, kako sa aspekta materijalnih (fizičkih) elemenata, koje objedinjuje, tako i sa aspekta strukture profila subjektivnih faktora. Ono je posmatrano i statički i dinamički, jedinstvo materijalnog i personalnog supstrata. Radi se o jednoj vrednosnoj kategoriji, kako sa stanovišta interesa vlasnika i radnika, tako i sa stanovišta interesa užih i širih društvenih zajednica. Biti vlasnik radnog mesta znači imati vlast na tom radnom prostoru. U pitanju je vlast nad stvarima, tj. nad delovima fizičke radne sredine i u pitanju su elementi vlasti u odnosima sa članovima personala ili radnog kolektiva. Vlast nad stvarima znači slobodu vlasnika da odlučuje o njihovom korišćenju, upotrebi i raspolaganju uz snošenje rizika poslovanja. Što se tiče elemenata vlasti u odnosima sa personalom tu se radi o ovlašćenjima koja poslodavac ima kao jedna od stranaka u radnom odnosu. Radno mesto ima za vlasnika svoju vrednost, kako sa aspekta očuvanja uloženog kapitala, tako i sa aspekta njegovog uvećavanja, tj. postizanja profita. Za radnike, službenike i rukovideće kadrove, koji čine personalni deo radnog mesta, ono predstavlja materijalnu podlogu (prepostavku) za primenu njihovih radnih sposobnosti a samim tim i za obezbeđivanje materijalne i socijalne sigurnosti. Otuda je sasvim razumljiva zainteresovanost radnika da stekne radno mesto i da ga zadrži. Od tehničko-tehnološke osnove radnog mesta kao i od ekonomskih mogućnosti realizacije rezultata rada zavisi ne samo struktura zaposlenih nego i njihov broj. Ono što je na samom početku značajno istaći, kad se raspravlja o ovoj temi jeste to da jednom organizovano radno mesto, u sistemu organizacije rada preduzeća, nije zauvek data organizaciona jedinica. Pored toga što se menja njegova tehničko-tehnološka osnova može se promeniti i njegova ekonomска namena, a može se promeniti i obim poslovanja i na kraju ono može biti ukinuto. Sudbina angažovanih radnika direktno je vezana i uslovljena promenama u prostoru radnog mesta i samog radnog mesta. Tako tehničko-tehnološke promene prvenstveno izazivaju promene u kvalifikacionoj strukturi i broju radnika.

Ove promene u strukturi radnog mesta povećavaju udeo opredmećenog rada na uštrb njegovog živog rada. No, treba istaći da pored ovih promena i organizacione i ekonomске promene imaju, takođe, uticaj na položaj radnika na radnom mestu odnosno na radu uopšte. Razvoj nauke i primena njenih dostignuća u oblasti rada, nestabilan ekonomski razvoj, kao i promene organizacione strukture privrednih subjekata ugrožavaju stabilnost radnog mesta, što dovodi do otpuštanja radnika i povlači za sobom rešavanje socijalnih posledica ukidanja radnog mesta. Rešavanje ovih socijalnih problema mnogo je bezbolnije u zemljama sa razvijenom tržištem privredom i stabilnim privrednim razvojem. Međutim, posebni problemi na ovom polju iskrasavaju u bivšim socijalističkim zemljama koje

pokušavaju iz sistema istrošene državne ekonomije, odnosno kod nas dogovorne ekonomije, da se preorijentišu na tržišne uslove privredivanja. Ova preorientacija pretpostavlja prvenstveno promene u svojinskim odnosima, što će podrazumevati i promene u ekonomskoj strukturi privrede. Imajući u vidu da je trenutno broj zaposlenih u privredama ovih zemalja rezultat sprovođenja administrativne prilude u oblasti zapošljavanja, kao i tehničko-tehnološki i ekonomski nivo razvijenosti ovih privreda, može se reći da će uspeh privredne reforme, u velikoj meri, zavisiti i od toga kako će biti rešen problem viškova radne snage. Ovaj problem dodatno ugrožava ogroman broj zaposlenih u džinovskim činovničkim aparatima koji se raspadaju. Tu je, dakle, dodatni problem obezbedenje ljudi iz administracije. Međutim, treba istaći da i u privrednim preduzećima, takođe, postoje veliki činovnički aparati. Isti problemi postoje i u našoj zemlji, tako da je i kod nas višak zaposlenih jedan od kamera spoticanja sprovodenju mera privredne reforme. Trenutna situacija je takva da postoje viškovi koji se kreću i preko 30% u bezmalo svim oblicima organizovanja rada. Radi se o jednom ogromnom teretu koji će da pritisne, kako fondove službe za zapošljavanje, tako i fondove iznemoglih preduzeća. U ovom trenutku radno mesto postaje briga ne samo nezaposlenih, nego sve više i zaposlenih. Kod ovih poslednjih strah od gubitka radnog mesta prerasta u paniku, tako da njihovi problemi da zadrže radno mesto, trenutno kao da ostavljaju sve više u senci probleme nezaposlenih da steknu radno mesto. Očigledno je da je problem gubitka radnog mesta vrlo aktuelan pa zbog toga postoji potreba da se učini jedan kratak osvrt na pravni režim zaštite radnika za čijim radom je prestala potreba. Razume se pre toga je neophodno odrediti pojma radnog mesta i ukazati na njegov značaj za radno pravo.

II Pojam i elementi radnog mesta

Pažljiv čitalac iz prethodnih napomena može uočiti da su već naznačene neke osnovne konture pojma radnog mesta koji, razume se, može biti od interesa za radni odnos. Radno mesto, što ne bi trebalo da bude sporno, je sastavni deo pojma rada shvaćenog i kao proces i kao odnos. Rad je uvek bio i ostao organizovana delatnost koja se obavlja u određenom prostoru i u ograničenom vremenu. Ovu delatnost obavljaju pojedinci na određenom fizički ograničenom mestu gde su locirani materijalni faktori rada. Taj deo sredine u okviru koji se izvršava rad naziva se radnim mestom. Čini nam se da bi se radno mesto moglo odrediti kao jedan fizički tehničko-tehnološki, ekonomski, socijalni i pravni prostor u kome jedan ili više radnika obavljaju jedan ili više tehnički i funkcionalno povezanih poslova upotrebom jednog ili više tehnički povezanih sredstava za rad i pri tome uspostavljaju tehničko-tehnološke i društvene odnose. S obzirom na rečeno proizlazi da je radno mesto, pre svega, organizaciona jedinica nastala kao rezultat podele rada u preduzeću. Posmatrano sa aspekta delatnosti preduzeća i njenog

vršenja ono obuhvata više istorodnih ili srodnih poslova. Tako polazeći od prirode i sadržine delatnosti preduzeća, može se radno mesto definisati i kao skup poslova iz delatnosti organizacije na kojima može da radi jedan ili više radnika. (Pravna enciklopedija str. 1373) Ova se definicija dopunjava time što se ukazuje da se radi o jednoj organizaciono-tehnološkoj jedinici koja nastaje grupisanjem funkcionalno povezanih poslova (Ibid na str. 1373). Grupisanje poslova je neophodno radi njihovog izvršavanja. Poslovi predstavljaju trajnu ili privremenu aktivnost koju radnici obavljaju u organizaciji. Oni se unapred utvrđuju opštim aktom preduzeća. Međutim, u vršenju značajno je odrediti i mesto radnim zadacima. Radni zadatak je konkretna delatnost odnosno aktivnost koju izvršava određeni radnik na određenom mestu i u određenom vremenu. Poslovi proizilaze iz delatnosti organizacija, a zadaci iz poslova. Zadaci se utvrđuju i izvršavaju na osnovu radnog naloga koji izdaje najčešće individualni a može i kolektivni organ. Prema tome, može se reći da su radni zadaci konkretizacija poslova u procesu njihovog neposrednog izvršavanja.

III Radno mesto i radni odnos

Radni odnos je oblik rada kod drugog za njegov račun i na njegovim sredstvima. Da bi građanin stupio na rad potrebno je da vlasnici sredstava rada imaju slobodno radno mesto i da ga na tržištu ponude. Slobodno radno mesto je svako nepopunjeno (bilo da je upražnjeno bilo da je novootvoreno) radno mesto koje poslodavac odluči da popuni tako što će primiti na rad novog radnika. Prijem na rad se vrši u formi zasnivanja radnog odnosa, s tim što se radni odnos smatra zasnovanim kad izabrani kandidat stupi na rad. Iz rečenog proizlazi da radno mesto predstavlja materijalno-pravnu pretpostavku za zasnivanje radnog odnosa i za njegovo postojanje. Izabrani kandidat stupa na rad tako što se uključuje u organizaciju i vezuje za određeno radno mesto. Na radnom mestu, radi vršenja poslova zbog kojih je izabran, kandidat izvršava obavezu rada i stiče, po osnovu toga i u vezi s tim, prava i druge obaveze. Na radnom mestu se vrši konkretizacija i individualizacija radnog odnosa. Radno mesto je unapred određeno opštim aktom. Ovaj akt donosi organ upravljanja preduzeća (čl. 49. Zakona o preduzećima "Sl. list SFRJ", br. 77/88). Radno mesto nije opšte dobro koga mogu koristiti svi radno sposobni građani. Ono može pripasti samo onim licima koja ispunjavaju zahteve za izvršavanje poslova konkretnog radnog mesta. Po pravilu u tržišnim privredama svako radno mesto je izloženo konkurenciji. Nesumnjivo je da je u interesu vlasnika odnosno poslodavca da izvrši izbor najspasobnijeg. Radni odnos se uvek zasniva s obzirom na ličnost i zato je obaveza rada strogo lične prirode. Bez obzira na to što je radnik subjekt obaveze rada on tu obavezu ne može preneti na drugoga, jer je ona u konkurenciji više kandidata isključivo njemu poverena, s obzirom na njegove sposobnosti. On, dakle, nema ovlašćenja da sa njom raspo-

laže, već je dužan da je izvršava. Obavezu rada, shvaćenu u materijalnom smislu, može preneti na drugog samo vlasnik radnog mesta odnosno preduzeća. Prenošenje obaveze na drugog vlasnika može se izvršiti primenom instituta rasporedivanja ili instituta zasnivanja radnog odnosa. Nosilac obaveze rada može biti rasporeden na druge poslove u okviru istog radnog mesta ili na drugo radno mesto ili može biti oslobođen obaveza rada u preduzeću. Oslobođenje od obaveza rada sa pravnog stanovišta znači prestanak radnog odnosa. Oslobođenje od obaveze rada može biti uslovljeno razlozima vezanim za radnike, tj. razlozima subjektivne prirode (npr. povreda radnih obaveza, gubitak radne sposobnosti, neostvarivanje određenih rezultata na radu ili nesposobnosti za vršenje poslova radnog mesta radi čijeg vršenja je i rasporeden na to radno mesto) ili razlozima koji su vezani za vlasnika (uvodenjem tehnologije, ekonomске promene, organizacione) ili razlozima koji ne zavise ni od volje radnika ni od volje poslodavca (npr. ispunjavanje uslova za ličnu penziju i drugi osnovni prestanka rada po sili zakona).

IV Prestanak potrebe za radom i prava radnika

1. Prestanak potrebe za radom

Pomenuto je da se radni odnos zasniva da bi se zadovoljila ekonomска potreba za određenim profilom radnika. Pravilo je da radnik ostaje u radnom odnosu sve dotle dok postoji potreba za njegovim radom odnosno dok rezultati njegovog rada zadovoljavaju ekonomski interes vlasnika. Potreba za radom radnika prestaje onog trenutka kad prestanu da postoje ekonomski razlozi njegovog daljnog radnog angažovanja. Nas ovde interesuje pravni aspekt prestanka potrebe za radom radnika usled tehnoloških, ekonomskih i organizacionih promena u preduzeću. Zakon o radnim odnosima Republike Srbije ("Službeni glasnik" broj 45/91.) u pogledu pravne zaštite izjednačuje sve radnike nezavisno od toga da li su tehnološki, organizacioni ili ekonomski višak. Sigurno je da su tehnološki viškovi u ovom trenutku minimalni, dok su viškovi iz ekonomskih i organizacionih razloga dominantni. Poslednja dva su naša sadašnjost a prvi pretpostavljamo naša budućnost. Sadašnji trenutak u preduzećima obeležava proces svojinske transformacije, ekonomskog prestrukturiranja i preispitivanja postojećeg broja i postojeće strukture zaposlenih. Prvi zadatok koji mora da bude rešen na putu transformacije društvenih preduzeća i tržišne privredne subjekte jeste: promena svojinskog režima preduzeća; donošenje programa i planova rada i utvrđivanje nove organizacije i sistematizacije radnih mesta. Na osnovu programa i plana predvidenog obima poslovanja treba utvrditi da li postojeći broj zaposlenih i postojeća kvalifikaciona struktura zaposlenih može da obezbedi realizaciju utvrđenog plana proizvodnje. Ovo se može utvrditi na osnovu opšteg akta o organizaciji i sistematizaciji radnih mesta, koja, što posebno treba naglasiti u tržišnim privredama, mora biti fleksibilna. Odlučivanje o svim ovim, da ih tako nazovemo prethodnim pitan-

jima, kao što su transformacija svojinskog režima, donošenje planova i programa razvoja i organizacija i sistematizacija radnih mesta je u nadležnosti organa upravljanja.

Iz člana 22. stav 1. Zakona proizlazi da nadležni organ u preduzeću utvrđuje prestanak potrebe za radom radnika u skladu sa programom tehnoloških ili organizacionih promena i na osnovu kriterijuma utvrđenih kolektivnim ugovorom. Prema tome, donošenje programa i utvrđivanje kriterijuma su prethodne pretpostavke koje moraju biti ispunjene. Tek na osnovu ovih pretpostavki organ pristupa utvrđivanju broja i strukture radnika za čijim radom je prestala potreba u preduzeću. Nadležni organ za donošenje odluke je organ upravljanja. Odluka o prestanku potrebe za radom radnika dostavlja se organizaciji za zapošljavanje u roku od pet dana od dana donošenja.

Donošenje programa promena - Čini se da zakonodavac u članu 22. stav 1. Zakona predviđa da su u preduzećima neophodne tri vrste promena i to na polju tehnologije, ekonomije i organizacije. Međutim, iz istog člana proizlazi da promene mogu biti i alternativno izvedene iz bilo kojih od ove tri oblasti u zavisnosti od potrebe svakog konkretnog preduzeća. Naše je mišljenje da je stanje u mnogim preduzećima takvo da je neophodno, ako se želi njihova transformacija, izvršiti promene na sva tri pomenuta polja. Uostalom tehnologija, ekonomija i organizacija su toliko povezane tako da je nemoguće izvršiti promene u jednoj a da ne dode do promene u ostale dve oblasti. Zakonodavac ih je verovatno razdvojio da bi ukazao na moguće razloge viška zaposlenih kod nas. Mi smo već istakli da najmanje imamo tehnoloških viškova, a da su viškovi iz ekonomskih i organizacionih razloga dominantni. Programi bi morali da budu rezultat stručnog rada jednog kolektivnog tela (komisije) sastavljenog od različitih profila stručnjaka. U njihovoj izradi treba otkloniti svaki oblik volontarizma, i običnog administrativno-činovničkog pristupa u rešavanju ovih problema. Što se tiče sadržine ovih programa odnosno planova, zakonodavac utvrđuje da oni sadrže broj i strukturu radnika i predlog mera odnosno aktivnosti koje će se preduzeti u cilju rešavanja položaja i prava radnika za čijim radom je prestala potreba. Pre nego što nadležni organ (organ upravljanja) doneće plan neophodnih promena mora prethodno da pribavi mišljenje organizacije sindikata i da ga razmotri.

Kriterijumi na osnovu kojih se utvrđuje prestanak potrebe - Predlaganje i utvrđivanje broja radnika za čijim radom će prestati potreba mora da se zasniva na kriterijumima utvrđenim kolektivnim ugovorom. Postavlja se pitanje zašto su potrebni kriterijumi i kada se primenjuju? Utvrđivanje kriterijuma se javlja, pre svega, iz potrebe da se rešavanju ovog problema pride na jedan organizovan i objektivan način vodeći prvenstveno računa o interesima preduzeća uz uvažavanje prava radnika. Kriterijumi, odnosno merila sa pravnog aspekta nisu ništa drugo nego uslovi (pretpostavke) na osnovu kojih se određenom broju radnika iz grupe radnika za čijim radom je prestala potreba daje prednost u zadržavanju radnog mesta. Prema tome, ako u jednoj organizacionoj jedinici na osnovu programa promena i organizacije i sistematizacije radnih mesta nema potrebe za radom

trenutno svih zaposlenih radnika, koji imaju istu stručnu spremu određene vrste i zanimanja, onda je neophodno utvrditi određena merila na osnovu kojih će jedan deo radnika biti zadržan na radu a drugi deo proglašen viškom. Kriterijumi se, prema odredbama zakona, utvrduju kolektivnim ugovorom. Oni se, prema Opštem kolektivnom ugovoru u Republici Srbiji, dele na opšte i na druge tzv. korektivne kriterijume (čl. 32. st. 1. i 2. Opšteg kolektivnog ugovora, "Službeni glasnik Republike Srbije", broj 18/90.). Opšti kriterijum se primenjuje na sve radnike, bez obzira po kom osnovu je prestala potreba za njihovim radom. Kao opšti kriterijum utvrđena je uspešnost radnika u radu. Radi se ne samo o opštim nego i primarnom kriterijumu. Međutim, ako se dogodi da određeni broj radnika ostvaruje jednakе rezultate, onda je neophodno primeniti korektivne kriterijume. Opšti kolektivni ugovor je utvrdio tri korektivna kriterijuma i predviđao redosled njihove primene. Prema redosledu primene u korektivne kriterijume spadaju: 1. stručna spremu; 2. radno iskustvo na radnom mestu i 3. staž osiguranja. Posebnim kolektivnim ugovorom odnosno pojedinačnim kolektivnim ugovorom utvrđuje se način vrednovanja i primene opšteg kriterijuma i korektivnih kriterijuma utvrđenih opštim kolektivnim ugovorom. Opšti kolektivni ugovor daje mogućnost da se i posebnim odnosno pojedinačnim kolektivnim ugovorom utvrde i drugi korektivni kriterijumi kao npr. zdravstveno stanje i socijalno stanje radnika i člana njegovog porodičnog domaćinstva i dr.

2. Prava radnika

Zakon pored toga što utvrđuje pretpostavke i neke elemente procedure za utvrđivanje viška zaposlenih utvrđuje i njihova prava. Globalno govoreći radi se o dve grupe prava. Jedna su sa stanovišta redosleda ostvarivanja primarnog karaktera, a druga, su supsidijarnog karaktera i ostvaruju se tek onda ako nije postojala mogućnost ostvarivanja tzv. primarnih prava. U prvu grupu ubrajaju se prava koja obezbeđuje preduzeće. U pitanju su prava na: 1. zasnivanje radnog odnosa u drugom preduzeću; 2. stručno osposobljavanje, dokvalifikacija ili prekvalifikacija za rad; 3. dokup staža; 4. otpreminu i 5. druga prava u skladu sa zakonom. Radi se o pravima od kojih dva obezbeđuju, zadržavanje radnika u radnom odnosu, a dva prestanak radnog odnosa. Radniku se može obezbediti samo jedno od navedenih prava. Kod obezbeđivanja, ako to mogućnosti (pre svega ekonomsko) dozvoljavaju, jednog od navedenih prava moraju se uvažavati ekonomski potrebe privrednih subjekata i njihove finansijske mogućnosti, s jedne strane, znanje i sposobnosti radnika, godine starosti, dužina staža kao i socijalni uslovi u kojima radnik živi, s druge strane. Treba, takođe, napomenuti da je organizacija obavezna da na ozbiljan način utvrdi da li postoji mogućnost da obezbedi jedno od navedenih prava radniku. Ovo ističemo zbog same stilizacije čl. 24. st. 1. Zakona prema kome se radniku obezbeđuje jedno od navedenih prava, što se može protumačiti kao obaveza obezbeđenja prava. Međutim, zakonodavac je sebe u sledećim članovima demantovao tako što je pojasnio da se radi samo o obavezi utvrđivanja mogućnosti da se obezbedi jedno od prava.

Ako ne postoje mogućnosti da se obezbedi ni jedno od navedenih prava onda radniku na osnovu čl. 29. st. 1. može prestati radni odnos ako mu se obezbedi tzv. sekundarna ili rezervna prava. Radi se o drugoj grupi prava i to o pravima na novčanu naknadu i na socijalno osiguranje. S obzirom na trenutnu ekonomsku moć privrednih preduzeća realno je očekivati da će se aktivirati ova rezervna prava i da će se preduzeća oslobođiti vodenja socijalne politike.

Zakonodavac u čl. 23. ovlašćuje preduzeće da radnika za čijim je radom prestala potreba angažuje da obavlja poslove u preduzeću ili da uputi na rad, na određeno vreme, u drugo preduzeće na osnovu sporazuma nadležnih organa. Razume se za vreme radnog angažovanja radnik ima pravo na zaradu u skladu sa kolektivnim ugovorom. Međutim, ako je radnik radno angažovan u drugom preduzeću onda mu zaradu isplaćuje preduzeće u kome je u radnom odnosu, s tim što ono ima pravo regresa od preduzeća u koje je radnik upućen na rad. Radnik u periodu dok čeka da mu se obezbedi neko od predviđenih, a već navedenih prava, ima pravo na naknadu zarade u visini zarade koju bi ostvario na radnom mestu na kome je raspoređen (čl. 23. st. 3.). Ukoliko radnik odbije da se radno angažuje može doneti odluku da mu prestane radni odnos bez njegove saglasnosti (čl. 83. st. 3.).

Zasnivanje radnog odnosa u drugom preduzeću - Ovim pravom radniku se obezbeđuje rad u drugom preduzeću. Ako odbije da radi u drugom preduzeću prestaje mu radni odnos bez njegove saglasnosti. Naime, prema čl. 25. preduzeće nije dužno da obezbedi ovo pravo već je dužno da preduzme odgovarajuće mere i aktivnosti, uz saradnju sa organizacijom za zapošljavanje, radi njegovog obezbedjenja. Radniku se obezbeđuje da zasnuje radni odnos na radnom mestu koje odgovara njegovoj stručnoj spremi odnosno radnoj sposobnosti. Radni odnos se zasniva na neodređeno vreme na osnovu sporazuma o preuzimanju. Očigledno je da realizacija ovog prava zavisi prvenstveno od ekonomskih potreba drugih preduzeća za radom ovih radnika a onda i od toga u kojoj meri službe za zapošljavanje poznaju potrebe na tržištu rada. U uslovima u kojima funkcioniše celokupna naša privreda kao i javne službe i državni organi, mislimo da su vrlo male realne šanse da se ovo pravo ostvari, izuzev ako nisu u pitanju kadrovi iz tzv. deficitarnih struka. Ovo posebno zbog toga što zakonodavac naglašeno ističe da radno mesto odgovara stručnoj spremi, odnosno radnim sposobnostima radnika. Ovakvo rešenje je pogrešno i rezultat je nerazumevanje prirode odnosa koji se regulišu, odnosno rezultat je, još uvek u velikoj meri prisutnog ideologiziranja ovih odnosa. U uslovima nestošice radnih mesta, po našem mišljenju, ovim radnicima je najbitnije obezrediti radno mesto prvenstveno u njihovoj struci nezavisno od toga da li će to radno mesto odgovarati stepenu njihove stručne spreme.

Ne vidimo nikakvih smetnji da radnik sa visokom stručnom spremom bude preuzet da radi u drugom preduzeću na radnom mestu za koje se zahteva viša ili srednja stručna spremma. Ovo posebno što je moguće da u drugom preduzeću ostvari veću zaradu od one koju je ostvarivao u prethodnom preduzeću. U tržišnim uslovima privredivanja se ne plaća diploma nego stručne sposobnosti neophodne

za izvršavanje poslova radnog mesta. S druge strane, onaj koji traži posao prvenstveno je zainteresovan koliku zaradu će ostvariti na određenom radnom mestu pa tek onda da li poslovi radnog mesta odgovaraju stepenu stručne spreme koju poseduje.

Stručno ospozobljavanje za dokvalifikaciju ili prekvalifikaciju - Ovde se radi o pravu čijom realizacijom se obezbeduje rad radnika u istom preduzeću ili u nekom drugom preduzeću. Naravno, ovde je neophodno da preduzeće poznaje sopstvene potrebe za takvim kadrovima odnosno da služba za zapošljavanje ima podatke o potrebnim profilima kadrova u drugim preduzećima. Ovo pravo preduzeće ako za to postoje mogućnosti može da obezbedi radniku mlađem od 50 godina i radnici mlađoj od 45 godina života. Služba za zapošljavanje učestvuje u obezbedenju i ovog prava. Za vreme ospozobljavanja, prekvalifikacije ili dokvalifikacije radnik ima pravo na naknadu zarade u visini zarade koju bi ostvarivao na radnom mestu na kojem je bio raspoređen pre započinjanja ostvarivanja ovog prava. Radnik koji je stručno ospozobljen, prekvalifikovanjem ili dokvalifikovanjem rasporeduje se na rad u istom preduzeću ili zasniva radni odnos u drugom preduzeću na osnovu sporazuma o preuzimanju. Međutim, ako radnik odbije da se stručno ospozobi odnosno dokvalifikuje ili prekvalifikuje ili da zasnuje rad u drugom preduzeću, prestaje mu radni odnos bez njegove saglasnosti.

Dokup staža - Zakonodavac je stvorio osnov (čl. 27.) da se radnicima kojima nedostaje do pet godina ponzijskog staža dokupom staža omogući da ostvare pravo na starosnu penziju. Prema tome, preduzeće može ovim radnicima da dokupi do pet godina staža i na taj način da im omogući da steknu uslov za ostvarivanje prava na penziju. Dokup staža vrši se prema propisima o penzijskom i invalidskom osiguranju. Da li će preduzeće dokupiti staž ili neće to će zavisiti u najvećoj meri od veličine finansijskih sredstava. Dokupom staža stvara se osnov za prestanak radnog odnosa bez saglasnosti radnika (čl. 87. stav 2. tač. 4.).

Otpremnina- Otpremnina predstavlja jednokratnu novčanu naknadu koju prduzeće isplaćuje radniku u visini utvrđenoj kolektivnim ugovorom. Visina otpremnine ne može biti veća od 36 prosečnih mesečnih zarada koje radnik ostvari u tromesečju pre otvaranja prava na otpremninu (čl. 28. st. 1.). Ovo pravo radnik može ostvariti na osnovu sporazuma sa nadležnim organom. Ostvarivanje ovog prava je uslovljeno time da radnik preuzeće obavezu da će isplaćenu naknadu upotrebiti za ostvarivanje prava na rad (osnivanjem privatnog preduzeća, radnje, poljoprivrednog gazdinstva, ulaganjem u drugo preduzeće odnosno organizaciju (čl. 28. st. 2.). Danom utvrđenim sporazumom o isplati otpremnine radnik ostvara ovo pravo. Isplata otpremnine povlači za sobom prestanak radnog odnosa radniku.

Ako preduzeće ne obezbedi radniku ni jedno od prethodno navedenih prava, onda mu prestaje radni odnos u preduzeću. Zakonodavac utvrđuje da radniku može prestati radni odnos ako mu se obezbedi pravo na novčanu naknadu i pravo na socijalno osiguranje (zdravstveno, penzijsko, invalidsko). Iznos novčane naknade mora biti najmanje u visini zajamčene zarade. Radni odnos prestaje danom

pravosnažnosti rešenja organizacije za zapošljavanje o utvrđivanju ovih prava. Pre nego što organizacija donese ovo rešenje dužna je, po zakonu, da utvrdi da li je preduzeće moglo da obezbedi jedno od navedenih prava. Navedena prava radnik ostvaruje u određenom vremenskom periodu koji može da traje najduže do dve godine. Razume se, ako se radnik zaposli odnosno ostvari pravo na penziju onda se prava ostvaruju do sticanja ovih prava. Prava se ostvaruju u skladu sa propisima o zapošljavanju. Iste tokom navedenog perioda ova prava prestaju i nezaposleno lice stiče prava koja su utvrđena propisima o zapošljavanju (pravo na novčanu naknadu, pravo na novčanu pomoć i dr. prava).

Zakonom je data posebna zaštita radniku invalidu. Posebna zaštita izražava se u tome što radniku invalidu ne može prestati radni odnos, dok ne ostvari pravo na penziju ili jedno od navedenih prava koja obezbeđuje preduzeće. Radniku invalidu preduzeće može obezbediti navedena prava uz njegovu saglasnost.

* * *

Iz prethodnog izlaganja proizlazi da je zakonodavac kao nosioce zaštite radnika za čijim radom je prestala potreba označio preduzeće i organizaciju za zapošljavanje. Odmah treba reći da prava iz člana 24. Zakona nisu subjektivna prava radnika. Ona nisu neposredno utvrđena kao pravo radnika već su regulisana sa stanovišta obaveza i mogućnosti preduzeća, tj. kao obaveza s obzirom na mogućnost preduzeća. Zakonodavac propisuje da se radniku obezbeduje jedno od prava, a ne da radnik ima pravo npr. na dokup staža, prekvalifikaciju i dr. pravo. Ona su predvidena, dakle, kao moguća prava, tj. ona zavise od mogućnosti preduzeća i to prvenstveno ekonomskih. Najviši stepen definisanja obaveze preduzeća izražen je u dužnosti preuzimanja mera i aktivnosti da se radniku obezbedi jedno od prava (čl. 25. st. 1.). Prema tome, obezbedenje ovih prava nije direktna obaveza preduzeća, već su prava definisana kao obaveza da se utvrde mogućnosti i za njihovo obezbedenje, ali to samim tim ne znači i obavezu obezbedenja prava. Zakonodavac je, to je očigledno, imao u vidu finansijske i druge ekonomiske mogućnosti preduzeća i zbog toga je relativizirao ova prava. Što se tiče prava koja obezbeđuje organizacija za zapošljavanje u pitanju su socijalna prava na obezbeđenje za slučaj nezaposlenosti.

Summary

Workplace and needs for employee's work¹

The workplace is becoming a worry both for the employed persons and jobless ones. The first want to keep the job at any price, and the latter to get a job. It is evident that the problem of job loss is very actual. Therefrom comes the request for seeing the legal protection of this category of workers.

1 Prof. dr Borivoje Šunderić, Beograd University school of Law.

To this end, author is treating comprehensively this matter (workplace, termination of need for workers job and workers rights) and identifies all the subjects in this process and their legal and other obligations.

Sistem koncesija na jugoslovenskim prostorima

Rezime

U članku se razmatra sadašnji sistem koncesije koji je priznat na jugoslovenskim prostorima i istovremeno pledira da se u budućem normiranju ove materije najpre izradi stručna podloga, a posle toga predlog zakona. U tom cilju se predlažu osnove budućeg zakona koji treba da donese Skupština Srbije uz zaloganje da nadležni državni organ treba da ima aktivan odnos prema koncesionarima.

Institut koncesija je prvi put posle II svetskog rata uveden u jugoslovenski pravni sistem saveznim Zakonom o stranim ulaganjima.² Naime, tek je u završnoj fazi izrade ovog zakonskog teksta uneto poglavje o posebnim oblicima ulaganja, i to dva člana za koncesije i jedan za institut Build-Operate-Transfer (BOT poslovi). Zakonska rešenja o koncesijama i BOT poslovima su načelne prirode sa davanjem autonomije ugovornim stranama da njihovu sadržinu bliže utvrde ugovorom o koncesiji, odnosno ugovorom o BOT poslu.

Jugoslovenski zakonodavac je načelnim odredbama o koncesijama želeo da oharabi potencijalne strane investitore i pokaže im da Jugoslavija ubrzano stvara uslove za prelazak na tržišnu privredu. S druge strane, ovakva zakonska rešenja su doneta zbog negativne reakcije određenih slojeva stanovništva na započete privredne i političke reforme, odnosno zbog njihovog shvatanja da se davanjem koncesija vrši privatizacija i rasprodaja domaćeg prirodnog bogatstva strancima, ali i

1 Dr Ljubiša Dabić, Institut za uporedno pravo, Beograd.

2 "Službeni list SFRJ", broj 77/88.

zbog nedovoljne izučenosti koncesija od strane saveznih organa i odgovarajućih komisija. Drugim rečima, imajući u vidu radikalnost poteza koji su u tom periodu preduzeti u oblasti preduzetništva i stranih ulaganja u našoj privredi, savezna Vlada je procenila da koncessioni sistem treba samo nagovestiti, a detaljnije ga urediti u kasnjem periodu.

Zanimljivo je iznjeti, poređenja radi, da se bivši Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika u pogledu normiranja koncesija u mnogo čemu ugledao na jugoslovenske propise. Naime, doneti su Osnovi zakonodavstva o inostranim investicijama u SSSR-u,¹ u okviru kojih se na krajnje načelan način i sa istom ili sličnom terminologijom u članu 41. ureduju koncesije.² U isto vreme, RSFSR je doneo Zakon o inostranim investicijama³ i u članu 40. uredio institut koncesija na istim polazištima, samo sa neznatnim preciziranjem u odnosu na propis SSSR.⁴

Polazeći od odredaba o koncesijama u saveznom Zakonu o stranim ulaganjima, na prostorima Jugoslavije najpre su svoje zakone o koncesijama donele Hrvatska⁵ i Srbija.⁶ Nešto kasnije ove zakone su donele još dve republike: Crna Gora⁷ i Bosna i Hercegovina.⁸

Zakon Hrvatske je kratak (ima 14 članova) i osim što je precizirao pitanja u vezi sa nadležnim organima za izdavanje dozvole, odnosno odobrenja, pribavljanjem mišljenja odgovarajućih organa, vodenjem evidencije o zaključenim ugovorima o koncesijama i još nekim pitanjima, ovaj zakon ně ide dalje od koncepta saveznih rešenja.

1 Osnovy zakonodatel'stva ob inostranniyh investiciyah v SSSR, doneti 5. jula 1991. godine, sa stupanjem na snagu momentom objavlivanja, Vnešnayay torgovly, br. 8/91.

2 Član 41. ima samo tri stava.

3 Zakon Rossiyskoy Sovetskoy Federativnoy Socialističeskoy Republiky ob inostranniyh investiciyah v RSFSR, donet 4. jula 1991. godine, sa stupanjem na snagu 1. septembra 1991. godine, Vnešnyaya torgovly, br. 9/91.

4 Sadržina člana 40. Zакона RSFSR glasi: "Даванje stranim investorima prava na iskorишћавање i управљање обновљивим и необновљивим природним добрима i vršenje privredne delatnosti u vezi sa korišćenjem objekata koji se nalaze u državnoj svojini, ali koji nisu predati preduzećima, udružnjima, organizacijama u celini na privredno vodenje ili operativno upravljanje, ostvaruje se na osnovu ugovora o koncesijama koje zaključuju sa stranim investorima Ministarski savet RSFSR ili drugi ovlašćeni za to državni organ, na način utvrđen zakonodavstvom RSFSR o koncesijama.

Rok trajanja ugovora o koncesiji određuje se u zavisnosti od karaktera i uslova koncesije, ali ne može biti duži od 50 godina, Jednostrane izmene uslova ugovora o koncesiji nisu dopuštene, ako drugačije nije predviđeno ugovorom.

Ugovori o koncesijama mogu da sadrže izuzimanja od važećeg zakonodavstva na teritoriji RSFSR. U tom slučaju oni podležu potvrđivanju od strane Vrhovnog Sovjeta RSFSR".

5 Zakon o koncesijama, "Narodne novine SR Hrvatske", br. 18/90.

6 Zakon o opštim uslovima za davanje koncesija stranim licima u Republici Srbiji, "Službeni glasnik Republike Srbije", br. 6/90 i 7/90.

7 Zakon o koncesiji, "Službeni list SR Crne Gore", br. 13/91

8 Zakon o koncesijama, "Službeni lisst SR Bosne i Hercegovine", br. 27/91.

Zakon Srbije je neznatno obimniji (ima 19 članova), s tim što reguliše i odredena pitanja zakupa nepokretnosti. Ovaj zakon precizira period za koji se mogu davati koncesije, kojem organu se podnosi zahtev i sadržaj tog zahteva za davanje koncesija; organ nadležan za vodenje jedinstvene evidencije o datim koncesijama i neka druga pitanja koja su od značaja prilikom davanja koncesija. Osnovna načela na kojima se Zakon zasniva su: stranim licima se mogu davati koncesije na neobnovljivim prirodnim bogatstvima po pravilu na principu reciprociteta; stranim licima se ne mogu davati koncesije za one delatnosti za koje po važećim propisima strano lice ne može osnovati sopstveno preduzeće, kao i na područjima koja se prema propisima iz oblasti opštinarodne odbrane smatraju zabranjenim zonama, ili ako strano lice ne obezbedi uslove za očuvanje zdrave životne sredine; koncesija za neobnovljivo prirodno bogatstvo se odobrava republičkim zakonom čiji je sastavni deo ugovor o koncesiji, a koncesija za korišćenje obnovljivog prirodnog bogatstva ili dobra u opštoj upotrebi uređuje se za svaki slučaj posebnim republičkim zakonom; koncesije se odobravaju za period od 20 - 30 godina.

Zakon Crne Gore je najkraći od svih republičkih zakona o koncesijama jer ima samo 12 članova. Ovaj zakon ima neprecizan naziv a bliže reguliše samo nekoliko pitanja u odnosu na savezna rešenja. Rađen je, uglavnom, po ugledu na hrvatski Zakon o koncesijama.

Zakon Bosne i Hercegovine je najobimniji republički zakon o koncesijama (ima ukupno 20 članova). Ovaj zakon, u odnosu na druge republičke zakone, sadrži najbolja rešenja u vezi sa koncesijama. Zakonodavcu Bosne i Hercegovine pošlo je za rukom da, s jedne strane, ostane u okvirima saveznih rešenja a da se, s druge strane, verovatno polazeći od inostranog iskustva, ne povede do kraja za koncesijama i rešenjima u prethodno donetim republičkim zakonima o koncesijama. Naime, primat zakona Bosne i Hercegovine na prostorima Jugoslavije ogleda se prvenstveno u sadržini pojedinih rešenja:

- davanje koncesija putem javnog konkursa;
- utvrđuje se minimalna sadržina ugovora o koncesiji;
- izričito se dopušta i domaćim ulagačima (fizičkim i pravnim licima) da dobiju koncesiju za korišćenje obnovljivog prirodnog bogatstva ili dobra u opštoj upotrebi;
- nešto detaljnije se uređuje pitanje naknade za datu koncesiju, odnosno njenog namensko korišćenje.

Poređenja radi, u Republici Madarskoj su prvi put posle II svetskog rata, takode, uvedene koncesije, na osnovu Zakona o koncesijama.¹ Ovaj zakon je donet radi efikasnijeg funkcionisanja isključivo državne, samoupravne ili samoupravno-

1 Act XVI of 1991 on Concessions, Hungarian Rules of Law in Force, Budapest 1991., No. 13, str. 918. Zakon je donet 13. maja 1991. godine, a objavljen je u službenom listu br. 57 od 30. maja 1991. (Magyar Közlöny, No. 57/91). Zakon ima ukupno 29 paragrafa.

društvene svojine ili delatnosti u isključivoj nadležnosti države ili samouprave. Pravni instrument je ustupanje svoga toga ugovorom o koncesiji. Zakon o koncesijama predstavlja okvirni zakon, koji sadrži zajednička obavezna pravila koja se odnose na vršenje koncesijske delatnosti i važe za sve privredne grane. Istovremeno, Zakon obezbeđuje potrebnu elastičnost kako bi se mogle ostvariti specifičnosti većeg broja delatnosti. Naime, ostavljeno je granskim zakonima, koji ureduju način vršenja pojedinih delatnosti i detaljne uslove za vršenje koncesijske delatnosti, da to čine u granicama Zakona o koncesijama.

Koncesijske delatnosti - U Zakonu o stranim ulaganjima i republičkim zakonima o koncesijama polazi se u normiranju koncesija od određenih opštih kategorija, kao što su: obnovljivo i neobnovljivo prirodno bogatstvo; dobra u opštoj upotrebi; izgradnja, vodenje i iskoriščavanje određenog objekta, postrojenja ili pogona. Akcenat je stavljen na oblast iskoriščavanja prirodnih bogatstava, utvrđivanjem različitih režima za tzv. obnovljive i neobnovljive resurse i dobra u opštoj upotrebi, bez propisivanja kriterijuma za takvu podelu i neophodnih definicija pojmova (ili bar navođenja exempli causa), tako da će u praksi biti teškoča u vezi sa primenom ovog koncepta.¹ Такode, ovakva podela koncesija ne susreće se u zakonodavstvu, teoriji i praksi međunarodnog prava.

Važeći propisi o koncesijama u Jugoslaviji nisu izričito uveli davanje koncesija za javne službe. Ova vrsta koncesija samo se naslućuje pri izdavanju dozvole za dobra u opštoj upotrebi, odnosno pri davanju odobrenja za izgradnju, vodenje i iskoriščavanje određenog objekta, postrojenja ili pogona. S druge strane, pojedini republički zakoni o koncesijama su na izričit način isključili mogućnost davanja koncesija za pojedine javne službe.

Takode, naši propisi o koncesijama ne prave adekvatnu razliku između davanja koncesije za postojeći objekat i za onaj koji će biti predmet budućeg ulaganja koncesionarima.

Za ilustraciju drugačijeg pristupa u regulisanju pitanja koncesijskih delatnosti poslužićemo se rešenjima madarskog Zakona o koncesijama. Ovaj zakon je na samom početku taksativno nabrajao delatnosti koje mogu biti predmet ugovora o koncesiji. Naime, u Madarskoj se može dati koncesija, pod zakonom utvrđenim uslovima, za sledeće slučajevce: 1) za državne javne puteve i njihove prateće objekte, za železnice, za kanale - podrazumevajući tu i radove za korišćenje voda u poljoprivredi - za pristaništa, za aerodrome u javnom saobraćaju kao i za regionalne javne sisteme; 2) za osnovnu mrežu u telekomunikaciji i za frekvencije u upotrebi telekomunikacija; 3) za zemaljske telekomunikacione mreže potrebne za javne električne instalacije, za davanje i prenos električne energije; 4) za mesne javne puteve i prateće objekte koji predstavljaju deo osnovne imovine samouprave, zatim za mesne javne radove; 5) za rudarska istraživanja i eksploataciju kao i za rudarske sporedne radove u vezi s tim; 6) za smeštaj i otpremu proizvoda putem cevovoda; 7) za proizvodnju i stavljanje u promet fisionih i radioaktivnih materija;

1 D. Kitić, Davanje koncesija stranim investitorima, Sudska praksa, br. 7/91., str. 72.

8) za proizvodnju i stavljanje u promet droga i psihotropskih materija; 9) za delatnosti usmerene na organizaciju i funkcionisanje igara na sreću; 10) za osnovne uslužne delatnosti pošta (u vezi sa pismima i novčanim pošiljkama); 11) za uslužne delatnosti u telekomunikacijama (javni telefon, teleks, mobilni radio telefon, poziv za ličnost i prenos podataka putem veze, uslužne delatnosti u vezi sa širenjem i raspodelom programa javnog radija i televizije), izuzev usluga zatvorenog tipa; 12) za prevoz putnika i prenos robe železnicom; 13) za prevoz putnika u javnom saobraćaju prema voznom redu.¹

Taksativno nabranje delatnosti isključuje mogućnost da posebni zakoni (zakon o rudarstvu, zakon o šumarstvu, zakon o vodama itd.), drugi pravni propisi ili pojedinačne administrativne odluke, osim nabrojanih delatnosti, učine vršenje i drugih delatnosti zavisnim od dobijanja koncesije. Ukoliko bi to bio slučaj, onda bi na posredan način došlo do monopolizacije takvih delatnosti.

Za sve pobrojane delatnosti zajednička karakteristika je da predmet ugovora o koncesiji ne može biti pravo svojine na stvar već samo pravo privremenog vršenja delatnosti, koje se ustupa pod uslovima i na način određenim zakonom.

U vršenju prvih četiri delatnosti dolazi do izražaja rad na određenim imovinskim predmetima (objektima), odnosno pravo korišćenja imovinskog predmeta, pod uslovima da je taj predmet vlasništvo države ili pak da se koncesionar obavezuje da finansira izgradnju odgovarajućeg objekta. Na taj način, madarski Zakon o koncesijama pruža mogućnost ustupanja prava na rad (davanje koncesije) ne samo na postojećim objektima već i na onima koji će biti, u odnosu na datum zaključenja ugovora o koncesiji, rezultat budućih ulaganja. S druge strane, vršenje svih ostalih nabrojanih koncesijskih delatnosti usmereno je na pružanje javnih usluga od strateškog značaja za narodnu privrodu, odnosno reč je o delatnostima čije vršenje može obezbediti koncesionaru ekstra profit (na primer kockarnice). Imovinski predmeti (objekti) potrebni za vršenje ovih delatnosti, odnosno njihov imovinskopravni položaj je irelevantan za kvalifikaciju koncesija.

Zakonom o koncesijama Republike Madarske je dopušteno da se posebnim zakonima pojedine od koncesijskih delatnosti okvalifikuju kao liberalizovane delatnosti. Drugim rečima, posebni zakon može omogućiti vršenje pojedinih vrsta delatnosti bez raspisivanja koncesijskog konkursa, odnosno bez zaključenja ugovora o koncesiji.

Zakon o koncesijama Srbije izričito predviđa da se "stranim licima ne mogu davati koncesije na one delatnosti za koje, po važećim propisima, strano lice ne može osnivati sopstveno preduzeće" (čl. 3.).² Po važećem saveznom Zakonu o stranim ulaganjima reč je o sledećim delatnostima: proizvodnja i promet predmeta

1 Act XVI of 1991 on Concessions, vidi paragraf 1.

2 Zakon o koncesijama Bosne i Hercegovine sadrži sličnu odredbu s tim što je zbog drugačije formulacije sužen njen domaćaj. Predviđeno je da se "stranom licu ne može dati koncesija za korišćenje obnovljivog prirodnog bogatstva ili dobra u opštoj upotrebi radi obavljanja delatnosti za koju strano lice, u skladu sa zakonom, ne može osnovati sopstveno preduzeće" (čl. 4. st. 1.).

naoružanja i vojne opreme; željeznički i vazdušni saobraćaj; veze i telekomunikacije; osiguranje; izdavačka delatnost; javno informisanje (vidi čl. 21. st. 2.). Olako i mehaničko preuzimanje pojedinih rešenja iz drugih propisa, u ovom slučaju iz Zakona o stranim ulaganjima, samo potvrđuju činjenicu da predlagač srpskog zakona nije izučio materiju koncesija, odnosno nije razumeo suštinu davanja dozvole (koncesije) na osnovu diskrecionog prava nadležnog organa. U protivnom, navedena odredba ne bi se našla u srpskom Zakonu o koncesijama.

Ugovorne strane - Ugovor o koncesiji prepostavlja, s jedne strane, davaoca koncesije (koncedenta) i, s druge strane, primaoca koncesije (konceptualnara). Polažeći od rešenja u saveznom Zakonu o stranim ulaganjima, koncesionar je u ek strano lice odnosno strani ulagač. S druge strane, davalac koncesije je "društveno-politička zajednica na čijoj se teritoriji obavlja koncesionarana delatnost", odnosno "nadležni organ društveno-političke zajednice u socijalističkoj republici i socijalističkoj autonomnoj pokrajini". Ovakvo zakonsko rešenje je neprecizno, jer ne utvrđuje koja društveno-politička zajednica zaključuje ugovor o koncesiji (opština ili republika, odnosno autonomna pokrajina) a još manje koji je organ nadležan da potpiše ugovor.¹

Republički zakoni o koncesijama su nastojali da preciziraju kategoriju stranog ulagača i davaoca koncesije. Zakon Hrvatske utvrđuje da je davalac koncesije Izvršno veće Sabora, dok se ugovor o koncesiji zaključuje na osnovu odluke Izvršnog veća Sabora, odnosno u odgovarajućim slučajevima ovaj ugovor zaključuje skupština opštine ili gradska zajednica opština. Zakon Srbije izričito podvodi pod pojam stranog lica nekoliko kategorija lica (vidi čl. 1 st. 2.) i određuje da ugovor o koncesiji zaključuje odnosno odobrenje stranom licu da izgradi, vodi i iskorišćava objekat daje Izvršno veće Skupštine Srbije. Zakon Crne Gore na isti način kao i zakonodavac Srbije utvrđuje da sve ulazi u kategoriju stranog ulagača (vidi čl. 1. st. 2.), dok je Vlada Republike Crne Gore zadužio za davanje koncesija stranim ulagačima, odnosno za zaključenje ugovora o koncesiji kao i za davanje odobrenja za izgradnju i iskorišćavanje određenog objekta. I zakon Bosne i Hercegovine precizira šta se podrazumeva pod pojmom stranog lica (vidi čl. 3.), utvrđuje da koncesiju daje Vlada Republike Bosne i Hercegovine (izuzetno Skupština Bosne i Hercegovine), a po njenom ovlašćenju ugovor zaključuje nadležno ministarstvo, odnosno javno preuzeće koje vrši upravljanje tim dobrima. Vlada Bosne i Hercegovine daje odobrenje za izgradnju, vođenje i iskorišćavanje određenog objekta.

Zakon o stranim ulaganjima u svojim odredbama nije predviđao davanja domaćim pravnim i fizičkim licima, ali takvu mogućnost nije ni isključio. Isti stav je zauzet i u zakonima o koncesijama Hrvatske,² Srbije i Crne Gore. S druge

1 Pojedini autori smatraju, razmatrajući rešenja hrvatskog Zakona o koncesijama, da ugovor o koncesiji zaključuje republika, jer bi se tumačnjem da je za to nadležna opština došlo do nemogućih situacija. J. Barbić, *Pravo direktnih stranih ulaganja u Jugoslaviji*, Zagreb, 1989., vidi str. 47.

2 Hrvatski zakon o javnim cestama ("Narodne novine Republike Hrvatske", br. 42/90.) predviđao je mogućnost davanja dozvole za korišćenje (koncesija) puteva i pratećih objekata stranim i domaćim

strane, zakon Bosne i Hercegovine je bio na putu da ovo pitanje uredi na ispravan način, ali je ostao na pola puta. Naime, u ovom zakonu se na kraju teksta predviđa da domaći ulagači (fizička i pravna lica) mogu, pod uslovima utvrđenim Zakonom, dobiti koncesije za korišćenje obnovljivog prirodnog bogatstva ili dobra u opštoj upotrebi (čl. 19). Nužno je bilo da ova mogućnost za domaća lica važi za sve vrste koncesija, jer se samo u tom slučaju izjednačavaju u pravima sa stranim licima i podvode po opštevažeći princip razvijenih zemalja - stranci ne mogu imati više prava od domaćih građana. Takođe, odredba sa predloženom sadržinom treba da se nade u okviru opštih odredaba, na početku zakona. Na ovaj način bi se u našim propisima izbegla nepotrebna podela koja se pravi između jugoslovenskih državljanina i favorizovanje onih naših građana koji imaju boravište u inostranstvu.¹

Davanje koncesije za obnovljivo prirodno bogatstvo i dobra u opštoj upotrebi
Po saveznom Zakonu o stranim ulaganjima, strani ulagač može dobiti dozvolu (koncesiju) za korišćenje određenog obnovljivog prirodnog bogatstva ili dobra u opštoj upotrebi. Zakonom je utvrđeno da se trajanje i uslovi pomenute koncesije utvrđuju ugovorom o koncesiji, na čijoj se teritoriji obavlja koncesionirana delatnost. Ugovor je punovažan kada na isti da saglasnost Savezni sekretarijat za ekonomske odnose sa inostranstvom, koji o tome donosi rešenje. Nadležni organ je dužan da doneše rešenje u roku od 30 dana od dana prijema ugovora, s tim što će se smatrati da je saglasnost data ako se ne doneše rešenje u navedenom zakonskom roku. Zakon dopušta da se protiv negativnog rešenja izjaví žalba Saveznom izvršnom veću u roku od 15 dana od dana dostavljanja rešenja, s tim što se protiv konačnog rešenja Saveznog izvršnog veća ne dopušta vodenje upravnog spora.

Za razliku od izloženih rešenja, srpskim Zakonom o koncesijama utvrđen je maksimalni rok trajanja koncesije, određen je nadležni državni organ za zaključenje ugovora o koncesiji i predvideno da se koncesija uređuje za svaki slučaj posebnim zakonom. Na taj način, srpski Zakon je bitno odstupio od saveznih rešenja, odnosno od savezne procedure za davanje koncesija za obnovljivo prirodno bogatstvo i dobra u opštoj upotrebi. Podimo redom. Prvo, savezni zakon predviđa da se trajanje koncesije uređuje ugovorom o koncesiji, dok srpski zakon maksimira rok trajanja ugovora na 30 godina. Drugo, savezni zakon određuje da ugovor zaključuje u ime države društveno-politička zajednica na čijoj se teritoriji obavlja koncesionirana delatnost, dok srpski zakon određuje Izvršno veće Skupštine Republike Srbije. Treće, savezni zakon ne predviđa donošenje posebnog (saveznog) zakona za svaku koncesiju posebno (osim za neobnovljivo prirodno bogatstvo i dobra u opštoj upotrebi), dok srpski zakon izričito utvrđuje obavezu

pravnim i fizičkim licima (čl. 7.).

1 Pojedini autori smatraju da bi trebalo pod stranim licem podrazumevati sledeće kategorije (pravnih i fizičkih lica): a) strane državljane, b) lica bez državljanstva, c) pravna lica sa stvarnim sedištem (sedištem glavne uprave) u inostranstvu, d) pravna lica sa većinskim ili isključivim učešćem stranog kapitala, čije je stvarno sedište (sedište glavne uprave) u Jugoslaviji. D. Kitić, op. cit., vidi str. 69.

donošenja "posebnog zakona" za svaki slučaj koncesije (kao i za neobnovljiva prirodna bogatstva i dobra u opštoj upotrebi), od strane Skupštine Republike Srbije.

Rešenja srpskog Zakona o koncesijama za obnovljivo prirodno bogatstvo i dobra u opštoj upotrebi su sledeća: stranom licu se može dati koncesija u trajanju najduže do 30 godina;¹ koncesija se uređuje za svaki slučaj posebnim zakonom koji donosi Skupština Republike Srbije; ugovor o koncesiji zaključuje Vlada Skupštine Republike Srbije; ugovor o koncesiji zaključen protivno odredbama zakona ne proizvodi pravno dejstvo; koncesija se ne može dobiti ukoliko koncepcionar ne obezbedi uslove za očuvanje zdrave životne sredine; ponuda za dobijanje koncesije podnosi se Vladi Srbije; Izvršno veće Srbije može ovlastiti republički organ uprave, republičku organizaciju ili preduzeće da prikupi ponude za dobijanje koncesije, ako oceni da će se na taj način uspešnije ostvariti ciljevi koncesije; Ministarstvo za inostrane poslove Srbije vodi jedinstvenu evidenciju o zaključenim ugovorima o koncesijama na teritoriji Srbije; zaključeni ugovor o koncesijama upisuje se u zemljišne knjige i druge evidencije koje se odnose na nepokretnosti.

Rešenje srpskog Zakona o koncesijama da se svaka data koncesija za korišćenje određenog obnovljivog bogatstva ili dobra u opštoj upotrebi uređuje posebnim republičkim zakonom. Naime, za svaki ugovor o koncesiji mora se doneti zakon u Skupštini Republike Srbije, što predstavlja neracionalno rešenje. S druge strane, pozitivno u ovakvom zakonskom rešenju je što se sa sadržinom ugovora o koncesiji upoznaje najšira javnost, odnosno ugovor je na taj način podvrgnut društvenoj kontroli.

Zakon Bosne i Hercegovine o koncesijama utvrđuje da se stranom licu može dati koncesija za korišćenje određenog obnovljivog prirodnog bogatstva ili dobra u opštoj upotrebi. Zakonodavac Bosne i Hercegovine se nije zadržao na načelnom rešenju u vezi sa ovom vrstom koncesije, već je predviđao i jednu konkretniju odredbu. Utvrđio je da se stranom licu može dati koncesija i na izgrađenim objektima, postrojenjima i pogonima pod uslovima da sa vlasnikom zaključi ugovor o korišćenju tih objekata ili ugovori njihov otkup. Ovako zakonsko rešenje je nedovoljno jasno i najblaže rečeno zahteva dodatna obrazloženja i tumačenja. Naime, ako se pomenuti izgrađeni objekti, postrojenja i pogoni mogu podvesti pod dobra u opštoj upotrebi, odnosno pod delatnosti koje su zbog njihovog izuzetnog značaja rezervisane za državu i javna preduzeća, onda nema spora da je reč o davanju koncesija i da je zbog toga navedena zakonska odredba morala da ima nešto drugačiju sadržinu. Međutim, ako pomenuti izgrađeni objekti, postrojenja i pogoni nemaju ovaku namenu i svojstva, onda se mora reći da takvoj odredbi nije bilo mesta u zakonu o koncesijama.

1 Zakoni o koncesijama Hrvatske i Crne Gore ne utvrđuju bilo kakav rok za koji se može dati koncesija. Zakon o koncesijama Bosne i Hercegovine je predviđao da se koncesija može dati u trajanju do 20 godina, ne računajući vreme koje je potrebno za obnavljanje pripremnih radnji za početak korišćenja koncesije. Samo izuzetno uz saglasnost Skupštine Bosne i Hercegovine, koncesija na objektima infrastrukture može se dati i na duži rok od 20 godina (vidi čl. 6.).

Davanje koncesije za neobnovljivo prirodno bogatstvo - Na osnovu Zakona o stranim ulaganjima, ugovor o koncesiji neobnovljivog prirodnog bogatstva ili dobra u opštoj upotrebi uređuje se saveznim zakonom, koji se donosi za svaki ugovor posebno. Zbog posebne važnosti i značaja neobnovljivog prirodnog bogatstva, zakonodavac je s razlogom predviđao posebne uslove, postupak i kontrolu za ovu vrstu koncesije.

Srpski zakon o koncesijama, u odnisu na savezna rešenja, predviđa neka odstupanja, odnosno određena preciziranja pri davanju koncesija za neobnovljivo prirodno bogatstvo. Prvo, stranim licima se može dati koncesija po pravilu na principu reciprociteta.¹ Drugo, koncesija se može dati najduže za period od 20 godina, s tim što se u taj period ne računa vreme koje je poprebro za obavljanje pripremnih radnji na određenom objektu. Treće, koncesija se odobrava "Zakonom" čiji je sastavni deo ugovor.² Četvrto, predlog ugovora o koncesiji utvrđuje Vlada Skupštine Republike Srbije. Peto, kocesionar je dužan da bez naknade ustupi nadležnom organu Republike nadene predmete u zemljištu koji predstavljaju istoriju retkost, a koji nisu predmet ugovora o koncesiji.

U saveznom i srpskom zakonu koriste se izrazi "koncesija neobnovljivog prirodnog bogatstva ili dobra u opštoj upotrebi", s tim što se u srpskom zakonu u članu 2. upotrebljava samo izraz "koncesija na neobnovljiva prirodna bogatstva". S druge strane, savezni i svi republički zakoni o koncesijama kod druge vrste koncesija koriste izraz "obnovljivo prirodno bogatstvo ili dobra u opštoj upotrebi".³ Naime, kod koncesije na neobnovljivo prirodno bogatstvo glavni predmet ugovora je neki neobnovljivi resurs, dok dobra u opštoj upotrebi mogu samo da prate "glavnu stvar", odnosno predmet ove vrste ugovora o koncesiji. S druge strane, dobro u opštoj upotrebi može biti "glavna stvar" druge vrste koncesije, odnosno predmet ugovora o koncesiji za obnovljivo prirodno bogatstvo. Neprecizna zakonska terminologija može da izazove nedoumice kod potencijalnih koncesionara.

Zakon Bosne i Hercegovine izričito predviđa da se koncesija na neobnovljivo prirodno bogatstvo ili dobro u opštoj upotrebi na teritoriji Republike daje u skladu sa saveznim Zakonom o stranim ulaganjima. Zakoni o koncesijama Hrvatske i Crne Gore ovo pitanje ne uređuju. Medutim, Hrvatskim Zakonom o

- 1 Ako se pode od toga da Republika Srbija ne raspolaže sredstvima koja su potrebna za investicije i da uvođenjem koncesija u pravni sistem želi da privuče finansijska i druga neophodna sredstva iz inostranstva, onda je uslovljavanje postojanjem reciprociteta sa državom kojoj pripada koncesionar samo nepotrebno ograničenje.
- 2 U vreme donošenja srpskog Zakona o koncesijama izraz "Zakon" na početku člana 7. st. 1. mogao je da znači savezni ali i republički zakon. Medutim, nešto kasnije i danas izraz "Zakon" označava samo republički zakon.
- 3 "Smatramo da prirodno bogatstvo i dobra u opštoj upotrebi treba definisati kao svojevrsni oblik javne svojine koju će u ekonomskim odnosima sa stranim ulagačima povodom korišćenja prirodnog bogatstva i dobra u opštoj upotrebi predstavljati država kao nosilac nacionalnog suvereniteta radi ostvarivanja privrednog razvoja i optimalnih nacionalnih interesa". D. Popov, Neka aktuelna pitanja razvoja koncesija prirodnog bogatstva i dobara u opštoj upotrebi, Privredno-pravni priručnik, br. 1-2/91., str. 9.

rudarstvu¹ je predviđeno bitno odstupanje od saveznih rešenja. Naime, utvrđeno je da istraživanje ili eksploraciju mineralnih sirovina mogu obavljati strana fizička i prava lica pod uslovima propisanim Zakonom, na osnovu dozvole Vlade Republike Hrvatske donesene na način i po postupku utvrđenim posebnim zakonom.

BOT poslovi - Pod BOT poslovima podrazumeva se privlačenje međunarodnih konzorcijuma i drugih subjekata za finansiranje svih troškova i realizaciju projektnih i građevinsko-montažnih radova, eksploraciju i tehničko opsluživanje objekata uz ugovaranje, odnosno obezbeđenje načina za naknadu uloženog kapitala i postizanje određenog profita. Posle proteka ugovorenog roka objekat preuzima naručilac bez bilo kakvih dodatnih plaćanja.

Saveznim Zakonom o stranim ulaganjima, u okviru posebnog poglavlja, uređuje se i institut BOT posao. Naime, predviđeno je da nadležni organ društveno-političke zajednice u republici i autonomnoj pokrajini može odobriti stranom licu da izgradi, vodi i iskorišćava na određeno vreme određeni objekat, postrojenje ili pogon kao sopstveno preduzeće, pod uslovima utvrđenim tim odobrenjem. Iste kom ugovorenog roka i ugovorenih uslova, predviđeno je da objekat, postrojenje ili pogon postane društvena svojina i knstituiše se kao društveno preduzeće. Drugim rečima, radi se o ulaganju u određeni posao, odnosno o finansiranju određenog projekta (programa) - tzv. projekt financing. Ovaj oblik ulaganja posebno dolazi do izražaja, npr. u izgradnji centrala, puteva i pratećih objekata, mostova, tunela, hotela i pratećih objekata.

U odnosu na savezna rešenja, srpski Zakon o koncesijama je precizirao nadležni organ, utvrdio je maksimalni rok za koji se daje odobrenje i predviđeo da izgrađeni objekat, postrojenje ili pogon posle proteka ugovorenog roka prelazi u državnu svojinu. Naime, srpskim zakonom je utvrđeno da Izvršno veće može odobriti stranom licu da izgradi, vodi i iskorišćava na određeno vreme, ali ne duže od 20 godina, određeni objekat, postrojenje ili pogon kao sopstveno preduzeće ili objekte infrastrukture ili komunikacija, pod uslovima utvrđenim tim odobrenjem. Samo izuzetno, ako je reč o objektima infrastrukture ili komunikacija, Zakonom se dopušta da Izvršno veće Srbije da odobrenje do 30 godina. Istekom ugovorenog roka i ugovorenih uslova, objekat, postrojenje ili pogon postaje državna svojina. Zaključeni ugovor upisuje se u zemljišne knjige i druge evidencije koje se odnose na nepokretnosti.²

Pravna rešenja o BOT poslu, međutim, nisu dovoljno jasna i precizna, jer predviđeno odobrenje ograničavaju odnosno uslovjavaju nekakvom "naknadnom dozvolom".³ Naime, zakonom je predviđeno da nadležni državni organ u republici

1 "Narodne novine Republike Hrvatske" br. 27/91. Danom stupanja na snagu Zakona o rudarstvu Hrvatske isključena je od primene na teritoriji Hrvatske odredba člana 19. Zakona o stranim ulaganjima odnosno odredba kojom se uređuje koncesija za neobnovljivo prirodno bogatstvo (vidi čl. 87.).

2 BOT poslovi su na sličan način uredeni i u zakonima o koncesijama Hrvatske (vidi čl. 1. st. 2; 12 i 13.), Crne Gore (vidi čl. 1. st. 3; 9 i 10.) i Bosne i Hercegovine (vidi čl. 16, 17 i 18.).

3 "Smatramo da semantički izraz 'odobrenje' treba shvatiti kao posebnu vrstu koncesije, s obzirom

može odobriti preduzimaču da izgradi, vodi i iskorišćava na određeno vreme određeni objekat, pod uslovima utvrđenim tim odobrenjem. Такође, zakonska rešenja o BOT poslu nisu jasna i u pogledu njegove pravne prirode.

Dok se za BOT poslove zahteva odobrenje, dotle se za koncesije zahteva dozvola.¹ Blaga prednost zakonskih rešenja o BOT poslu za preduzimača ogleda se i u tome što se on formalno može pojaviti u ulozi predlagачa ugovora. Nasuprot tome, kod koncesije za korišćenje obnovljivog prirodног bogatstva ili dobra u opštoj upotrebi zakon zahteva od potencijalnog koncesionara da podnese ponudu za dobijanje koncesije kod Izvršnog veća Srbije; da dobije dozvolu (koncesiju) za zaključenje ugovora o koncesiji; da zaključi ugovor o koncesiji sa Izvršnim većem Srbije; da se koncesija uredi posebnim zakonom koji donosi Skupština Republike Srbije. U kontekstu napred iznetog, može se zaključiti da je procedura zaključenja ugovora o koncesiji znatno nepovoljnija od potencijalnog koncesionara u odnosu na jednostavniji postupak zaključenja i odobrenja ugovora o BOT poslu za potencijalnog preduzimača. Drugim rečima, manje složena zakonska rešenja i bitno uprošćeniji postupak zaljučenja ugovora o BOT poslu, u odnosu na ugovor o koncesiji, takve su prirode da potencijalni preduzimač ima razloga da pažljivo analizira pitanja kvalifikacije pravne prirode svog budućeg posla, odnosno ugovora.

Treba još reći da izgradnja autoputa ili nekog drugog dobra u opštoj upotrebi sama po sebi ne predstavlja predmet koncesije, odnosno koncesijske delatnosti i na taj način ne potпадa pod odredbe zakona o koncesijama. S druge strane, ako se ugovorom o koncesiji ugovori izgradnje određenog objekta za opštu upotrebu (npr. izgradnja autostraße sa pratećim objektima), onda takvi objekti posle njihovog stavljanja u pogon privremeno se ustupaju koncesionaru radi upotrebe i korišćenja.² Međutim, isključena je mogućnost da koncesionar otudi pravo korišćenja takvih objekata kao i njegovo unošenje u drugo preuzeće kao nenovčano učešće. Po proteku ugovorenog roka ovi objekti prelaze u svojinu naručioca objekta, odnosno koncedenta.³

na predmet koncesije, tako da bi u zakonodavstvu trebalo ujednačiti ove pravno-tehničke pojmove, kako bi se izbegle nepotrebne nejasnoće. Na taj način bi se učinila nepotrebnom primena pravne tehnike da se odredbe zakona koje se odnose na koncesije shodno primenjuju i na predmetno odobrenje". D. Popov, Aktuelna pitanja u primeni propisa o koncesiji kao posebnom obliku stranog ulaganja, Pravna misao, br. 7-8/91.

- 1 Po Zakonu o obligacionim odnosima, kada je za zaključenje ugovora potrebna saglasnost trećeg lica, ova saglasnost može biti data pre zaključenja ugovora, kao dozvola, ili posle njegovog zaključenja, kao odobrenje, ako zakonom nije propisano nešto drugo (vidi čl. 29).
- 2 Zаконодавac Hrvatske je pri donošenju Zakona o javnim cestama imao na umu navedena rešenja, s obzirom da je u čl. 7. predviđeno da se stranom i domaćem pravnom i fizičkom licu može izdati odobrenje za izgradnju, vođenje i iskorišćavanje puteva i pratećih objekata, kao i dozvola za korišćenje (koncesija) tih objekata na način i pod uslovima utvrđenim posebnim zakonom.
- 3 U ovom pravcu idu rešenja Zakona o koncesijama Bosne i Hercegovine. Naime, čl. 16. Zakona je prdviđeno da Vlada Bosne i Hercegovine može dati odobrenje stranom licu da izgradi, vodi i iskorišćava na određeno vreme određeni objekat, postrojenje ili pogon kao sopstveno preuzeće, pod uslovima utvrđenim tim odobrenjem; odredbe Zakona o načinu davanja koncesije i zaključenju

* * *

Poredenjem rešenja iz Zakona o koncesijama Srbije sa odgovarajućim odredbama saveznog Zakona o stranim ulaganjima, lako se može uočiti da je srpski zakonodavac bitno odstupio od saveznih rešenja. Međutim, najveći nedostatak se ogleda u tome što je predlagač srpskog Zakona o koncesijama radio u posebno teškim uslovima i okolnostima, po diktatu i na brzu ruku, vođen trenutnim potrebama i bez ozbiljnije stručne podloge. Drugim rečima, ovaj zakon je stvaran u uskim krugovima Administracije, bez konsultovanja nauke i izvršenog uvida u zakonodavna rešenja drugih zemalja. Zbog takvog načina rada, srpski Zakon o koncesijama sadrži veliki broj nejasnoća, nedostataka, protivurečnosti i suvišnih odredaba. Ovaj zakon predstavlja primer konceptualnog promašaja u normiranju materije o koncesijama. Naime, uočeno je još mnogo ranije, praktično odmah posle njegovog došenja, da je Zakon o koncesijama gotovo neupotrebljiv za ozbiljnije davanje koncesija stranim ulagačima, odnosno za zaključenje ugovora o koncesijama.¹

Zakon o koncesijama Srbije polazi od pogrešnog, obrnutim reda stvari, zahtevajući da strani ulagač podnese nadležnom organu (Vladi Srbije) ponudu za davanje koncesije. U međunarodnoj zakonodavnoj praksi najčešće se zahteva da nadležni državni organ ili drugi od njega ovlašćeni organ raspisuje konkurs, kako bi uopšte mogla da se doneše odluka o davanju koncesije (dozvole), odnosno da se zaključi ugovor o koncesiji. Osnovno pravilo svakog konkursnog postupka je javnost, osim ako interesi bezbednosti i odbrane zemlje ne zahtevaju raspisivanje zatvorenog konkursa. Raspisivanjem konkursa obezbeđuje se da javnost bude obaveštena o nameravanom ustupanju koncesijske delatnosti kao i o uslovima za vršenje te delatnosti. Javni poziv za konkurs nužno je objaviti u jednom ili više javnih glasila, najmanje 30 dana pre početka roka za predaju ponuda za konkurs. Objava za konkurs treba da sadrži sve relativne činjenice za odlučivanje, a za slučaj potrebe ona treba da sadrži i stručne uslove koji se odnose na vršenje koncesijske delatnosti a prevazilaze uslove sadržane u pojedinim pravnim normama i standardima, odnosno koji se od njih razlikuju (npr. zaštita životne sredine, zaštita zdravlja).

Nadležni državni organ za raspisivanje konkursa dužan je da svoju nameru o ustupanju koncesijske delatnosti usaglasi sa odgovarajućim upravnim organima još pre objavljivanja koncesijskog konkursa. Međutim, to nikako ne znači da se u postupku medusobnog obaveštavanja zahteva od državnog organa za izdavanje dozvole (koncesije) da se unapred obaveže da izda traženu dozvolu. Ovakvim

ugovora o koncesiji primenjuju se i u ovom slučaju. Po isteku ugovorenog roka i ugovorenih uslova, objekat, postrojenje ili pogon postaju državna svojina. Vidi još i zakone o koncesijama Hrvatske (čl. 12.) i Crne Gore (čl. 10.).

¹ Izneti ili slični zahtjevi valje i za zakone o koncesijama Hrvatske i Crne Gore, a u manjoj meri za Zakon o koncesijama Bosne i Hercegovine.

rešenjem se izbegava situacija da zaključeni ugovor o koncesiji ne može da se realizuje u praksi iz razloga što neki od pozitivnih propisa to zabranjuju.

Ugovor o koncesiji je dvostrano teretan, a zaključuje se između koncedenta i koncesionara radi angažovanja (stranog) kapitala i tehnologije u delatnostima koje su zbog njihovog izuzetnog značaja po pravilu rezervisane za državu i javna preduzeća. Nažalost, Zakon o koncesijama Srbije ne utvrđuje ni minimum sadržine ugovora o koncesiji kao ni bliži način zaključenja ovog ugovora.

Srpski Zakon o koncesijama uopšte ne pominje osnivanje društva (preduzeća) za vršenje koncesijske delatnosti, osim u slučaju BOT poslova kao posebnog oblika stranih ulaganja. Zakonodavac Srbije je verovatno smatrao da ovo pitanje ulazi u predmet ugovora o koncesiji ili je naprosto želeo da ga prepusti autonomiji koncesionara. U međunarodnom zakonodavstvu je, međutim, osnivanje društva za vršenje koncesijske delatnosti zakonska materija a uređuje se i odgovarajućim kogentnim normama.

Za vršenje koncesijske delatnosti koncesionar je dužan da osnuje neki od oblika trgovачkog društva, odnosno sopstveno preduzeće, sa sedištem u zemlji gde se ta delatnost vrši. Samo izuzetno, u unapred utvrđenim slučajevima, zakonom se može oslobođiti koncesionar od obaveze osnivanja društva, odnosno preduzeća. Ova društva (preduzeća) se osnivaju po pravu mesta osnivanja (dakle, po domaćem pravu), dalje, ova društva svoju delatnost vrše na teritoriji Republike Srbije, zatim, društva imaju stvarno i statutarno sedište u zemlji osnivača i, najzad, društva su domaći subjekti prava. Zakonom se mora predviđeti rok u kome se osniva društvo (preduzeće) za vršenje koncesijske delatnosti. Taj rok teče od dana zaključenja ugovora o koncesiji, odnosno od dana odobrenja ugovora od strane nadležnog organa. Propuštanje ovog roka davalac koncesije može smatrati razlogom za raskid ugovora o koncesiji.

Društvo (preduzeće) može da vrši, pored koncesijske delatnosti, samo još one delatnosti koji su organski povezane sa tom delatnošću. Na delatnost društva (preduzeća) primenjuju se opšta pravila koja važe za trgovачka društva (preduzeća), osim posebnih uslova utvrđenih zakonom, ugovorom o koncepciji i osničkim aktima društva (preduzeća).

Ne upuštajući se u dalja razmatranja pojedinačnih instituta u okviru materije o koncesijama, nužno je da se u budućem normiranju ove materije najpre izradi stručna podloga za donošenje zakona, a posle toga uradi nacrt i podnese predlog Narodnoj skupštini Srbije za donošenje novog zakona o koncesijama. Budući zakon bi se zasnivao i na sledećim pretpostavkama:

- zakon treba da bude koncepcijski jasno postavljen, jezgrovit i međusobno uskladen po sadržini kao i terminološki jasan i ujednačen;

- obavezna sistematizacija zakonske materije o koncesijama u više poglavljia, npr. opšte odredbe, garancije koje se daju koncesionarima, koncesijske delatnosti, konkurs za davanje koncesija, ugovor o koncesiji, društvo (preduzeće) za vršenje koncesijske delatnosti, način rešavanja sporova;

-
- zakon bi po svom karakteru bio okvirni, a sadržavao bi zajednička kognitiva pravila koja važe za sve privredne grane, s tim što bi obezbeđivao dovoljno elastičnosti za realizovanje specifičnosti određenih koncesijskih delatnosti;
 - zakon bi upućujućim normama ostavio mogućnost posebnim zakonom (npr. zakonima o rudarstvu, šumarstvu, vodama, putevima), koji uređuju način vršenja pojedinih delatnosti da utvrde bliže uslove za vršenje koncesijske delatnosti, ali samo u granicama zakona o koncesijama;
 - zakon treba da se zasniva na načelu javnosti u postupku davanja koncesija;
 - zakon treba da je tako koncipiran da nadležne državne organe stavlja u aktivan odnos prema koncesionarima.

Summary

System of concessions in Yugoslav territories¹

The current system of business concessions is considered in this text, i.e. the system which is recognized on Yugoslav territories. The author at the same time pleads that in future norming of this matter the professional foundation should be made in the first place, and only then a bill. To that goal, he is proposing the basis of the future law which should be promulgated by the parliament of Serbia with endeavoring that the competent state bodies should have an active attitude toward the concessionaries.

1 Dr Ljubiša Dabić, The institute of Comparative law, Beograd.

Aleksandra Jovanović¹

UDK 65.012/338.93

Dometi zakonskih rešenja o privatizaciji društvenog kapitala

Rezime

Zakonska rešenja o privatizaciji društvenog kapitala zasnovana su na kompromisu koji ograničava podizanje efikasnosti privredivanja. Moderna privreda podrazumeva različite svojinske aranžmane i tipove preduzeća, ali uz dominaciju privatne svojine. Društvenu svojinu treba što pre eliminisati koristeći sve pogodne mehanizme. Nespremnost da se prihvate radikalne promene imaće negativne ekonomiske implikacije.

Pristrasnost u korist privatne svojine je u ekonomskoj teoriji rezultat teorijskog i empiričkog testiranja svojinskih institucionalnih aranžmana i njima odgovarajućih tipova preduzeća (klasične firme i korporacije u privatnoj svojini, kooperativa zasnovanih na kolektivnim oblicima svojine i njima srođno samoupravno preduzeće zasnovano na društvenoj svojini, participativna preduzeća za koje je karakteristično učešće zaposlenih u upravljanju, svojini i/ili profitu i državnog preduzeća). Ekonomski teorija sudi o svojinskom aranžmanu u svetu njegovog doprinosa ekonomskoj efikasnosti koja podrazumeva minimalne troškove i ravnotežu na tržištu. Privatna svojina menja strukturu podsticaja (motivacije) privrednih subjekata, odnosno daje vlasnicima tradicionalna ovlašćenja da kontrolišu i nadziru preduzeće i uspostavlja stanje u kome nagrade i rizik kao posledice donetih odluka snose vlasnici koji su te odluke i doneli. Profit kao prirodni cilj

¹ Mr Aleksandra Jovanović, Pravni fakultet Univerziteta, Beograd.

privredjivanja implicira takvo ponašanje preduzeća kojim se resursi alociraju u najunosnije upotrebe.

Efikasne privrede su zasnovane na privatnoj svojini kao dominantnoj, a drugi oblici vlasništva koji u njima postoje nastaju iz potrebe da zaposleni zadrže posao putem očuvanja preduzeća koje bi kao neuspešno propalo, ili da omoguće sebi zaposlenje osnivanjem preduzeća u kolektivnoj svojini, ili se stvaraju zbog poreskih olakšica (ESOP), kao i iz drugih razloga.

Problem pravičnosti koji je neizbežni pratilac velikih svojinskih transformacija (nacionalizacija, privatizacija) mora doći u konflikt sa privatizacijom, ali na dugi rok od podizanja efikasnosti celokupne privrede će svi imati koristi. Uostalom, i do sada najveći deo stanovništva nije bio privilegovan u uslovima društvene svojine.

Drugi je bio put od ideje reformisanja društvene svojine do priznanja potrebe njene transformacije. Ideološki proboj je napravljen Zakonom o preduzećima, koji proglašavajući ravnopravnost svih svojinskih oblika, daje institucionalni okvir za promenu statusa privatne svojine. Drugo je pitanje koliko je to bilo praktično izvodljivo u uslovima kvantitativnog dominiranja društvenog vlasništva. Drugi korak je učinjen Zakonom o društvenom kapitalu, a zatim sledi republički Zakon o uslovima i postupku pretvaranja društvene svojine u druge oblike svojine od kojeg se očekivalo temeljnije regulisanje privatizacije.

Zadatak zakonskih rešenja je da, ukoliko postoji političko opredeljenje da se izvrši privatizacija, obezbedi odgovarajuće mehanizme i institucije. Radi se o zamašnom poslu bez presedana koji je suočen sa nizom teškoća i prepreka. Analiza zakonskih tekstova ukazuje da su predviđena rešenja takva da umanjuju mogućnost da se izvrši privatizacija zbog čega ona ne može da dobije široke razmere i zbog čega se svodi na delimičnu privatizaciju. Druga grupa problema je vezana za praktično izvodenje privatizacije (vreme u kom treba da se izvrši, pitanje redosleda u izboru preduzeća koja će se privatizovati, procena imovine preduzeća i veličine privatnog kapitala kojim će se otkupljivati preduzeća) i oni treba da budu predviđeni programom privatizacije.

Opredeljenje za delimičnu privatizaciju sledi iz zakonskih odredbi o dobrovoljnosti privatizacije, iz odredbi o ograničenju veličine društvenog kapitala koji se može privatizovati, kao i ograničenja koliko pojedinac može da otkupi, zatim iz nastavljanja egzistencije društvenog kapitala u društvenim i mešovitim preduzećima, iz predviđenih podsticaja za privatizaciju koji važe samo za interne deonice i na kraju, iako ne i najmanje važno, pretvaranje društvene svojine u državnu putem stvaranja javnog sektora i putem državnih fondova koji dobijaju sredstva kada preduzeća prodaju deonice bez popusta.

Dobrovoljnost privatizacije podrazumeva da radni kolektiv sam odluči da li će se izvršiti privatizacija ili ne i da tako sam snosi dobre ili loše posledice svoje odluke kojom ukida svoja samoupravna prava. S obzirom na dobro poznate defekte u ponašanju samoupravnog preduzeća, teško je očekivati da će radni kolektiv

koji u uslovima društvene svojine maksimizira lične dohotke na račun prinosa kapitala, odlučiti da se taj kapital privatizuje. Zato su neophodni podsticaji da bi članovi radnog kolektiva mogli da se uključe u kupovinu deonica svog preduzeća. Zakon ustanavlja podsticaje za kupovinu internih deonica čime se radnici podstiču da zbog popusta (poklona) kupuju deonice sopstvenog preduzeća, ali se time ne podstiče da kapital odlazi u najunesnije upotrebe. Naprotiv, vrši se svojinsko prestrukurisanje i/ili dokapitalizacija koja ne mora dati najbolje rezultate. Ne treba u svim preduzećima vršiti dokapitalizaciju. Istovremeno se pokreće i pitanje redosleda preduzeća koje treba privatizovati. Ekonomski rezon nalaže da to budu najefikasnija društvena preduzeća jer će priliv kapitala u njih dati najveće efekte, odnosno njihova uspešnost merena u desektnom društvenosvojinskom okruženju će biti još veća ako se privatizuju.

Za eksterne deonice nisu predviđeni podsticaji, pa se postavlja pitanje čime će biti motivisani spoljni vlasnici da ih kupuju. Pošto su deonice sa popustom neprenosive (dok se ne uplate u celini), ne kolaju na tržištu kapitala, pa vlasnici ne znaju koliko (ne)uspešno posluje preduzeće. Kakve su prednosti od stvaranja deoničarskih društava (korporacija) kada su interne (neprenosive) deonice osnovni mehanizam privatizacije.

Društveni kapital opstaje u slučaju da radni kolektiv odluči da ne vrši svojinsku transformaciju (društveno preduzeće), a takođe se zadržava u poslovnom fondu mešovitog preduzeća (kada se prodaju deonice uz popust radi prodaje preduzeća i radi dokapitalizacije, kao i prilikom prodaje dela preduzeća). Na ovaj način se omogućava reprodukcija društvenog kapitala, i čak njegovo uvećavanje na osnovu reinvestiranja dobiti. Društveni kapital (misli se na neto imovinu u društvenoj svojini u društvenom i mešovitom preduzeću) nema svog rezidualnog poverioca. Poslednja stepenica na kojoj može da se identificuje vlasnik je preduzeće, ali vlasnik preduzeća i dalje ostaje nidentifikovan.

Mešovito preduzeće podrazumeva upravljačku strukturu koju čine vlasnici i radnici po osnovu društvenog kapitala čime se uvodi participacija. Radnici participiraju u donošenju odluka, a neće snositi rizik koje te odluke imaju na programu vrednosti imovine preduzeća. Njihove preferencije su vezane za sigurnost zaposlenja i maksimizaciju radnog dohotka za vreme njihovog zaposlenja što se odražava u izboru projekata koji će im to omogućiti, a što utiče na alokativnu efikasnost. Ovakav oblik odlučivanja umanjuje svojinska ovlašćenja vlasnika zbog čega se privatni kapital odliva u neparticipativni sektor.

Nejasna je i funkcija cilja društvenog preduzeća. U pitanju je zakonsko određenje da je to profit (Zakon o preduzećima), ali treba imati u vidu da se upravljanje u ovim preduzećima zasniva na društvenom kapitalu, a ne na jasno vlasnički identifikovanom kapitalu, kao i da će preferencije radnika da maksimiziraju radni dohodak (jednim delom i iz dobiti) bitno uticati na odlučivanje. Uvođenjem različitih tržišnih instrumenata samoupravljanje se pokušava svesti na upravljački sistem koji odgovara tržišnoj privredi, ali se ne ukida.

Za onaj deo društvenog kapitala koji ulazi u privatizaciju, praktično se postavlja pitanje njegove vrednosti. To je problem razlike stvarne i knjigovodstvene vrednosti preduzeća. Pošto se realna vrednost imovine preduzeća određuje na tržištu kapitala koga mi nemamo, predviđeno je da se uzmu u obzir knjigovodstvena ili procenjena vrednost imovine preduzeća. Poželjno bi bilo da se vrši procena kako knjigovodstvena vrednost imovine ne bi bila precenjena (to bi bilo nepodsticajno za otkup) ili potcenjena (što pogoduje kupcima, ali trpi prigovor da se društveni kapital rasprodaje), ali ako bi se procena radila za svako preduzeće bila bi skopčana sa visokim troškovima i zahtevala bi dosta vremena čime se usporava privatizacija. Ne treba se plašiti prodaje po knjigovodstvenoj vrednosti, jer tako bi se ubrzala privatizacija i podigla efikasnost preduzeća. Ništa ne može zamenu tržiste u vrednovanju kapitala, a da bi ono preuzeo ovu funkciju društveni kapital se mora privatizovati jer je tržište kapitala u stvari tržište vlasničkih ovlašćenja.

Najnovijom zakonskom regulativom se menjaju "pravila igre u privredi", ali na kompromisni i ograničavajući način koji ne garantuje podizanje efikasnosti privredovanja. Naime, društvenoj svojini je ostavljena mogućnost egzistencije uz postojanje velikog javnog sektora i privatne svojine. Svaki od ovih sektora ima svoju logiku ponašanja shodno ciljevima koji im se razlikuju. Moderne privrede jesu mešovite privrede što podrazumeva različite svojinske aranžmane i tipove preduzeća, ali uz dominaciju privatne svojine. Mi se, međutim, još uvek vrtimo u circulu vitiosusu društvene svojine. Nju treba u potpunosti eliminisati, a za taj proces (odrediti neko dogledno vreme) treba koristiti sve pogodne mehanizme. Treba se osloniti na eksterno deoničarstvo. Deonice sa popustom treba da budu prenosive, a mislimo da ne treba isključiti ni besplatne distributivne šeme za preduzeća koje bi inače trebalo likvidirati (ukoliko to zaposleni prihvataju). Treba ukinuti ograničenja u veličini kapitala koji se može privatizovati sa popustom, a takođe i ograničenja za pojedince.

Zakonska rešenja u stvari pokazuju nespremnost da se prihvati radikalna promena šta će imati negativnih ekonomskih implikacija.

Summary

Economy reaches of legislative solutions on privatization¹

Legislative solutions on privatization of social capital are based on the compromise which limits the raising of efficiency of economy. Modern economy comprises of various property arrangements and company types, but with domination of private property, Social property should be eliminated as soon as possible, by using all possible mechanisms, the inability and unwillingness to accept the radical changes shall have negative economic implications.

1 Aleksandra Jovanović, LL. M. Law School - Beograd university

Mušo Šćepanović¹

UDK 347.746

Primjena mjenice u novom sistemu finansijskog poslovanja

Rezime

U članku se analizira mjenica kao kreditni instrument i sredstvo plaćanja. Cirkulacije mjenice u sferi prometa kao doznaka za novac i sredstvo plaćanja na relaciji vjerovnik - dužnik zahteva svestrano poznavanje ovog vrednosnog papira i način njene stručne upotrebe.

Imajući u vidu složenost rada na mjenici i sa menicom, autor na edukativan i valjan način upoznaje čitaoce sa svim njenim detaljima zasnovanim na propisima obveznog prava.

Opšti prilaz

Prvi pojavnji oblici mjenice sežu do u antičko doba. U modernom obliku mjenica se pak pojavila između 12. i 14. stoljeća. Njena je uloga u privredno-pravnom prometu bivala sve veća i važnija tako da je u savremenim uslovima i načinu poslovanja u privredi, dobila neslućene razmjere i čini važno sredstvo prvenstveno kao kreditni instrument a rijedje kao sredstvo plaćanja. Najčešće mjenica cirkulira u sferi prometa kao doznaka za novac i služi za plaćanje međusobnih obaveza na relaciji prodavalaca-kupaca (vjerovnika-dužnika) gdje prenošenjem potraživanja-duga poprima svojstvo kreditnog novca.

1 Mušo Šćepanović, Podgorica, Aluminijski kombinat.

S obzirom na velike razlike u navikama i običajima pojedinih naroda organiziranih u države, u njihovim tradicijama i shvatanjima o potrebi i svršishodnosti stvaranja zajedničkih odredaba odnosno jedinstvenog svjetskog imovinskog prava koje nameće svjetsko tržište prevazilazeći sve regularne granice i barijere, vremenom je došlo do unifikacije i mjeničkog prava. Prve međunarodne konferencije za unifikaciju mjeničkog prava održane su u Hagu 1910. i 1912. godine. Prvu su inicirale njemačka i italijanska vlada a sazvala nizozemska vlada i na njoj su prisustvovali 32. države čiji su predstavnici prihvatili dvije predosnove: predosnovu jedinstvenog mjeničkog zakona za sve države i predosnovu konvencije država o unifikaciji mjeničkog prava. Ove predosnove su odaslane svim državama na proučavanje i davanje primjedbi i prijedloga za njihovu doradu pa je na drugoj konferenciji na kojoj je bilo zastupljeno 37 država prihvaćen Pravilnik (Reglement) jedinstvenih propisa i konvencija radi uvođenja u pojedinim zemljama odnosno njihovim nacionalnim zakonima. U Konvenciji, koju je potpisalo 27 država (među njima i biv. Austro-Ugarska i biv. Kraljevina Srbija). Kako je iza ovoga ubrzo došlo do I svjetskog rata, ovaj rad na unifikaciji mjeničkog prava je prekinut. Producila ga je Liga naroda pa je na konferenciji u 1930. godini u Ženevi usvojena (nova) Konvencija o jedinstvenom zakonu o mjenici (Loi uniforme) sa još dvije prateće konvencije (o taksama i o sukobu zakona), koje je prihvatile i potpisala biv. Kraljevina Jugoslavija (ratifikacija je uslijedila u 1935. godini, što je objavljeno u "Sl. novinama" br. 24-IV-1935, mada nije donesen novi mjenični zakon).

U FNR Jugoslaviji je na osnovu ženevskih konvencija donesen Zakon o mjenici (objavljen u "Sl. listu FNRJ" broj 106/46 od 12. decembra 1946. godine).

Osnovne karakteristike ove unificirane i na Zakonu utemeljene mjenice su:

- ona je vrijednosni papir, što znači da je inkorporirana na papiru te nema usmene mjenice, da je to obligacioni vrijedonosti papir i da se bez papira ne može smatrati mjenicom niti prezentirati na isplatu;

- da je novčani obligacioni papir, ima za sadržaj tražbinu koja može glasiti samo na novac a ne i neku drugu činidbu;

- da je papir po naredbi po samom slovu zakona i bez izričite klauzule za to (ako joj ovo svojstvo izričitom klauzulom ne bude oduzeto) i tražbina iz mjenice ne može prenosići i cesijom i indosamentom);

- da je prezentacioni vrijedonosti papir te vjerovnik mora doći po svoju tražbinu iz mjenice dužniku i istu prezentirati na isplatu;

- da je papir javne vjere, da za nju važi načelo formalne istine, te je mjenična obveza apstraktna a da protiv mjenične tražbine nisu dozvoljeni prigovori iz osnovnog pravnog posla;

- da je mjenična obveza potpisnika samostalna te ako se na mjenici nalaze potpisi nesposobnih lica ili lažni potpisi, obveza ostalih potpisnika je pravovaljana,

- da su svi potpisnici mjenice solidarno obvezni za isplatu iste (pa i prenositelji-indosanti) prema vjerovniku i svojim prednicima sa pravom regresa u korist iskupitelja mjenice protiv glavnog dužnika i svih svojih prednika;

- da je formalni papir jer mora imati sve zakonom određene sastojke (bitne potrepštine) a da u protivnom nije mjenica, i

- da je trasirana (vučena) mjenica gdje izdavalac (trasant) poziva trećeg da prihvati obvezu plaćanja mjenične svote određenom vjerovniku (remitentu) i da mu tu svotu o dospjeću plati, ili je vlastita (solo) mjenica gdje trasant preuzima obvezu plaćanja mjenične svote o dospjeću (tako je trasirana mjenica slična nalogu za plaćanje (asignaciji) a vlastita obveznici (obligaciji) kao ispravu o datom zajmu koji treba da bude isplaćen u određenom roku uz kamatu po ugovorenoj kamatnoj stopi.

Mjenično se može obvezivati svaka osoba koja se prema propisima građanskog ili trgovačkog prava može ugovorom obvezivati.

Bitni sastojci mjenice su:

- označenje da je mjenica (na jeziku na kom je sastavljena);
- bezuslovni uput da se plati određena svota novca;
- ime osobe koja treba da plati mjeničnu svotu (trasat);
- označenje dospjelosti;
- mjesto plaćanja;
- ime lica kojem treba platiti mjeničnu svotu (remitent), i
- označenje dana i mesta izdavanja mjenice.

Postoje tri zakonske presumpcije bitnih potrepština mjenice koje se mogu posredno izvesti iz sadržaja mjenice i kada nijesu izrijekom navedeni, a to su:

- trasirana mjenica koja nije označena dospjelošću, smatra se kao mjenica po viđenju,
- ako u mjenici nije označeno mjesto plaćanja, to se mjestom plaćanja smatra ono koje je označeno pored trasatovog imena, i
- ako nije označeno mjesto izdavanja mjenice, onda se tim mjestom smatra ono koje je označeno pored trasantovog potpisa.

Prema načelima međunarodnog privatnog prava za valjanost mjenice traže se oni sastojci (potrepštine) koji važe u mjestu izdavanja iste (locus regit actum) i ona ne mora imati sve sastojke koji se traže u njenom mjestu plaćanja.

Bezuslovni uput da se plati određena suma novca dao je mjenici snagu da ona ustvari predstavlja najjači instrument osiguranja plaćanja i ima skoro istu vrijednost kao gotov novac.

Zahtjev da mjenica mora sadržavati oznaku da je "mjenica" obrazlaže se potrebom upozorenja potpisnika o važnosti posla i njegovim pravnim posledicama.

Isprava u kojoj nijesu nabrojane ili se datim zakonskim pretpostavkama ne mogu nadomjestiti tražene bitne pretpostavke valjanosti mjenice, ne vrijedi kao trasirana mjenica (to može biti neka druga, obična građansko-pravna osoba).

Jedna ista osoba može na mjenici imati više uloga: može biti i trasant i remitent pa i trasat, može da glasi po naredbi samog trasanta a može se vući i na trasanta (takva mjenica nema praktičnu važnost dok ostaje u rukama te osobe a već indosiranjem ona dobija novog vjerovnika što znači da je ušla u promet).

U teoriji se smatra da više remitenata u mjenici može biti označeno i kumulativno i alternativno dok više trasanata ili trasata mogu biti označeni samo kumulativno, čime oni kumulativno zauzimaju istu ulogu. Više kumulativno povezanih dužnika (trasanata ili trasata) ne povređuje načelo određenosti dužnika gdje vjerovnik može tražiti ispunjenje obveze od svakoga od njih što pojačava tu stranu. Naprotiv, više osoba ne mogu biti označene kao trasanti ili trasati alternativno jer to unosi neizvjesnost u mjeničnu obvezu i protivi se biću mjenice. Više osoba pak mogu biti remitenti, vjerovnici i kumulativno i alternativno jer će dužnik platiti mjeničnu svoju i time ispuniti svoju obvezu plaćanjem onom vjerovniku koji mu prezentira i predaje mjenicu.

Kao nebitne sastojine mjenice su:

- označenje "po naredbi", "platite po naredbi M. Š.", jer je svaka mjenica papir po naredbi i bez izričite oznake o tome,
- klauzula "po obavijesti", kojom trasat upozorava trasata da mjenicu ne akceptira i ne isplati dok od njega primi posebnu obavijest;
- oznaka "solo", da je mjenica izdata samo u jednom primjerku;
- klauzula valute i klauzula pokrića, gdje prva označava trasantov odnos prema remitentu (zašto se daje mjenica) a druga odnos trasata prema trasantu tj. zašto će trasat preuzeti obvezu plaćanja prema remitentu (klauzula valute glasila bi: "valutu primio" ili "valuta u robi" budući da je mjenična obveza apstraktna klauzula pokrića primjerice bi glasila: "stavite na moj račun" ili "stavite na račun M. Š.");
- "klauzula o monetni" (efektivnosti);
- klauzula "sa izvještajem";
- klauzula "bez protesta", "bez troškova";
- klauzula o prezentaciji, i
- klauzula o kamati.

Ako trasant poziva trasata da mjenicu akceptira i plati o dospjeću pa da to stavi u račun nekom trećem (izdavanje mjenice u svoje ime i na tuđi račun) to je tzv. komisiona mjenica.

Remitent nije prema trasantu mjenično pravno obvezan i trasant može tražiti izravnjanje prema remitentu samo u građansko-pravnom postupku (tužba revaliranja).

U slučaju neslaganja upisa svote brojevima i slovima, važi upis izvršen slovima iz razloga manje mogućnosti zabune.

Kamate se priračunavaju glavnici a kod mjenice na određeno vrijeme po viđenju, gdje se kamate ne mogu unaprijed izračunati, dozvoljava se trasantova

odredba da mjenična svota nosi kamate i označava se kamatna stopa, inače se ta odredba ne smatra upisanom. Kamate teku od dana izdavanja mjenice ako nije drugčije označeno.

Nevaljanost jednog potpisa ne povlači sobom nevaljanost ostalih potpisa već obveze ostalih ostaju pravovaljanim.

Domicilirana mjenica (na kojoj je mjesto plaćanja različito od mesta prebivališta trasata) nezavisno od označenja treće osobe za platca (koji ne ulazi u mjenično-pravni nexus, nije mjenični dužnik) ne čini promjenu glavnog dužnika (trasata) koji to postaje akceptom i kao takav ostaje glavnim dužnikom te je dužan i da se brine da označeni platac plati mjenici vjerovniku o dospijelosti i prezentaciji. Domicilirati mjenicu može samo trasant jer on određuje cijeli njen sadržaj. Ipak trasat može prilikom akceptiranja bliže odrediti mjesto plaćanja odnosno odrediti platište što se ne smatra promjenom mesta plaćanja već tačnije označenje gdje će vjerovnik naći trasata. Ako je trasant za sami čin isplate mjenične svote označio drugu osobu različitu od trasata, imamo domiciliranu mjenicu.

1. Indosiranje- Prema propisima obveznog prava tražbine se u pravilu mogu prenositi sa jednog na drugog vjerovnika bez obavijesti i privole dužnika, u vidu ustupanja, cesije. Na ovaj način se može prenositi i mjenična tražbina uz prijenos papira-mjenice i uz zabiljšku na samoj mjenici ili posebnoj ispravi izvan mjenice.

Ipak, za mjenicu i druge vrijednosne papire po naredbi postoj i drugi, specifični način prijenosa tražbine indosamentom. Onaj koji je stekao mjenicu indosamentom nalazi se u povoljnijem položaju od vjerovnika koji je mjenicu stekao ustupom, cesijom. Indosamentom se tražbina iz mjenice stiče onako kako je utjelovljena u mjenici, time između dužnika i novog vjerovnika (indosatora) nastaje samostalni odnos neovisno o odnosu prema starom vjerovniku. Mjenica apstraktno nastaje i apstraktno se može prenositi čime je obezbijedena njena brza cirkulacija i sposobnost zadovoljenja potreba prometa u pogledu plaćanja. Jedini izuzetak od načela samostalnosti mjeničnog potraživanja je pri doloznom i svjesnom postupanju novog vjerovnika na štetu dužnika u kom slučaju dužnik zadržava prema njemu prigovore koje je imao i prema prijašnjem vjerovniku. Postoji pravno načelo da dolozno postupanje u prometu ne uživa pravnu zaštitu i da se ničije osobnosti pa ni kod indosamenta, ne smiju zloupotrebiti.

Indosiranje se vrši upisom na poledini ili alonžu (dodataku uz mjenicu kada je njena poledina već ispisana) primjerene klauzule: "platite po naredbi M. Š." ili "platite M. Š." ili "za mene platite M. Š.". Klauzula o prijenosu mjenice mora biti jasna i razgovijetna mada postoji zakonska presumpcija po kojoj i sam potpis na poledini mjenice znači indosament. To je tzv. blanco indosament dok se onaj sa punim upisom naziva punim indosamentom (redovni indosament). Postoje i vanredni oblici indosamenta: prokura-indosament i založni indosament. Kod prvoga se mora vidjeti ovlašćenički odnos budući novi vjerovnik vrši prava iz mjenice za drugoga, kao njegov punomoćnik. Taj odnos se izražava primjerice klauzulom: "vrijednost za naplatu", "za inkaso", "kao punomoćije", "za mene za inkaso M. Š.", i slično. Prokura indosatar može prenijeti mjenicu samo takvim istim indosamen-

tom a ne redovnim niti cesijom a mjenički obveznici mogu istaći prema imaoču mjenice sve prigovore koji se mogu istaći prema indosantu. Založni idnosament sadrži napomenu: "vrijednost za osiguranje", "vrijednost za zalog" ili sličnu klauzulu iz koje se može vidjeti da se vrši zalaganje. Pri takvom indosamentu imalač mjenice može vršiti prava koja iz mjenice proizilaze a indosirati mjenicu može samo kao prijenos punomoći. Založni vjerovnik stiče mjenicu u svom interesu i mjenički obveznici ne mogu protiv imaoča mjenice istaći prigovore koji imaju temelj u njihovim osobnim odnosima s indosantom osim ako je imalač pri sticanju mjenice svjesno postupao na štetu dužnika (dolus).

Mjenici može biti oduzeto svojstvo vrijednosnog papira po naredbi tzv. rekta klauzulom s tim da se to upiše na istoj, primjerice riječima "platite M. Š. ali ne po naredbi njegovoj" ili slično ali da se iz te klauzule to može shvatiti.

Punim indosamentima jača se snaga mjenice jer svaki potpisnik ostaje obavezan mjeničnom vjerovniku i svim sljednicima do potpune isplate mjenice. Međutim, indosant odgovara ne samo za isplatu mjenice već i za akcept jer se ona može prenositi i prije akceptiranja. Od te odgovornosti za akcept indosant se može ogradići odgovarajućom klauzulom, npr. "bez odgovornosti za akcept" ako je indosatar saglasan sa tim i prihvata takvu mjenicu. Izdavalac mjenice (trasant) može da se ogradi od odgovornosti za akcept ali ne i za isplatu mjenice dok ostali indosanti to mogu učiniti za oba smjera kao i zabraniti dalji prijenos mjenice indosamentom u kom slučaju ne odgovaraju osobama na koje kasnije mjenica bude indosinirana.

Formalno je legitimiran držalac mjenice koji se može iskazati neprekinutim redom (nizom) indosamenta tako da prvi indosant mora biti remitent (prvi vjerovnik) a indosant u svakom daljem indosamentu mora biti indosatar u predašnjem i tako redom do držaoca mjenice. Niz indosamenata nije prekinut blanco indosamentom već se slijedeći potpisnik indosamenta (indosant) smatra sticaocem mjenice po blanco indosamentu. Onaj koji plaća mjenicu dužan je ispitati pravičnost niza indosamenata ali ne i istinitost potpisa indosanata.

Materijalnu legitimaciju ima vlasnik mjenice odnosno papira a svaki držalac mjenice u pravilu treba da ima i formalnu i materijalnu legitimaciju u postupku naplate mjenice. Ipak je formalna legitimacija dovoljna za mjenične obveznike da isplate mjeničnu svotu i time se oslobole obveze. Mjenični obveznici nijesu dužni ispitivati materijalnu legitimaciju osobe koja je formalno legitimirana te njihovo plaćanje ima puni efekat osim ako pri tome postupaju u zloj namjeri ili sa velikom nemarnošću te je i materijalna legitimiranost osobe koja prezentira mjenicu na isplatu od važnosti za mjeničnog dužnika. Od samovlasnog oduzimaoca mjenica se može potraživati vlasničkom tužbom (rei vindicatio) a od formalne legitimirane osobe samo ako se može dokazati da je mjenicu stekla dolozno (dolus i culpa lata).

Mjenica se može indosirati i na trasata bilo da je istu indosirao ili nije, kao i na trasanta i bilo kojeg drugog obveznika koji takvu mjenicu može i dalje indosirati sve do njene dospjelosti.

Propisi o indosiranju mjenice odnose se i na ekont mjenice budući da se i ekont vrši prijenosom mjenice (ekont je odbitak kamata od nedospjelih tražbi na odnosno mjenične svote a eventualno i odbitak troškova). Banke kupuju samo sigurne mjenice, koje relativno brzo dospijevaju i mogu ih reeskontovati, obično emisionoj banci koja određuje službenu ekontnu stopu po kojoj ekontuje mjenice.

Indosament mora biti bezuslovan i ne može biti djelimičan."Svaki uslov koji bi bio stavljen, smatra se kao da nije napisan" (čl. 11. st. 2. Zakona o mjenici).

2. Akceptiranje - Trasat postaje mjeničnim obveznikom, glavnim dužnikom, tek kada primi obvezu, akceptira mjenicu. Izdatnik mjenice ne može obvezivati trećega bez njegove privole niti vjerovnik kao legitimirani imalac mjenice može sudbenim putem iznuditi akcept mjenice od trasata koji to odbija ali može sudbenim putem iznuditi o dospjeću plaćanje mjenice ako trasat odbije plaćanje već akceptirane mjenice. Ako trasat odbije akcept nastupa slučaj regresa a ako odbije plaćanje već akceptirane mjenice o dospjeću vjerovnik može postupati ne samo prema njemu već i prema svima mjeničnim obveznicima.

Akceptom trasat preuzima obvezu plaćanja mjenice o dospjeću i tako osigurava isplatu. Međutim, podnošenje mjenice na akcept trasatu nije dužnost već pravo imaoča mjenice ali je to interes mjeničnog vjerovnika čime dobija jednog obveznika više. Mjenica se može podnosići na akcept sve do dana njenog dospjeća ali nepodnošenje na akcept ne utiče na vjerovnikovo pravo da traži isplatu mjenice o dospjeću ali ne može bez toga sudskim putem prinuditi trasata na plaćanje. On dakle, u tom slučaju može tražiti isplatu mjenice pa i sudskim putem od ostalih potpisnika, suobveznika. Menicu može podnijeti na akcept svaki imalac mjenice jer akceptom trasat ne preuzima obvezu prema onome koji mu je mjenicu prezentirao radi toga već prema onome ko je za to legitimiran. U svakoj trasiranoj mjenici trasant može odrediti da se mjenica podnese na akceptiranje označivši ili ne označivši za to rok jer za njega može biti od važnosti da se što prije raščisti njegov odnos sa trasatom budući trasat sa akceptiranjem ulazi u mjenični nexus i time jača trasantov položaj. U slučaju određenja da se mjenica mora podnijeti na akcept pa imalac iste to propusti gubi pravo na regres i zbog neakceptiranja i zbog neisplate osim ako iz sadržaja odredbe proizilazi da se time trasant samo htio oslobođiti odgovornosti za akceptiranje.

Trasant može i zabraniti podnošenje mjenice na akceptiranje osim u slučajevima kada je u pitanju trasirana mjenica plativa kod treće osobe ili u mjestu različitom od mjesta prebivališta trasata (domicilirana mjenica) ili kad je u pitanju trasirana mjenica na određeno vrijeme po viđenju. Ako u slučaju zabrane akceptiranja mjenica bude akceptirana takav je akcept valjan a ako akcept bude odbijen mjenični vjerovnik ne može tražiti regres zbog neakceptiranja odnosno obraćati se ostalim mjeničnim obveznicima zbog neakceptiranja mjenice od strane trasata.

Trasant isto tako može odrediti da se mjenica ne podnosi na akceptiranje prije određenog vremena.

Mjenica trasirana na određeno vrijeme po videnju mora se podnijeti na akceptiranje u roku jedne godine od dana izdavanja da bi se trajanje takve mjenice vremenski ograničilo.

Akcept se vrši u formi da trasat na samoj mjenici, na prednjoj strani, napiše "priznajem", "primljena", "prihvaćena" i to potpiše a zakonska je presumpcija da kao akcept vrijedi i sam trasatov potpis stavljen na licu mjenice.

Budući da je mjesto plaćanja bitni sastojak mjenice, trasat ne može pri akceptiranju činiti izmjenu tog mjesta osim što može odrediti isplatu platišta u užem smislu (označiti bližu adresu u već određenom mjestu plaćanja mjenice).

3. Aval i giro - Aval je mjenično jemstvo kao osiguranje za cijelu mjeničnu svotu ili za izvjesni njen dio što ga daje treća osoba ili čak neko od potpisnika mjenice. Aval se može preuzeti za bilo kojeg mjeničnog obveznika a ako u klauzuli o avalu nije označeno za koga se daje jemstvo smatra se da je aval preuzet za trasante. Avalista odgovara u obimu odgovornosti osobe za koju daje aval i s njim solidarno. Obveza avaliste važi i u slučaju kada je obveza za koju jemči ništava iz ma kog drugog razloga osim formalnih nedostataka. Obveza avaliste vrijedi i u slučaju ako je aval preuzet za osobu koja je na pasivnoj mjeničnoj strani a pravno nesposobna osim ako je potpis te osobe već bio precrtan. Ništavost zbog formalnih nedostataka na mjenici povlači za sobom i nevaljanost obveze avaliste.

Aval se izražava riječima: "per aval", "kao jemac" ili nekim drugim riječima koje imaju isto značenje. I sam potpis na prednjoj strani mjenice, ukoliko to nije potpis trasanta ili trasata, smatra se avalom.

Kada se želi pojačati sigurnost mjenice uvlačenjem novih lica u mjeničnu obvezu, uzima se njihov potpis na zadnjoj strani mjenice. Formalno, prema vani, izgleda da su te osobe bile mjenični vjerovnici i držaoci mjenice te da su je dalje prenijele blanco indosamentom. To je vid prikrivenog mjeničnog jemstva za razliku od avala kao otvorenog jemstva. Obveza žiranata je samostalna, za nju ne dolaze u obzir ograde koje važe za avalistu, oni odgovaraju za mjenicu do njene potpune isplate samim tim što su je potpisali.

4. Dospjelost i plaćanje - Označenje dospjelosti je bitna potrepština mjenice. S obzirom na označenje dospjelosti razlikujemo: mjenicu po videnju, na određeno vrijeme po videnju, na određeno vrijeme od dana izdanja i na određeni dan.

Mjenica po videnju plativa je danom podnošenja a mora se podnijeti na akcept i na isplatu u roku od jedne godine od dana izdavanja. Trasant može rok za podnošenje na akceptiranje skratiti ili odrediti duži rok a indosanti mogu ove rokove samo skratiti.

Mjenica na određeno vrijeme po videnju mora se podnijeti na akceptiranje u roku jedne godine od dana izdavanja i dospjelost nastupa od dana akcepta koji mora biti datiran a u protivnom ta se okolnost utvrđuje protestom.

Mjenica na određeno vrijeme od dana izdanja je tzv. mjenica a dato. Mora se podnijeti na isplatu označenog dana plaćanja ili jednog od dva slijedeća radna dana.

Mjenica na određeni dan je kalendarska mjenica.

Svaka mjenica se mora prezentirati dužniku te dužnik nije dužan doći vjerovniku radi plaćanja niti dužnik mora znati vrijeme dospjeća niti držaoca s obzirom na mogućnost neograničenog indosiranja. Trasat može prilikom plaćanja tražiti prodaju mjeničnog papira sa potvrdom da je mjenica plaćena, čime je osiguran da mjenica više neće cirkulirati. Imalac mjenice ne može odbiti djelimičnu isplatu u kom slučaju se ne može tražiti predaja mjenice do potpune isplate. Imalac mjenice se ne može prisiliti da primi isplatu mjenice prije njene dospjelosti. Trasat koji plaća mjenicu prije njene dospjelosti čini to na sopstveni rizik. Ako mjenica ne bude podnešena na isplatu o roku svaki dužnik je ovlašten mjeničnu svotu položiti u mjestu plaćanja kod prvostepenog redovnog suda ili mjesne vlasti gdje nema suda, na trošak, opasnost i štetu imaoča mjenice.

Kad je mjenica plativa u novcu koji nije u tečaju u mjestu plaćanja, mjenična svota može se isplatiti novcem koji je u tečaju i po vrijednosti koju ima na dan dospjelosti.

5. *Protest i regres* - mjenični vjerovnik podnosi mjenicu na isplatu trasatu kao glavnom dužniku ako je mjenicu akceptirao trasat a protiv regresnih obveznika (trasanta, inosanta, avaliste) upravlja zahtjev za naknadu (regres) ako mjenica ne bude akceptirana, ako ne bude plaćena ili ako isplata mjenice dođe u sumnju.

Regres prije dospjelosti vrši se ako je akceptiranje odbijeno bilo potpuno ili djelimično, ako je prije ili poslije akceptiranja otvoren stečaj nad imovinom trasata, ako je izvršenje nad njegovom imovinom ostalo bezuspješno, ako on obustavi plaćanja makar da ta obustava nije sudski utvrđena i ako je otvoren stečaj nad imovinom trasanta kod mjenice koja se ne može podnijeti na akceptiranje. Naprijed navedeni vid regresa je privremeni, nastao uslijed poremećaja redovnog tečaja mjenice ili izazvan vanrednim okolnostima koje remete taj redovni tečaj i realizaciju mjenice o dospjeću. Drugi vid regresa je onaj koji se može poduzeti nakon bezuspješnog traženja isplate mjenice o roku njene dospjelosti.

Preduslov za regres je podizanje protesta kod prvostepenog redovnog suda čijoj mjesnoj nadležnosti pripada mjesto plaćanja mjenice u pitanju. Protest je javna isprava kojom se utvrđuje da je odbijen akcept odnosno da je odbijena isplata pa bila ona prije akceptirana ili ne. U slučaju nesigurnosti trasata mjenični vjerovnik mora prethodno ponuditi trasatu mjenicu na isplatu a u slučaju odbijanja odnosno nemogućnosti plaćanja podići protest radi

ostvarivanja regresa. Protest nije preduslov za ostvarenje regresa jedino u slučaju kada je nad imovinom trasata ili trasanta otvoren stečaj kada mjenični vjerovnik može vršiti regres osnovom podnošenja sudskog rješenja o otvaranju stečaja.

Protest je vezan za rok. U slučaju neakceptiranja mjenice mora se podići u rokovima određenim na akceptiranje a ako se protest vrši iz razloga što je trasat obustavio plaćanja ili je izvršenje nad njegovom imovinom ostalo bezuspješno, protest nije vezan za rok te se može podići sve do dana dospjeća mjenice za

plaćanje. Regresni zahtjev zbog otvaranja stečaja nad imovinom trasata ili trasa-
ta, budući da nije uslovljen podizanjem protesta, podnosi se u roku 30. dana od
dana objavljivanja oglasa o otvaraju stečajnog postupka (oglas se objavljuje u Sl.
listu SFRJ) ukoliko mjenični vjerovnik nije prijavio svoja potraživanja iz osnova
mjenice u postupku prinudnog poravnjanja prije otvaranja stečaja nad imovinom
dužnika.

Protest zbog neisplate mjenice platice na određeni dan ili na određeno vri-
jeme od dana izdavanja ili od dana videnja mora se podiće jednog od dva radna
dana koji dolaze iza dana dospjelosti za plaćanje odnosno dana podnošenja mje-
nice za plaćanje, koje nije uspjelo. U slučaju propuštanja toga roka gubi se pravo
na regres ali ne i zahtjev protiv glavnog dužnika.

Ako se regres traži prije dospjelosti od mjenične svote se odbija eskont (po
stopi koju određuje Narodna banka SFRJ).

Protest se podiže kod suda koji je mjesno nadležan za dužnika protivu
koga se podiže protest.

S obzirom da svi mjenični dužnici (koji su mjenicu trasirali, akceptirali,
indosirali ili avalirali) odgovaraju solidarno imaocu mjenice on može da postupi
protiv svih, bilo pojedinačno bilo protiv više njih ili svih zajedno, ne držeći se
pri tom reda kojim su se oni obvezivali. To isto pravo pripada svakom potpisniku
mjenice koji ju je kupio. Postavljanje zahtjeva protiv jednog od obveznika ne
sprečava da se postupi protiv ostalih pa i kada oni dolaze poslije onoga protiv
kojega je prvo postupljeno.

Imalac mjenice može zahtijevati u postupku regresa:

- iznos za koji mjenica nije akceptirana ili isplaćena, kao i kamatu ako je
u mjenici odredena,
- zateznu kamatu obračunatu u skladu sa saveznim zakonom kojim se
uređuje visina stope zatezne kamate, i
- troškove protesta, poslatih izvještaja i ostale troškove.

Zakonski rokovi u postupku regresa mogu biti produženi samo u slučaju
više sile (vis major). Kao uslov za produženje rokova traži se da imalac mjenice
nije mogao održati rok zbog nesavladivih prepreka, događaja koji imaju karakter
više sile s tim što se kao slučajevi više sile ne smatraju one prepreke i događaji
koji su čisto osobni za imaoca mjenice ili onoga kojemu je on povjerio podnošenje
mjenice za isplatu ili podizanje protesta. U slučaju više sile zakonski rokovi se
produžavaju do njenog prestanka a odmah po prestanku imalac mjenice mora bez
odlaganja podnijeti mjenicu na akceptiranje ili na isplatu odnosno podiće protest
zbog neakceptiranja ili neisplate. Za trajanja više sile imalac mjenice je dužan o
tome bez odlaganja obavijestiti svog indosanta (u smislu propisa o notifikaciji) i
tu obavijest uz datum i potpis na mjenici ili njenom alonžu zabilježiti.

Trasant, indosand i avalista mogu kaluzulom "bez protesta" oslobođiti nje-
nog imaoca obveze podizanja protesta zbog neakceptiranja ili neisplate.

6. Notifikacija - Već smo istakli da svi mjenični obveznici odgovraju mjeničnom vjerovniku solidarno, da on može postupiti protiv njih pojedinačno ili zajedno ne držeći se pri tom reda kojim su se obvezali. Regres se dakle može vršiti na preskok (per saltum) a to važi i za svakog mjeničnog obveznika koji je mjenicu iskupio. Postavljanje zahtjeva protiv jednog ne isključuje postavljanje zahtjeva protiv drugog obveznika makar on dolazio iza onoga protivu kojega je prvo postupljeno (ius variandi).

Međutim, u interesu je svih mjeničnih obveznika da budu obavješteni o tome da se vodi postupak uslijed odbijanja akcepta ili isplate po glavnom dužniku, da znaju kojega je od obveznika mjenični vjerovnik izabrao za naplatu. Tako će svaki obveznik moći od sebe otkloniti nastajanje veće štete odnosno uvećanje obveze. Iz tog osnova zakonski regulisana dužnost obavijesti je tzv. notifikacija. Ta obveza obavještavanja važi i za imaočca mjenice u relaciji da o odbijanju akcepta ili isplate obavijesti u roku 4 radna dana nakon dana podignutog protesta ili nakon podnošenja mjenice na isplatu ako sadrži odredbu "bez troškova" odnosno ako je oslobođena podnošenja na protest od svog indosanta i trasanta. Svaki indosant u tom slučaju dužan je u roku od dva radna dana nakon primljene obavijesti saopštiti istu svom indosantu koji mu prethodi naznačujući imena i adrese onih koji su dali te obavijesti, i tako redom sve do trasanta. U slučaju da neki indosant nije označio svoju adresu ili je to učinio nečitko, obavijest se šalje indosantu koji mu prethodi. Obavijest se može dati u bilo kakvom obliku pa i jednostavnim vraćanjem mjenice. Za učinjenu obavijest dokaz je pismo predato poštom u propisanom roku, preporukom.

U slučaju neobavljene notifikacije, onaj koji je to propustio dužan je naknaditi štetu do visine mjenične svote ali ne gubi zbog toga svoja mjenična prava.

7. Intervencija - Mjenicu može akceptirati ili isplatiti ma koji od mjeničnih obveznika a može to biti i neka treća osoba (intervenijent).

Akceptiranje intervencijom može uslijediti kad god je prije dospjelosti mjenice njen imalac ovlašćen na regres po mjenici koja se može podnijeti na akceptiranje. Mjenični vjerovnik ne mora prihvati intervenciju za akceptiranje koja nije predviđena na samoj mjenici (nužna adresa) već može odbiti akceptiranje intervencijom čime pogoršava svoj položaj i gubi pravo na regres. Akcept intervencijom upisuje se na samoj mjenici i njega potpisuje intervenijent. Intervenijent koji je akceptirao mjenicu odgovara prema njenom imaočcu i prema indosantima koji dolaze za dužnikom za kojega je učinjena intervencija, u obimu i na način kako taj dužnik odgovara. Ova intervencija ne mora se protezati na sve obveznike već intervenijent može akceptirati ili platiti mjenicu za bilo kojeg obveznika protiv kojega se može vršiti regres. Otuda regres ne mora intervencijom biti totalno uklonjen već samo za određenog mjeničnog obveznika i njegove sljedbenike ali ne i prednike.

Isplata intervencijom ima za cilj da otkloni regres i može se vršiti i prije dospjelosti i o dospjelosti mjenice za plaćanje, kada je imalac mjenice stekao pravo na regres. Imalac mjenice koji odbije isplatu intervencijom gubi pravo na

regres protiv onih koji bi tom isplatom bili oslobođeni regresne obveze. U slučaju kada mjenicu akceptiraju intervenijenti koji imaju prebivalište u mjestu plaćanja, imalac mjenice dužan je istu podnijeti na isplatu tim osobama i ako je potrebno podignuti protest protiv tih osoba zbog neisplate najkasnije sjutradan po poslednjem danu predviđenom za podizanje protesta. Ako to ne učini ispada iz mjenične obveze onaj koji je na mjenici predviđen za intervenciju (onaj koji je označio adresu po potrebi) ili za koga je intervencijom mjenica bila akceptirana kao i indosanti koji dolaze za njim. Izvršena isplata intervencijom mora se potvrditi na mjenici za naznakom za koga je izvršeno plaćanje a ukoliko ta osoba nije naznačena smatra se da je plaćanje izvršeno za trasanta. Mjenica i protest, ako je podignut, predaju se intervencijom - platcu koji stiče prava iz mjenice protiv onoga za koga je platio i protiv onih koji su toj osobi obvezni, ali ne može takvu mjenicu dalje indosirati. Indosanti koji dolaze iza potpisnika za koga je plaćeno, oslobođeni su obveze. Ako više intervenijenata ponudi isplatu prednost ima onaj koji time oslobođa više obveznika.

8. Zastara - Zastarni rokovi nijesu jednaki za sve mjenične obveznike.

Mjenično-pravni zahtjevi imaoca mjenice protiv akceptanta zastarjevaju za tri godine, računajući od dospjelosti.

Mjenično-pravni zahtjevi imaoca mjenice protiv indosanta i trasanta zastarjevaju za godinu dana računajući od dana pravodobno podignutog protesta a ako nije bilo protesta, od dana dospjelosti.

Mjeničko-pravni zahtjevi indosanata, međusobno i protiv trasanta zastarjevaju za šest mjeseci računajući od dana kada je indosant mjenicu iskupio ili je protiv njega kod suda postupljen.

Prekid i obustava zastare djeluju samo prema onome prema kome je nastao uzrok za prekid odnosno obustavu.¹

Summary

The application of the bill of exchange in the new system of financial transactions²

In this article, the Bill of Exchange is discusses in detail as a credit instrument and means of payment, the circulation of the bill of exchange in the field of turnover as a money order and means of payment in relation Debtor-Creditor requior requires the complete knowledge of this security and it use.

1 Pavao Rastovčan, Vrijedonosti papiri, mjenica, ček, izdanje "Školska knjiga", Zagreb 1955, strana 21-57.

2 Mušo Šćepanović, Aluminium Combine, Podgorica.

Having in mind the complexity of work with bills of exchange, author in a educative manner instructs the readers with all relevant details of the bill of exchange, based on Law on Obligations.

KOMENTAR SUDSKE ODLUKE

Goran Zečević¹

UDK 347.95

Zaštita znaka raspoznavanja u žigu preduzeća²

U postupku transformacije RO u preduzeće, saglasno Zakonu o preduzećima, dva OOUR-a, prihvatile su koncept jedinstvenog preduzeća i dana 30. 12. 1989. godine usaglasile svoja normativna akta sa odredbama Zakona o preduzećima. Ostali OOUR-i, januara 1990. godine, su se izdvojili i organizovali nova preduzeća.

OOUR-i koji su prihvatili koncept jedinstvenog preduzeća, tj. bivšu radnu organizaciju, bez prekida pravnog kontinuiteta, poveli su spor kod suda da se OOUR-ima koji su se izdvojili, zabrani upotreba znaka raspoznavanja u žigu bivše radne organizacije ("osn. 1949. godine"), navodeći da imaju pravni interes za ovaku zabranu zbog mogućnosti zamenljivosti firmi na tržištu.

I prvostepeni i drugostepeni sud zauzeli su stanovište da se u konkretnom slučaju radi o pravnom sledbeništvu obe parnične stranke, posebno ukazujući na pravo tuženog da se u smislu odredbe čl. 196a Zakona o preduzećima, OOUR u sastavu RO, ako ne prihvati inicijativu Radničkog saveta, da se radna organizacija

1 Goran Zečević, DP "Montaža", Beograd.

2 Radna organizacija (prvobitno kao preduzeće) osnovana je 1949. godine. Primenom Zakona o udruženom radu, u radnoj organizaciji su organizovani OOUR-i i RZ (7 osnovnih organizacija udruženog rada), da bi Samoupravnim sporazumom o udruživanju OOUR-a u RO od 1978. godine, OOUR-i preneli na Radnu organizaciju pravo na upotrebu firme i znaka raspoznavanja "osn. 1949. god." Naime, odredbom čl. 10. i čl. 27. Samoupravnog sporazuma utvrđeno je da se udruživanjem u RO stiče pravo na upotrebu firme i znaka raspoznavanja "osn. 1949. god.", odnosno da samo radna organizacija može da koristi znak raspoznavanja "osn. 1949. god."

organizuje kao preduzeće, sam organizuje kao preduzeće, pa otuda je "pravo tuženog da koristi znak raspoznavanja bivše radne organizacije".

Nalazimo da u ovoj pravnoj stvari svakako treba da da mišljenje i Sud trećeg stepena.

Ovo zbog toga što je potrebno da se utvrdi postojanje interesa za tužbu, a potom da se zauzme stanovište o statusnim promenama, obe parnične stranke. Naime, tužilac dva OOUR-a, koja su prihvatile koncept jedinstvenog preduzeća nisu pretrpele statusne promene, jer su se samo transformisale u preduzeće, bez prekida pravnog kontinuiteta, dok su se na drugoj strani, ostali OOUR-i izdvojili, tj. organizovali kao nova preduzeća, sa izmenjenim statusnim položajem.

Kako su Samoupravnim sporazumom o udruživanju u RO, OOUR-i preneli na radnu organizaciju i pravo na korišćenje naziva firme sa znakom raspoznavanja "osn. 1949. god.", proizilazi da su OOUR-i, prenevši pravo na upotrebu znaka raspoznavanja na RO, ovo svoje pravo "utrošili" odnosno ugasili.

Prema tome OOUR-i koji su se izdvojili i organizovali kao nova preduzeća, ne bi mogli da koriste znak raspoznavanja bivše radne organizacije iz koje su izašli. Ovo iz razloga, što u momentu izdvajanja tj. organizovanja novog preduzeća, nisu raspolagali sa pravom na upotrebu znaka raspoznavanja "osn. 1949. god.". U ovome slučaju jači je princip "da niko ne može na drugoga preneti više prava nego što sam ima", od eventualnog pravnog sledbeništva, ukoliko isto i postoji. Drugim rečima, ne može OOUR da prenese na novo preduzeće ona prava koja sam nema. Pravo OOUR-a na znak raspoznavanja "osn. 1949. god." je ugašeno odnosno "utrošeno", zaključivanjem Samoupravnog sporazuma da jedino radna organizacija ima pravo na upotrebu znaka raspoznavanja.

Iz ovoga proizilazi da pravo na upotrebu znaka raspoznavanja bivše radne organizacije imaju samo dva OOUR-a koja su prihvatile koncept jedinstvenog preduzeća, tj. tužilac.

PRAVNA PRAKSA

PRIVREDNO PRAVO¹

Upis u sudski registar

Upis u sudski registar društva sa ograničenom odgovornošću, koje je osnovano od strane holding kompanije, a na koje je društvo prenalo pravo upravljanja 51% svoga kapitala, nije ništavo.

Prvostepeni sud je presudom utvrdio da je upis društva sa ograničenom odgovornošću u sudski registar ništav.

Viši privredni sud je uvažio žalbu, precinčio presudu i odbio zahtev da se utvrdi ništavost upisa društva sa ograničenom odgovornošću u sudski registar.

Iz obrazloženja:

"Prvostepeni sud je zauzeo pogrešno stanovište da je upis tužioca kao društva sa ograničenom odgovornošću ništav, jer tuženi nije izvršio svoju obavezu i nije uložio svoju imovinu u tužioca u iznosu od 51% vrednosti, a i tužilac nije izvršio prenos svoje imovine od 51% na tuženika, te da, u smislu čl. 105. Zakona o preduzećima nije ni došlo do osnivanja društva sa ograničenom odgovornošću kod tužioca. Ovo s razloga što prema Zakonu o društvenom kapitalu i Zakonu o preduzećima, tužilac imao pravo da prenese društvena sredstva, kapital, na tuženika bez naknade.

Radnici tužioca usvojili su na referendumu samoupravni sporazum o promenama u organizovanju društva i svih udruženih radnih organizacija, prema ko-

1 Dr Jezdimir Mitrović, sudija Višeg privrednog suda Srbije.

me je tužilac preneo na složeno preduzeće 51% svoje imovine, kapitala, bez naknade.

Tuženik, kao složeno preduzeće pojavljuje se kao osnivač svih udruženih društava sa ograničenom odgovornošću sa 51% ili više kapitala na osnovu samoupravnog sporazuma o promenama u organizovanju koji su usvojili svi subjekti tako da se složeno preduzeće organizovalo kao Holding kompanija a time je tuženi stekao pravo upravljanja i pravo na dobit kod tužioca srazmerno uloženom kapitalu.

Prema tome, tuženi kao osnivač tužioca, Društva sa ograničenom odgovornošću, uneo je 51% kapitala koji je tužilac preneo na tuženog, bez naknade, pa se sada tuženi pojavljuje kao nosilac prava upravljanja na sredstvima od 51% tužioca i prava na dobit na ovim sredstvima koja se ostvare kod tužioca, jer se tuženi prilikom osnivanja društva sa ograničenom odgovornošću nije odrekao prenetih osnivačkih sredstava od 51%.

Prema tome, kada društvo prenese na holding kompaniju 51% kapitala, pa ga holding osnuje ono više ne može tražiti da se utvrdi da je upis u sudski registar ovako osnovanog društva ništav.

(Presuda Višeg privrednog suda Srbije Pž. 5268/91 od 9. 7. 1991.god.)

Imenovanje direktora privatnog preduzeća

Direktora privatnog preduzeća imenuju i razrešavaju osnivači koji poseduju većinski kapital ako statutom preduzeća nije šta drugo predviđeno.

U praksi, većina privatnih preduzeća nije donela statut, pravila i dostavila ga registarskom sudu, u roku od 60. dana, od dana izvršenog upisa preduzeća kako je to predviđeno, ili statutom, odnosno pravilima, nije regulisalo kako se imenuje direktor preduzeća kada ima više osnivača, a što stvara velike teškoće i dovodi do sporova.

Iz obrazloženja:

Ako "privatno preduzeće" ima više osnivača koji imaju iste uloge, odluku o imenovanju i razrešavanju direktora donose osnivači većinom, pod uslovom da statutom nije drugačije propisano.

Ako pak postoje jedan ili više osnivača sa većinskim kapitalom, oni imaju najviše prava da upravljaju preduzećem, u smislu čl. 8. Zakona o društvenom kapitalu ("Sl. list SFRJ", broj 46/90.), pa bi prema stavu suda bili ovlašćeni da imenuju i razrešavaju direktora privatnog preduzeća.

U konkretnom slučaju dva osnivača donela su odluku da imanuju novog v. d. direktora privatnog preduzeća. Sud je prihvatio ovako donetu odluku i upisao u sudski registar novoimenovanog v. d. direktora, pošto osnivači koji su doneli

odluku imaju većinski kapital u preduzeću, a statutom preduzeca nije predviđeno kako se imenuje i razrešava direktor privatnog preduzeća.

(Rešenje Višeg privrednog suda Srbije, Pž-6470/91 od 24. 9. 1991.).

Položaj direktora

Imenovanjem direktora radne organizacije, koja obavlja društvene delatnosti, prestaje mandat bivšem direktoru, bez obzira što mu nije istekao rok za koji je izabran.

Istojiski Arhiv iz L.... usaglasio je svoju organizaciju sa odredbama Zakona o društvenim delatnostima, imenovan je v. d. direktora Arhiva i to je upisano u sudske registar./Bivši direktor Arhiva pobija ovakav upis i ističe da njemu nije istekao mandat na koji je biran pa je predložio da se briše upisani v. d. direktor i da on produži da obavlja dužnost direktora do isteka mandata.

Viši privredni sud je odbio žalbu i potvrdio prvostepeno rešenje.

Iz obrazloženja:

Posle usaglašavanja organizacije Arhiva, sa odredbama Zakona o društvenim delatnostima, bivši direktor je mogao ostati direktor do isteka mandata samo ako je to odlukom o usaglašavanju Arhiva sa zakonom predviđeno.

U konkretnom slučaju imenovan je novi v. d. direktor, pa bivši direktor nema pravo da ostane i dalje direktor Arhiva, bez obzira što mu nije istekao mandat na koji je biran. Ovo i sa razloga što se sada radi o ustanovi, a ne o radnoj organizaciji, pa je imenovanjem novog v. d. direktora prestao mandat bivšem direktoru bez obzira što mu nije istekao rok na koji je izabran.

(Rešenje Višeg privrednog suda Srbije, Pž-2934/91 od 25. 4. 1991.).

Ovlašćenje v. d. direktora

V. d. direktor koji nije upisan u sudske registar nije ovlašćen da uloži žalbu protiv rešenja o upisu u sudske registar.

Prvostepeni sud je odbio zahtev da briše upisanog v. d. direktora i upiše novog, jer odluku o razrešavanju v. d. direktora i imenovanju novog v. d. direktora nije doneo nadležni organ zadruge.

Protiv ovog rešenja uložio je žalbu novi v. d. direktor.

Iz obrazloženja:

Viši privredni sud Srbije je odbacio žalbu kao uloženu od neovlašćenog lica, jer je žalbu uložio advokat kome je punomoć dao novi v. d. direktor, koji nije upisan u sudske registre, pa prema tome nije ni zastupnik zadruge.

Zastupnik zadruge je v. d. direktor, koji je upisan u sudske registre i on je jedino ovlašćen da izdaje punomoćje za zastupanje zadruge, sve do brisanja u registru.

Prema tome, v. d. direktor koji nije upisan u sudske registre, nije ovlašćen da izdaje punomoćje za zastupanje zadruge.

(Rešenje Višeg privrednog suda Srbije, Pž. 3733/90 od 3. 8. 1990. god.).

POREZI I DOPRINOSI¹

Porez na promet reprodukcionog materijala

Prodavac reprodukcionog materijala ne može te proizvode da proda kupcu bez obračunavanja propisanog poreza na promet, ako iz opšte poznatih činjenica, naziva, firme ili delatnosti kupca proizilazi da ti proizvodi za takvog kupca ne predstavljaju reprodukcioni materijal, odnosno nemaju taj karakter, bez obzira što je kupac dao prodavcu pismenu izjavu u smislu člana 6. i 8. Zakona o oprozivanju proizvoda i usluga u prometu.

Iz obrazloženja:

"Nije sporno da je pravno lice vršilo prodaju proizvoda iz prodavnica bez zaračunavanja poreza na promet i to kupcima navedenim na str. 3. i 4. prvoステnenog rešenja uz izjavu ovih kupaca da će im roba služiti kao repromaterijal.

Za odluku o spornoj stvari bitno je da li su kupci mogli vršiti nabavku robe iz prodavnica bez plaćanja poreza na promet i da li kupljeni proizvodi za odnosne kupce imaju karakter repromaterijala ili ne.

Prema odredbama čl. 34. stav 4. Pravilnika o primeni poreskih stopa i o načinu vodenja evidencije obračunavanja i plaćanja poreza na promet proizvoda i usluga ("Sl. list SFRJ", br. 31/85, 42/85, 8/86, 18/87, 51/88, 49/89) propisano je

¹ Pripremili Momčilo Gvozdenović, SDK Srbije i Sava Aleksić, Ministarstvo finansija R. Srbije.

da prodavci reprodukcionog materijala ne mogu proizvode prodati kupcu bez obračunavanja propisanog poreza na promet proizvoda ako iz odredaba Zakona ili Tarife očigledno proizilazi da se ti proizvodi ne smatraju reprodukcionim materijalom izuzetim od plaćanja poreza na promet proizvoda, ili da ti proizvodi nemaju taj karakter, bez obzira na to što je kupac dao pismenu izjavu s pozivom na čl. 6. i 8. Zakona.

Nije sporno da je prema odredbama člana 37. stav 1. tačka 5. Zakona o oporezivanju proizvoda i usluga u prometu žalilac mogao vršiti prodaju proizvoda iz prodavnica bez zaračunavanja poreza na promet, ali su pri tom morali biti ispunjeni uslovi iz člana 34. stav 4. Pravilnika, odnosno prodaja reprodukcionog materijala mogla se vršiti samo onim kupcima za koje prodati materijal u konkretnom slučaju može predstavljati reprodukcioni materijal.

Iz citiranih odredaba člana 34. stav 4. Pravilnika proizilazi da je prodavac reprodukcionog materijala dužan da ceni dobijenu pismenu izjavu kupca datu u smislu člana 6. i 8. Zakona, te da proceni da li u svakom konkretnom slučaju sporni materijal, odnosno sporni proizvod koji se prodaje kupcu za njega može predstavljati reprodukcioni materijal, ili ne.

Ukoliko prodavac proceni da proizvod u konkretnom slučaju ne može za datog kupca predstavljati reprodukcioni materijal ne može vršiti prodaju bez zaračunavanja poreza na promet.

U konkretnom slučaju radi se o prodaji štampe, blokova, spiskova, ubrusa, kolor filmova, papira, slajd kolor filmova, baterija i ostalih vrsta filmova i to kupcima kao što su: RO "Klinički centar", RO "Ineks Sirogojno", GRO "Polet", Institut za bolesti digitalnog sistema, JTP "Putnik", Beogradski sajam, RO "Ivan Milutinović" i RZ PTT saobraćaja koji proizvodi za ove kupce ne mogu imati karakter reprodukcionog materijala, jer ni jedan od navedenih proizvoda ove RO ne troše u procesu proizvodnje, odnosno ne koriste kao reprodukcioni materijal, pa u konkretnom slučaju nije mogla da se vrši prodaja navedenih proizvoda bez zaračunavanja poreza na promet.

Kako su proizvodi, koji ne mogu biti reprodukcioni materijal za napred pomenute kupce, prodati bez obračunavanja i naplate poreza na promet, tužilac je zbog propuštanja naplate poreza od kupaca, dužan da plati porez i kamatu zbog zakašnjenja plaćanja.

(Presuda Višeg privrednog suda Srbije, URS 45/90 od 30. 8. 90. godine.).

RADNO PRAVO¹

Redosled namirenja duga

Kada tuženi izvrši plaćanje duga koje nije dovoljno za pokriće svih obaveza, tada se prvo podmiruju troškovi, zatim kamata, a ostatak uplate služi za pokriće glavnice.

Prvostepeni sud je usvojio zahtev tužioca i obavezao tuženog na plaćanje traženog iznosa.

Tuženi pobija ovu odluku i ističe da je prilikom plaćanja duga prvo platio glavni dug, a zatim kamatu i troškove, pak da se u ovom slučaju ne može primeniti čl. 313. ZOO, i predlaže da se presuda u ovom delu ukine i predmet vрати na ponovni postupak.

Viši privredni sud je odbio žalbu i tuženog i potvrdio prvostepenu presudu u spornom delu.

Iz obrazloženja:

Pravilno je prvostepeni sud odlučio kada je obavezao tuženog na plaćanje utuženog iznosa. Ovaj se iznos odnosi na plaćanje zatezne kamate.

Prema čl. 313. ZOO propisano je, da ako dužnik duguje glavni dug, kamatu i troškove, pa uplaćeni iznos ne može da pokrije sve obaveze, tada se obračun vrši tako, što se prvo otplaćuju troškovi, zatim kamata i najzad glavnica sa onim što je preostalo.

U konkretnom slučaju sud je usvojio zahtev za glavnicu (obračunata kamata), jer je uplatom tuženog, tužilac zatvorio troškove, zatim kamatu, a ostatom od uplate zatvorio je deo glavnog duga, pa je sveo zahtev na preostali iznos glavnice, koji mu je iznos i dosudjen. Stoga se žalba pojavljuje kao neosnovana.

Prema tome, kada dužnik izvrši plaćanje duga koje nije dovoljno za pokriće svih obaveza, tada se prvo podmiruju troškovi, zatim kamata, a ostatak uplate preostaje za plaćanje glavnice.

(Presuda Višeg privrednog suda Srbije, Pž-443/92 od 21. 1. 1992. godine.)

1 Pripremila Ljiljana Milosavljević, pomoćnik ministra Ministarstva rada R. Srbije.

Izvršenje odluke suda u inostranstvu

Izdavanje platnog naloga stranom licu, kada su za to ispunjeni uslovi podrazumeva postojanje odgovarajućeg pravnog interesa.

Prvostepeni sud je odbacio tužbu jer tužilac nije učinio verovatnim postojanje pravnog interesa za izdavanje platnog naloga.

Viši privredni sud ukinuo je rešenje i predmet vratio na nastavak postupka.

Iz obrazloženja:

"U konkretnom slučaju radi se o tuženima, koji su strana pravna lica, pa se u ovom slučaju ne može primeniti čl. 39. st. 2. Zakona o izmenama i dopunama Zakona o parničnom postupku, jer se odluka jugoslovenskog suda ima izvršiti od strane inostranog suda i u stranoj zemlji.

Polazeći od činjenice da Bečka Konvencija i Njujorška Konvencija o priznavanju odluke stranih sudova, kao i nadležna arbitraža, ne poznaju izvršenje na osnovu verodostojne isprave, već zahtevaju prethodno donošenje odluke od strane suda, koja će zatim biti predmet priznavanja i izvršavanja, to tužilac ima pravnog interesa da se izda platni nalog po podnetoj tužbi.

Ovako doneta odluka od strane domaćeg suda ovlašćuje tužioca da istu dostavi stranom суду radi priznavanja i izvršenja.

Pravni interes za izdavanje platnog naloga tužilac ne mora posebno dokazivati i učiniti ga verovatnim, jer on proizilazi iz navedenih okolnosti da će doneta odluka biti predmet izvršenja od strane suda u stranoj državi".

Prema tome, kada se radi o tuženom stranom pravnom licu za izdavanje platnog naloga, pod uslovom da su za to ispunjeni potrebni uslovi, nije potrebno učiniti verovatnim postojanje pravnog interesa za izdavanje platnog naloga, jer se taj interes podrazumeva.

(Rešenje Višeg privrednog suda Srbije, Pž-253/92 od 21. 1. 1992. godine).

Porez na opremu za stomatološku delatnost

Preduzetnici koji obavljaju stomatološku delatnost, porez na opremu i sitan inventar plaćaju po nižoj stopi pod uslovom da nabavku vrše iz velikoprodaje, na osnovu pismene porudžbine i izjave.

Prema odredbi člana 11. Zakona o porezu na promet ("Službeni glasnik Republike Srbije", br. 78/91.), pravna lica i preduzetnici mogu nabavljati pod uslovima iz člana 7. pom. Zakona (izjava, prodaja na veliko, bezgotovinsko plaćanje) opremu za vršenje svoje delatnosti po nižoj - ovlašćenoj stopi od 3% iz tarifnog broja 8 Tarife koji je sastavni deo pom. Zakona.

Pod opremom za vršenje smatraju se osnovna sredstva za vršenje delatnosti, stvari sitnog inventara odredene prema propisima o amortizaciji, sredstva lične zaštite na radu, lična zaštitna oprema i rezervni delovi za tu opremu, osim putničkih automobila, tepiha, umetničkih dela likovne i primenjene umetnosti i drugih ukrasnih predmeta za uređenje administrativnih prostorija.

Prema tome, preduzetnici koji obavljaju stomatološku delatnost (samostalne stomatološke ordinacije) mogu nabavljati opremu za vršenje svoje delatnosti uz plaćanje poreza po nižoj - povlašćenoj stopi (puna stopa iznosi 44%) pod uslovom da tu opremu nabavljaju iz velikoprodaje na osnovu pismene poručbine i izjave uz obavezno izdavanje fakture i uz bezgotovinsko plaćanje.

2. Isto tako, saglasno odredbi člana 6. stav 1. tačka 7. Zakona, preduzetnici koji obavljaju zdravstvenu delatnost mogu pod uslovima iz člana 7. Zakona nabavljati odredene proizvode i potrošni materijal za lečenje i negu bolesnika bez plaćanja poreza na promet.

Proizvodi koje preduzetnici iz oblasti zdravstva nabavljaju bez plaćanja poreza na promet, određeni su Uredbom o proizvodima i potrošnom materijalu koji se nabavlja bez plaćanja poreza na promet za potrošnju u lečenju i nezi bolesnika ("Službeni glasnik Republike Srbije", broj 1/92.).

Između ostalog preduzetnici koji obavljaju stomatološku delatnost mogu nabavljati stomatološki materijal koji neposredno dolazi u dodir sa tkivom usne duplje: materijali za uzimanje otiska, amalgamske i druge plombe, materijali za izradu protetskih nadoknada i dr.

Pri tome se napominje da oprema i reprodukcioni materijal koji su nabavljani uz nižu - povlašćenu stopu, odnosno bez plaćanja poreza, ne mogu se, saglasno odredbi stava 3. člana 7. Zakona, otuditi u roku od 5 godina od dana izvršene nabavke. Ako se oprema, odnosno reprodukcioni materijal otudi pre isteka roka od 5 godina, poreski obveznik je dužan da plati razliku poreza između pune i povlašćene stope, odnosno porez od koga je bio oslobođen kao i kamatu od dana nabavke do dana prodaje.

(Ministarstvo finansija Republike Srbije, akt br.413-01-68/92 od 28. 1. 1992. godine.)

Radno vreme radnika

Puno radno vreme radnika u radnoj nedelji iznosi 40 časova Broj radnih dana i slobodan dan u radnoj nedelji, kao i pravo na godišnji odmor utvrđuje poslodavac u skladu sa kolektivnim ugovorom.

Odredbom člana 30. stav 1. Zakona o radnim odnosima ("Službeni glasnik RS", broj 45/91.), koja se saglasno članu 117. stav 1. navedenog zakona, primenjuje od 1. januara 1992. godine, utvrđeno je da radno vreme radnika iznosi 40 časova u radnoj nedelji (puno radno vreme).

U članu 37. stav 1. Zakona o radnim odnosima propisano je da se raspored, početak i završetak radnog vremena utvrđuje u skladu sa kolektivnim ugovorom, s tim što radnik, saglasno članu 38. stav. 6. Zakona, ima pravo na nedeljni odmor u trajanju od najmanje 24 časa neprekidno.

Dakle, Zakonom nije utvrđen broj radnih dana u radnoj nedelji, već je utvrđen ukupan fond radnih časova u radnoj nedelji, kao i pravo radnika na najmanje jedan slobodan dan. Konkretan raspored radnog vremena, odnosno broj radnih dana u radnoj nedelji, utvrđuje se u preduzeću, u skladu sa kolektivnim ugovorom, a u zavisnosti od vrste preduzeća, organizacije rada i prirode poslova pojedinih radnih mesta u preduzeću.

Međutim polazeći od toga da je godišnji odmor zakonska kategorija (Zakonom je utvrđena minimalna i maksimalna dužina godišnjeg odmora) i da se računa na radne dane, to se dužina godišnjeg odmora ne može utvrditi u zavisnosti od konkretnog rasporeda radnog vremena u preduzeću (jer bi radnici bili u neravnopravnom položaju u pogledu broja dana u radnoj nedelji koji im se računaju u godišnji odmor). Iz tog razloga, a imajući u vidu da je Zakonom utvrđeno pravo radnika na jedan slobodan dan u radnoj nedelji, to se u radne dane prilikom utvrđivanja dužine godišnjeg odmora, ima računati šest dana u radnoj nedelji (to znači i subota), bez obzira na konkretan raspored radnog vremena u preduzeću.

(Mišljenje Ministarstva rada R. Srbije, akt br. 131-04-93/2-02 od 16. 3. 1992. godine.)

NOVO
NOVO
NOVO
NOVO
NOVO
NOVO
NOVO

Uskoro izlazi iz štampe knjiga

»PRIMENA PORESKIH PROPISA
PRILIKOM
CARINJENJA ROBE«

Kako pravilno primeniti poreske propise prilikom
carinjenja robe

- Format knjige je B5 sa PVC koricama i izmenljivim listovima
- Cena knjige je u pretplati 2.500,00 din.
- Izdavač "PALADIN i ..."

CARINSKI PREGLED

LIST SAVEZNE UPRAVE CARINA

ZAVOD ZA NIP JŽ,
REDAKCIJA "CARINSKI PREGLED"
11000 BEOGRAD,
NEMANJINA 6,
POŠTANSKI FAH 498
TELEFAKS 683-569

INFORMATOR

časopis namenjen svim privatnim preduzećima koja se bave spoljnotrgovinskim poslovanjem.

- Cilj časopisa je da na prigodan način daje tumačenje zakonskih i podzakonskih propisa i pomogne preduzećima koja su registrovana za obavljanje spoljnotrgovinskog prometa.
- U izradi INFORMATORA učestvuju naši najeminentniji eksperti iz Narodne banke, Saveznog sekretarijata za ekonomski odnose sa inostranstvom, Savezne uprave carine.